Sloboda izražavanja:

Vodič za tumačenje člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i njegovog konteksta

Toby Mendel

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Sloboda izražavanja:

Vodič za tumačenje člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i njegovog konteksta

Toby Mendel

Ova publikacija je štampana u okviru projekta „Unapređenje slobode izražavanja i informisanja i slobode medija u Jugoistočnoj Evropi“, koji finansira Vlada Kraljevine Norveške.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Naziv publikacije na engleskom jeziku:
Freedom of Expression:
A Guide to the Interpretation and Meaning of
Article 10 of the European Convention on Human Rights

Autor:
Toby Mendel

Izdavač:
Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu
Španskih boraca 3, 11070 Novi Beograd, Srbija
www.coe.org.rs, www.coe.int

Za izdavača:
Antje Rothemund

Urednik izdanja na srpskom jeziku:
Maja Stojanović

Priprema i štampa:
Kuća štampe plus, Bačka 15d
11080 Zemun, Srbija

Tiraž:
500 primeraka

ISBN: 978-86-84437-63-3

Sadržaj

Uvod *5*

1. Opšta razmatranja *10*
Značaj slobode izražavanja 10
Obim prava 11
Ključni atributi prava na slobodu izražavanja 14
Nezaštićeni govor 16

2. Specijalna zaštita *19*
Rasprave o pitanjima od javnog interesa 19
Uloga medija 22

3. Posebne dužnosti *27*

4. Pozitivne obaveze *33*
Pravo na informaciju 33
Zaštita izvora 36
Medijska raznovrsnost 40
Napadi 45
Druge pozitivne obaveze 46

5. Ograničenja – opšta razmatranja *49*
Propisano zakonom 51
Legitimni ciljevi 56
Neophodno u demokratskom društvu 58
Polje slobodne procene 59
Sankcije 64

6. Ograničenja – specifični interesi *71*
Nacionalna bezbednost 71
Javni red 77
Javni moral 80
Ugled 82
Prava drugih: privatnost 95
Prava drugih: govor mržnje 103
Prava drugih: religija 107
Poverljive informacije 111
Autoritet i nepristrasnost sudstva 116

Abecedni spisak citiranih predmeta *123*

Mišljenja izneta u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora i Savet Evrope ne snosi odgovornost za njih.

Uvod

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima, Evropska konvencija ili EKLJP),[1] koja je usvojena 4. novembra 1950. u Rimu, bila je revolucionarno dostignuće u smislu unapređenja ljudskih prava ne samo u Evropi već i u celom svetu. Evropska konvencija nije prvi međunarodni proglas o ljudskim pravima. Dve godine ranije, odnosno u decembru 1948,[2] Ujedinjene nacije usvojile su *Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima*, a EKLJP u preambuli, kao svoju svrhu, navodi, preduzimanje "koraka ka zajedničkom sprovođenju određenih prava navedenih u Univerzalnoj deklaraciji".

Međutim, Evropska konvencija je zaštitu ljudskih prava unapredila na dva ključna načina. To je bio prvi pravno obavezujući sporazum o ljudskim pravima, kojim se od država ugovornica formalno zahtevalo da poštuju njegove odredbe. Što je još važnije, njom je uspostavljen veoma važan mehanizam sprovođenja u obliku Evropskog suda za ljudska prava (Evropski sud ili ESLJP).[3] Tokom preko 50 godina postojanja[4], Sud je imao glavnu ulogu u ostvarivanju niza ljudskih prava zajemčenih Evropskom konvencijom.

Evropska konvencija štiti široku paletu osnovnih ljudskih prava i sloboda, uključujući i inherentna prava kao što su pravo na život i slobodu i pravo na pravično suđenje, slobodu od mučenja i diskriminacije i slobodu vere, uverenja, udruživanja, okupljanja i izražavanja. Iako među zaštićenim pravima nema formalne hijerarhije, Evropski sud konstantno ističe dominantan značaj slobode izražavanja kao ključnog temelja demokratije, koja

---

1 Usvojena 4. novembra 1950, E.T.S. br. 5, na snagu stupila 3. septembra 1953.

2 Rezolucija Generalne skupštine UN-a 217A(III), od 10. decembra 1948.

3 EKLJP je izvorno uspostavila i Evropsku komisiju za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava, ali Protokol br. 11 doveo je do značajnijih institucionalnih reformi koje su za rezultat imale, između ostalog, ukidanje Evropske komisije za ljudska prava.

4 Prvi članovi Suda izabrani su 21. januara 1959.

je u tom smislu suštinski važna za zaštitu svih drugih prava i sloboda iz Konvencije.

> *Sloboda izražavanja predstavlja jedan od osnovnih temelja demokratskog društva i preduslov je za njegov napredak, kao i za lično ispunjenje svakog pojedinca.*[5]

Konvencija stranama ugovornicama nameće inicijalnu i primarnu obavezu da štite prava zajemčena Konvencijom. Član 1 Konvencije glasi:

> *Visoke strane ugovornice jamče svim licima pod svojom jurisdikcijom prava i slobode utvrđene u Delu I ove Konvencije.*

Osim što je usklađen sa širim kontekstom međunarodnog prava, ovaj pristup takođe odražava mogućnost za efektivnu primenu ljudskih prava. Kao što je Evropski sud naveo u presudi u jednom od svojih prvih predmeta o slobodi izražavanja:

> *Sud ističe da je mehanizam zaštite uspostavljen Konvencijom supsidijaran nacionalnim sistemima zaštite ljudskih prava. Konvencija, na prvom mestu, stranama ugovornicama stavlja u zadatak obezbeđivanje prava i sloboda sadržanih u njoj.*[6]

Konvencija ne propisuje konkretne načine kako bi to trebalo uraditi. Strane ugovornice slobodne su da prava štite kako god žele, u skladu sa domaćim pravnim sistemima, istorijom, političkim okruženjem, kulturnom baštinom pa čak i ekonomskom situacijom. Zaštita, međutim, mora biti delotvorna. Konvencija propisuje minimalni zbir standarda koji se odnosse na ljudska prava, i koji se moraju osigurati svim licima iz nadležnosti svake strane ugovornice.

Pravo na slobodu izražavanja, koje je zaštićeno članom 10 Evropske konvencije, nije apsolutno pravo. Osnovna namera

---

[5] Vidi, na primer, Lingens protiv Austrije, 1986, Sener protiv Turske, 2000, Thoma protiv Luksemburga, 2001, Maronek protiv Slovačke, 2001, i Dichand i drugi protiv Austrije, 2002.

[6] Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976, tačka 48.

člana 10 je da slobodu izražavanja definiše veoma široko, na način da obuhvati skoro sve oblike izražavanja, ali takođe i da vrlo široko definiše šta sve predstavlja mešanje u ostvarivanje ovog prava, obezbeđujući time krajnje široku mrežu *prima facie* zaštite. Određena mešanja u ovo pravo opravdana su prema članu 10, tako da strane ugovornice mogu legitimno ograničiti ovo pravo kako bi, na primer, zaštitile druga prava ili prevladavajuće interese, kao što je nacionalna bezbednost.

Test za takva ograničenja, utvrđen u članu 10(2), veoma je strog i Sud ga rigorozno primenjuje. U isto vreme, Sud potvrđuje da strane ugovornice uživaju određen prostor slobodne procene pri odlučivanju kako će ograničiti slobodu izražavanja, na osnovu faktora kao što su njihova kultura, istorija ili pravni sistem. Sud je svoju ulogu u razmatranju nacionalnih ograničenja slobode izražavanja opisao na sledeći način:

> *Države ugovornice imaju određen prostor slobodne procene kod utvrđivanja da li postoji takva potreba [za ograničavanjem slobode izražavanja], ali ona ide ruku pod ruku s evropskim nadzorom, obuhvatajući i zakonodavstvo i odluke kojim se to zakonodavstvo sprovodi, uključujući i one koje je doneo nezavisni sud. Sud je, stoga, ovlašćen da donese konačnu odluku o tome da li je 'ograničenje' u skladu sa slobodom izražavanja, koja je zajemčena članom 10.*
>
> *Pri sprovođenju svojih nadzornih ovlašćenja, zadatak Suda nije da preuzima ulogu domaćih nadležnih tela nego da, na osnovu člana 10, preispituje odluke koje su ta tela donela u skladu sa svojim ovlašćenjima ... U tom smislu, Sud mora da se uveri u to da su domaća tela primenila standarde koji su u skladu sa načelima sadržanim u članu 10, kao i da su se pri tome oslanjali na prihvatljivu procenu relevantnih činjenica.*[7]

Drugim rečima, Sud će se ograničiti na ispitivanje da li su domaća tela osigurala delotvorno pravo na slobodu izražavanja ili ne.

[7] Hertel protiv Švajcarske, 1998, tačka 46.

Shodno tome, neće se upuštati u tumačenje domaćeg zakona ili ocenjivanje načina kako je on primenjen, osim u granicama neophodnim za ocenu člana 10.

Evropski sud je prvi put razmatrao pitanje prava na slobodu izražavanja u predmetu De Becker protiv Belgije, koji je presuđen 1962.[8] Pedeset godina posle toga, Sud je presudio u 1000 predmeta na osnovu člana 10, najčešće u kombinaciji sa drugim članovima Konvencije. Ova impresivna sudska praksa odražava dinamiku Suda i razvoj njegovog razumevanja obima i prirode slobode izražavanja. Kroz sudsku praksu Suda, Konvencija je postala živi instrument, koji se tumači u svetlu današnjih uslova i razumevanja okolnosti.

Ceneći rad Evropskog suda može se s pravom reći da se obim zaštite slobode izražavanja, uopšte, proširio tokom tih 50 godina zahvaljujući načinu na koji je Sud tretirao nova pitanja slobode izražavanja, ali i snažnijem poimanju prirode ovog prava. Dobar primer toga je stav Suda po pitanju prava na informacije ili prava na pristup informacijama u posedu organa javne vlasti. Iako ranije odluke nisu priznavale takvo pravo,[9] Sud je nedavno proširio svoje tumačenje člana 10, koje sada obuhvata i ovo pravo.[10] Sličan napredak može se videti i kad su u pitanju ograničenja koja za cilj imaju zaštitu verski osetljivih pitanja, gde se u ranijim predmetima veća težina davala tim osetljivim pitanjima,[11] dok skoriji predmeti više odražavaju raznolikost uverenja društva, uključujući i uverenja koja nisu verske prirode, kao i važnost rasprave o tim pitanjima i potrebu da se dopusti kritikovanje verskih institucija.[12]

Velika većina strana ugovornica ugradila je Evropsku konvenciju direktno u svoj domaći pravni sistem, kako bi postala deo njihovih internih pravnih propisa i na taj način direktno

---

8 Predmet je na kraju precrtan sa liste, jer je spor rešen.

9 Vidi, na primer, Leander protiv Švedske, 1987, i Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1989.

10 Vidi Társaság A Szabadságjogokért protiv Mađarske, 2009.

11 Vidi, na primer, Otto-Preminger-Institut protiv Austrije, 1987, i Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996.

12 Vidi, na primer, Giniewski protiv Francuske, 2006.

obavezujuća. U tim državama, u domaćim postupcima revizije, uključujući i postupke pred sudovima, strane se mogu pozivati direktno na tekst Konvencije ili na domaće zakonodavstvo u koje je Konvencija ugrađena, ili na sudsku praksu Evropskog suda. U gotovo svim evropskim državama, takođe, postoji ustavna zaštita slobode izražavanja. Formulacija tih ustavnih garancija varira i često je drugačija od one koja je data u članu 10 Evropske konvencije. U isto vreme, državni organi strana ugovornica, uključujući i sudove, dužni su da, u meri u kojoj je to razumno, tumače i primenjuju ustavne zaštite, na način koji najbolje osigurava ispunjavanje njihovih međunarodnih pravnih obaveza. To je veoma važan način za unapređenje usklađenosti domaćih i međunarodnih pravnih sistema.

Ovaj priručnik osmišljen je da ponudi smernice nizu različitih interesnih grupa. Ciljna grupa su novinari i drugi medijski radnici, ali će biti koristan i drugim grupama, kao što su razni akteri u oblasti civilnog društva, pravnici, službenici, akademska zajednica, parlamentarni zastupnici i drugi donosioci odluka. Priručnik opisuje način na koji Evropski sud tumači član 10 Evropske konvencije. Nadamo se da će ovaj priručnik biti koristan različitim interesnim grupama i da će se one u svojim aktivnostima snažnije oslanjati na standarde koje je razvio Sud.

1. Opšta razmatranja

Značaj slobode izražavanja

Član 10(1) Evropske konvencije garantuje pravo na slobodu izražavanja na sledeći način:

> *Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.*

Kao što je navedeno, Sud je slobodu izražavanja dosledno tretirao kao osnovno ljudsko pravo, naglašavajući da je ona važna ne samo kao direktno pravo već i kao preduslov za demokratiju i druga ljudska prava. To se naročito ogleda u prethodno navedenom citatu u kome se kaže da je sloboda izražavanja osnovni temelj demokratskog društva. Isto se ogleda i u sledećim navodima, koje je Sud često ponavljao:

> *Uopšte, sloboda političke rasprave predstavlja samu srž demokratskog društva, i protkana je kroz celu Konvenciju.*[13]

> *Na osnovu člana 10, stav 2, ona se primenjuje ne samo na "informacije" ili "ideje" koje su poželjne ili se smatraju neuvredljivim već i na one koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju. To su zahtevi pluralizma, tolerancije i slobode mišljenja, bez kojih nema "demokratskog društva".*[14]

[13] Vidi, na primer, Lingens protiv Austrije, 1986, tačka 42.
[14] Vidi, na primer, Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976, tačka 49.

Sud se, takođe, više puta osvrnuo na važnu ulogu koju mediji imaju u sprovođenju slobode izražavanja u praksi:

> *Štampa ima bitnu ulogu u demokratskom društvu. Iako ne sme da prekorači određene granice, naročito kada su u pitanju ugled i prava drugih, njena dužnost je da saopštava informacije i ideje o svim pitanjima od javnog interesa, u skladu sa svojim obavezama i odgovornostima. Ne samo da ima zadatak da prenosi takve informacije i ideje, već i javnost ima pravo da ih prima. U suprotnom, štampa ne bi bila u stanju da obavlja svoju bitnu ulogu "čuvara javnog interesa".*[15]

Sud je poseban naglasak stavio na zaštitu izjava političke prirode, kao i izjava o širim pitanjima od legitimnog interesa javnosti. U predmetima, čija je lista previše dugačka da bi se ovde navodila, Sud je potvrdio pravo na snažnu i otvorenu kritiku i izveštavanje o prestupima, političkim raspravama i izjavama koje promovišu odgovornost vlasti.

Obim prava

Član 10 štiti ne samo pojedince već i pravna lica.[16] Zapravo, prvi predmet u kojem je Sud ustanovio povredu prava na slobodu izražavanja, Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, ticao se novinskog izdavača, Times Newspapers Limited, privrednog subjekta, i nekolicine novinara pojedinaca. Zaštita se ne odnosi isključivo na sadržaj izražavanja već i na sredstva putem kojih se ti sadržaji šire. Kao što je Sud naveo: "[S]vako ograničenje koje se odnosi na sredstava [prenosa] zadire u pravo na primanje i davanje informacija".[17] Sudska praksa Suda stala je u zaštitu različitih vidova saopštavanja, uključujući usmeno,[18]

---

[15] Vidi, na primer, Thoma protiv Luksemburga, 2001, tačka 5.

[16] Autronic AG protiv Švajcarske, 1990, tačka 47.

[17] Autronic AG protiv Švajcarske, 1990, tačka 47. Vidi takođe Oberschlick protiv Austrije (br. 1), 1991, tačka 57.

[18] Schöpfer protiv Švajcarske, 1998.

štampano,[19] radio emitovanje,[20] slike,[21] simbole,[22] letke,[23] proteste,[24] filmove[25] i sisteme elektronskog informisanja.[26]

Kao što je ranije istaknuto, ovo pravo obuhvata ne samo informacije i ideje koje su opšteprihvaćene već i manjinska shvatanja i stavove koje mnogi mogu smatrati uvredljivim. Upravo za tu vrstu izražavanja je ovo pravo verovatno najvažnije. To pravo takođe obuhvata i komercijalno izražavanje.[27]

Obaveza države da poštuje član 10 primenjuje se i na radnje svih organa koji čine državni aparat, a Sud je utvrdio povrede ovog prava u predmetima koji su se ticali parlamenta (zakonodavstvo), vlada, sudova, policije, regulatornih i disciplinskih tela, pa čak i državnih medija.[28] Stranama ugovornicama prepušteno je da same odluče na koji način će ispuniti svoje međunarodne obaveze. Svi državni akteri dužni su, međutim, da poštuju prava, bez obzira na unutrašnje ustavne aranžmane kao što je podela vlasti u saveznoj državi ili ustavne zaštite za nezavisna tela kao što su sudovi i izborne komisije.

S druge strane, privatna lica nisu obuhvaćena. Tu spadaju privatni mediji, što se može videti iz sledećeg citata:

> *Sud ponavlja da, po pravilu, privatne novinske kuće moraju imati uređivačku slobodu pri odlučivanju o tome da li da objave članke, komentare i pisma koja su im dostavili pojedinci ili pak njihovi reporteri i novinari. Obaveza države da pojedincima obezbedi slobodu izražavanja ne daje građanima pojedincima ili*

---

19 Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976.
20 Groppera Radio AG i drugi protiv Švajcarske, 1990.
21 Müller i drugi protiv Švajcarske, 1988.
22 Fáber protiv Mađarske, 2012.
23 Chorherr protiv Austrije, 1993.
24 Piermont protiv Francuske, 1995.
25 Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 1994.
26 Times Newspapers Ltd protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 1 i 2), 2009.
27 Casado Coca protiv Španije, 1994.
28 Za zadnju tačku, vidi Saliyev protiv Rusije, 2010.

organizacijama nesputano pravo pristupa medijima radi iznošenja svojih mišljenja.[29]

Sud je takođe zauzeo stav da se prava priznata u članu 10 Konvencije primenjuju "bez obzira na granice".[30]

Član 10 osim prava na slobodu izražavanja štiti i pravo na mišljenje. Prema međunarodnom pravu, kao što je na primer istaknuto u članu 19 *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*,[31] pravo na lično mišljenje je apsolutno. Nije jasno da li je to slučaj i prema članu 10 Evropske konvencije. Štaviše, čini se da to nije slučaj, budući da se član 10(2), koji omogućava ograničenja, odnosi na "ostvarivanje tih sloboda", očigledno obuhvatajući sve slobode zaštićene članom 10(1).

Obavezivanje na izvinjenje nesumnjivo predstavlja kršenje prava na lično mišljenje, jer je u tom slučaju neko prisiljen da kaže nešto u šta ne veruje. U predmetu Kazakov protiv Rusije, 2008, bivši vojni zapovednik kažnjen je novčanom kaznom od 500 rublji i naloženo mu je da se izvini zbog izjave za koju je utvrđeno da je kleveta. Sud je prihvatio novčanu kaznu kao sankciju, ali je u vezi sa izvinjenjem naveo sledeće:

Naterati nekoga da povuče svoje lično mišljenje, priznajući da je pogrešio, sporan je vid zadovoljenja i ne čini se da je "nužan".[32]

Pravo na slobodu izražavanja takođe obuhvata i pravo na neizražavanje stava. U predmetu K. protiv Austrije, 1993, podnosilac predstavke je zatvoren jer je odbio da svedoči u kaznenom postupku koji se vodio protiv njega. Evropska komisija za ljudska prava utvrdila je povredu prava na

---

[29] Saliyev protiv Rusije, 2010, tačka 52.

[30] Ekin Association protiv Francuske, 2001, tačka 62.

[31] ICCPR Rezolucija Generalne skupštine UN-a 2200A (XXI), od 16. decembra 1966, na snagu stupila 23. marta 1976.

[32] Kazakov protiv Rusije, 2008, tačka 30. U drugim predmetima, međutim, Sud, čini se, odobrava ideju izvinjenja. U predmetu Cihan Öztürk protiv Turske, 2009, Sud je naveo: "Domaći sudovi bi umesto drugih sankcija mogli razmotriti izdavanje izvinjenja ili objavljivanje svoje presude kojom utvrđuju da su izjave bile klevetničke."

izražavanje na osnovu prava podnosioca predstavke da se brani ćutanjem, iako nije utvrdila povredu prava na pravično suđenje.[33]

Ključni atributi prava na slobodu izražavanja

Velika većina predmeta pred Evropskim sudom koji se tiču slobode izražavanja povlače za sobom mešanje u to pravo. Zaštita prava iz člana 10 u tim predmetima ponekad se naziva negativnom obavezom države, jer u tim slučajevima član 10 ograničava činjenje države (odnosno, limitira obim ograničenja koje država može nametnuti u vezi s tim pravom). Primeri toga su zakoni koji zabranjuju određene vrste izražavanja ili mere koje državne vlasti preduzimaju da bi ograničile ovo pravo, kao što je razrešenje dužnosti javnog službenika ili uskraćivanje dozvole novinama.

Međutim, pravo na slobodu izražavanja takođe nameće pozitivnu obavezu državama da štite ovo pravo u određenim okolnostima. U predmetu Özgür Gündem protiv Turske, 2000, podnosilac predstavke, odnosno novinska kuća bila je izložena toliko ozbiljnim napadima i uznemiravanju da su na kraju bili prinuđeni da zatvore kuću. Sud je državu smatrao direktno odgovornom za određena uznemiravanja. Takođe je prepoznao da, u određenim okolnostima, države imaju pozitivnu obavezu da štite slobodu izražavanja, navodeći:

> *Sud podseća na ključni značaj slobode izražavanja kao jednog od preduslova za delotvornu demokratiju. Istinsko, delotvorno ostvarivanje ove slobode ne zavisi samo od dužnosti države da se ne meša već može zahtevati i pozitivne mere zaštite, čak i u sferi odnosa između pojedinaca. Kod utvrđivanja postojanja*

[33] Predmet K. protiv Austrije, 1993, tačka 11. Sud je na kraju izbrisao ovaj predmet sa liste jer je odgovorna država, Austrija, napravila reformu svojih kaznenih procedura. Vidi, takođe, Gillberg protiv Švedske, 2012, gde Sud nije odbacio negativno pravo osobe da ne izrazi svoj stav već je odlučio da bi o tom pitanju trebalo odlučiti u odgovarajućem predmetu.

pozitivne obaveze u obzir treba uzeti pravični balans između opšteg interesa zajednice i interesa pojedinca, što je težnja koja se proteže kroz celu Konvenciju. Obim ove obaveze neminovno će varirati, u zavisnosti od raznolikosti situacija u državama ugovornicama, poteškoća kod čuvanja javnog reda i mira u modernim društvima i izbora koje države ugovornice moraju da naprave u pogledu prioriteta i resursa. Takva obaveza se ne sme tumačiti na način da organima vlasti nametne nemoguć ili nesrazmeran teret.[34]

Pod pravom na slobodu izražavanja takođe se u najširem smislu podrazumeva pravo iznošenja informacija i ideja, tj. nečije pravo da se izrazi. To svakako čini suštinu ovog prava, ali član 10 takođe garantuje pravo na primanje informacija i ideja. Na primer, u predmetu Autronic AG protiv Švajcarske, iz 1990. godine, predmet spora bilo je pitanje da li je pravo na slobodu izražavanja podnosioca predstavke, švajcarske kompanije, bilo ugroženo kada je državno regulatorno telo odbilo da izda dozvolu za prijem televizijskog signala iz inostranstva. Sud je veoma lako utvrdio ometanje slobode izražavanja time što je podnosilac predstavke bio onemogućen da primi informacije i ideje. Slično tome, u predmetu Khurshid Mustafa i Tarzibachi protiv Švedske, Sud je utvrdio ometanje slobode izražavanja na osnovu odbijanja stanodavca da dozvoli stanarima da instaliraju satelitsku antenu van stana, a što su potvrdili švedski sudovi. Sud se ponovo pozvao na ometanje prava da se primi informacija.

U predmetu Open Door Counselling Ltd i Dublin Well Woman Centre Ltd protiv Irske, 1992, radilo se o informisanju trudnica o ustanovama za abortus izvan Irske. Podnosioci predstavke su, pored dve glavne organizacije, bile i dve žene, gospođa X i gospođa Geraghty, koje su tvrdile da je povređeno njihovo pravo da prime informaciju. Sud se bez problema složio sa tim

[34] Özgür Gündem protiv Turske, 2000, tačka 43. Vidi takođe Appleby protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2003, tačka 39. i Fuentes Bobo protiv Španije, 2000, tačka 38.

navodom, i ustanovio zasebno mešanje u prava na slobodu izražavanja tih podnositeljka predstavke po tom osnovu.[35]

Još jedna karakteristika prava na slobodu izražavanja je njegova bliska veza sa pravom na slobodu okupljanja. U predmetu Éva Molnár protiv Mađarske, 2008, Sud je naveo:

> *Sud, takođe, naglašava da je jedan od ciljeva slobode okupljanja obezbeđivanje foruma za javnu raspravu i otvoreno izražavanje protesta. Zaštita izražavanja ličnih mišljenja, koja je zagarantovana u članu 10, jedan je od ciljeva slobode mirnog okupljanja iz člana 11.*[36]

U predmetu Ezelin protiv Francuske, 1991,[37] Sud je otišao još dalje i sugerisao da je pravo na slobodu izražavanja, bar u okolnostima ovog slučaja, "*lex generalis* u odnosu na član 11", koji garantuje pravo na slobodu okupljanja, a da je član 11, zapravo, *lex specialis*.

Nezaštićeni govor

Kao što je već rečeno, član 10 Evropske konvencije dopušta članicama da, u cilju zaštite višeg interesa, nameću ograničenja slobodi izražavanja. Postoje, međutim, slučajevi kada govor ne uživa čak ni *prima facie* zaštitu prema članu 10. Član 17 Konvencije kaže:

> *Ništa u ovoj konvenciji ne može se tumačiti tako da podrazumeva pravo bilo koje države, grupe ili lica da se upusti u neku delatnost ili izvrši neki čin koji je usmeren na poništavanje bilo kojeg od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj meri od one koja je predviđena Konvencijom.*

Izražavanje koje spada u obim člana 17 ne uživa zaštitu člana 10. Kao rezultat toga, u takvim slučajevima, Sud ne treba da se

---

[35] Open Door Counselling Ltd i Dublin Well Woman Centre Ltd protiv Irske, 1992, tačka 55.

[36] Éva Molnár protiv Mađarske, 2008, tačka 42. Vidi takođe Fáber protiv Mađarske, 2012.

[37] Ezelin protiv Francuske, 1991, tačka 35.

upušta u analizu opravdanosti ograničenja slobode izražavanja koje je tužena država nametnula u odnosu na član 10(2).

Sud je član 17 uglavnom primenjivao u kontekstu rasističkog govora, za koji smatra da podriva osnovne vrednosti Konvencije kao što su tolerancija i nediskriminacija. Tipičan primer toga je predmet Pavel Ivanov protiv Rusije, 2007, u kojem je podnosilac predstavke krivično osuđen za objavljivanje niza članaka u kojima su Jevreji predstavljeni kao izvor zla u Rusiji. Sud je predstavku odbacio kao nedopuštenu, navodeći:

> *Sud nema sumnje u pogledu izrazito antisemitskog tona stavova podnosilaca predstavke i slaže se sa ocenom domaćih sudova da je podnosilac predstavke kroz svoje publikacije nastojao da podstakne mržnju prema židovskom narodu. Takav opšti i žestok napad na jednu etničku grupu u suprotnosti je sa temeljnim vrednostima Konvencije, naročito tolerancijom, društvenim mirom i nediskriminacijom. Prema tome, Sud smatra da, na osnovu člana 17 Konvencije, podnosilac predstavke ne može uživati zaštitu koju nudi član 10 Konvencije.*

Iako u slučajevima rasističkog govora koji se odnosi na Jevreje sudskom praksom dominira član 17/izražajno sučeljavanje, Sud je ovo pravilo takođe primenio u drugim vrstama rasističkog govora. Na primer, u predmetu Norwood protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2004, radilo se o plakatu na kojem su prikazane "Kule bliznakinje", koje su srušene tokom napada 11. septembra 2001, u plamenu uz naslov "Proterati islam van Britanije – zaštitimo britanski narod". Sud je smatrao da taj plakat ne uživa zaštitu člana 10 jer potpada pod obim člana 17, navodeći:

> *[]Te reči i slike na plakatima predstavljaju javno izražavanje napada na sve muslimane u Ujedinjenom Kraljevstvu. Takav opšti i žestok napad na jednu versku grupu i povezivanje cele jedne grupe s ozbiljnim delom terorizma suprotno je vrednostima koje promoviše i garantuje Konvencija, a naročito toleranciji, društvenom miru i nediskriminaciji. Čin podnosioca predstavke, koji*

je podrazumevao isticanje ovog plakata na svom prozoru, predstavlja delovanje u smislu člana 17.

Sud je član 17 primenjivao i u predmetima negiranja holokausta. U predmetu Garaudy protiv Francuske, 2003, Sud je smatrao da knjiga koja umanjuje holokaust potpada pod obim člana 17. Između ostalog, Sud je naveo:

> *Nema sumnje da poricanje realnosti jasno utvrđenih istorijskih činjenica kao što je holokaust, što podnosilac predstavke čini u svojoj knjizi, ne predstavlja istorijsko istraživanje u cilju traganja za istinom…. Takvo delovanje nespojivo je sa demokratijom i ljudskim pravima jer krši prava drugih. Zagovornici takvog delovanja neosporno imaju namere koji potpadaju pod kategoriju ciljeva koji su zabranjeni članom 17 Konvencije.*

Konačno, član 17 takođe je korišćen za uskraćivanje zaštite iz člana 10 onim pojedincima koji su želeli da ožive nacističku stranku u Nemačkoj.[38]

Na osnovu člana 15 Konvencije, države ugovornice mogu derogirati prava za vreme "rata ili vanrednih okolnosti koje prete opstanku nacije", ali samo "u onoj meri u kojoj to zahteva hitnost situacije". Obim u kojem član 15 može da opravda ograničavanje slobode izražavanja još uvek nije u potpunosti ispitan.

[38] Kühnen protiv Nemačke, 1988.

2. *Specijalna zaštita*

Rasprave o pitanjima od javnog interesa

Tokom godina, Evropski sud je često naglašavao ideju da za ograničavanje slobode izražavanja koje utiče na rasprave o pitanjima od javnog interesa, široko shvaćeno, mora postojati posebno opravdanje. U tom smislu, Sud je naveo: "Malo je prostora … za ograničavanje političkog govora ili rasprave o pitanjima od javnog interesa."[39] Ovo je blisko povezano sa izjavama Suda o značaju slobode izražavanja kao temelja demokratije i značaju medija za delotvorno ostvarivanje slobode izražavanja.

Izjave o političarima mogu se ograničiti samo ako je to apsolutno nužno. U svom prvom predmetu koji se ticao klevete, Sud je istakao:

> *Granice prihvatljive kritike su … šire kada je u pitanju političar kao takav nego kada je u pitanju privatno lice. Za razliku od poslednjeg, prethodni je neizbežno i svesno izložen detaljnom ispitivanju svake njegove reči i dela, ne samo od strane novinara već i od javnosti u celini, i shodno tome mora iskazati veći stepen tolerancije.*[40]

Sud je smatrao da vlade moraju tolerisati čak i veću kritiku nego političari:

> *Granice dopuštene kritike šire su kada je u pitanju vlada nego privatno lice, ili pak političar. U demokratskom sistemu, delovanje ili propusti vlade moraju biti predmet detaljnog ispitivanja ne samo zakonodavnih i sudskih vlasti nego i štampe i javnog mnjenja.*[41]

Iako su se prvi predmeti odnosili na političare, Sud je naknadno pojasnio da se pojačana zaštita takođe primenjuje i na službenike.

---

[39] Vidi, na primer, Dichand i drugi protiv Austrije, 2002, tačka 38.
[40] Lingens protiv Austrije, 1986, tačka 42.
[41] Castells protiv Španije, 1992, tačka 46.

U predmetu Thoma protiv Luksemburga, 2001, Sud je istakao da je rasprava o službenicima, koji deluju u službenom svojstvu, takođe obuhvaćena standardom pojačane zaštite:

> *Na državne službenike koji deluju u službenom svojstvu, kao i na političare, primenjuju se šire granice prihvatljive kritike u odnosu na one koje se primenjuju na privatna lica.*[42]

Sud je pojasnio da se ovaj, pojačani stepen zaštite odnosi ne samo na političku raspravu već se proteže i na sva pitanja od javnog interesa, navodeći da "nema ovlašćenja" za utvrđivanje razlike između ova dva koncepta.[43]

U predmetu Cihan Öztürk protiv Turske, 2009, podnosilac predstavke objavio je kritičke primedbe o zaštiti jedne istorijske građevine, u kojoj je radio kao menadžer, fokusirajući se na tajnovito i rasipno trošenje javnog novca u nešto što je na kraju ispao bezuspešan projekt restauracije, koji je rezultirao delimičnim urušavanjem zgrade. Sud se izjasnio u korist veoma snažne zaštite izjava koje razotkrivaju službene prestupe ili korupciju:

> *U ovom kontekstu, Sud primećuje da, iako član 10, stav 2 Konvencije priznaje da se sloboda govora može ograničiti radi zaštite ugleda drugih, zakoni ili postupci o kleveti ne mogu biti opravdani ako im je cilj ili učinak sprečavanje legitimne kritike javnih službenika ili sprečavanje razotkrivanja službenih prestupa ili korupcije.*[44]

Velike korporacije takođe moraju tolerisati visok stepen kritike:

> *[V]elika javna preduzeća neizbežno i svesno su izložena detaljnom ispitivanju svog poslovanja a, kao i u slučaju preduzetnika i preduzetnica koji njima upravljaju,*

---

[42] Thoma protiv Luksemburga , 2001, tačka 47.
[43] Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda, 1992, tačka 64.
[44] Cihan Öztürk protiv Turske, 2009, tačka 32.

granice prihvatljive kritike su u slučaju takvih preduzeća dosta šire.[45]

Politička rasprava i rasprava o pitanjima od aktuelnog interesa najčešći su oblici rasprava o pitanjima od javnog interesa kojima je Sud morao da se bavi, ali je Sud takođe naglasio važnost istorijske rasprave. U predmetu Fatullayev protiv Azerbejdžana, 2010, podnosilac predstavke bio je osuđen u krivičnom postupku za klevetu zato što je izložio stavove o događajima u ratu za Nagorno-Karabah, koji su se razlikovali od službene verzije i koje su domaći sudovi okarakterisali kao klevetničke prema vojnicima azerbejdžanske armije, a naročito prema dvojici tužilaca. Sud je istakao sledeće:

> *[S]ud primećuje da traganje za istorijskim istinama predstavlja sastavni deo slobode izražavanja. Istovremeno, nije uloga Suda da sudi o istorijskim pitanjima koja su deo stalne rasprave među istoričarima, i koja oblikuje mišljenje o događajima koji su se desili i njihovo tumačenje.*[46]

Većina gore pomenutih predmeta odnosi se na pritužbe koje su podnosioci predstavke podneli, tvrdeći da su njihova prava zajemčena članom 10 povređena kroz sankcije koje su im izrečene zbog širenja klevetničkih izjava. Međutim, koncept "rasprave od opšteg interesa" primenjivan je i u kontekstu pritužbi da je tužena država propustila da osigura dovoljnu zaštitu privatnosti podnosioca predstavke u svetlu nametljivog medijskog izveštavanja. U predmetu Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 2012, Von Hannoveri su se žalili da im nemački zakon nije osigurao adekvatnu zaštitu privatnosti, naročito jer nije odobrena zabrana daljeg objavljivanja raznih njihovih fotografija. Sud je napravio detaljnu analizu o tome kako izbalansirati pravo na slobodu izražavanja i pravo na privatnost u takvim slučajevima, postavljajući niz faktora koje treba uzeti u obzir, a prvi podrazumeva sledeće:

---

[45] Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2005, tačka 94.

[46] Fatullayev protiv Azerbejdžana, 2010, tačka 87.

Prvi osnovni kriterijum je doprinos koji fotografije ili članci u novinama daju u pogledu rasprave od opšteg interesa. Definicija teme od opšteg interesa zavisiće od okolnosti slučaja. Sud ipak smatra da je korisno istaći da je priznao postojanje takvog interesa ne samo kada se objavljeni materijal bavio političkim pitanjima ili krivičnim delima već i kada se odnosio na sportska pitanja ili umetnike izvođače.[47]

U drugom slučaju, Sud je istakao:

U slučajevima u kojima je morao da balansira između zaštite privatnog života i slobode izražavanja, Sud je naglašavao doprinos koji su fotografije ili članci u novinama dali raspravi od opšteg interesa.[48]

Uloga medija

Član 10 Evropske konvencije ne pominje izričito štampu, medije ili novinare već je Sud, kao što je ranije istaknuto, često isticao važnu ulogu medija u promovisanju javne rasprave, obezbeđivanju pristupa javnosti informacijama od javnog interesa, kao i u razotkrivanju službenih prestupa i nesposobnosti. Kao što je Sud istakao u jednom od svojih najranijih predmeta, u citatu koji se od tada konstantno ponavlja: "Sloboda štampe nadalje nudi javnosti jedno od najboljih sredstava za otkrivanje i formiranje mišljenja o idejama i stavovima političkih lidera."[49]

Kao rezultat toga, Sud je spreman da medijskim aktivnostima da veliku meru zaštite, na osnovu člana 10:

U predmetima koji se tiču medija, nacionalna diskrecija je ograničena interesom demokratskog društva da osigura i očuva slobodnu štampu. Slično tome, taj interes će imati veliku težinu kod utvrđivanja da li je to ograničenje bilo

[47] Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 2012, tačka 109.
[48] Eerikäinen i drugi protiv Finske, 2009, tačka 62.
[49] Lingens protiv Austrije, 1986, tačka 42.

srazmerno legitimnom cilju koji se ograničenjem želeo postići, što se mora učiniti na osnovu člana 10, stav 2.[50]

Postoji niz različitih aspekata ove pojačane zaštite. Prvo, medijima je dopušteno, bar u nekim kontekstima, da kod izveštavanja koriste neke snažne izraze:

Novinarska sloboda obuhvata i moguće pribegavanje određenom stepenu preterivanja ili čak provokaciji.[51]

Drugo, kod balansiranja navedenog sa suprotstavljenim interesima, potrebno je uzeti u obzir i potrebu medija da pravovremeno dobiju vest:

[V]est je roba ograničenog roka trajanja i odlaganje njenog objavljivanja, čak i na kraći period, može je lišiti cele njene vrednosti i interesovanja.[52]

Konačno, mediji se ne mogu obavezno smatrati odgovornim za izjave drugih osoba, čije širenje oni pomažu. Iako oni mogu snositi određenu odgovornost ako, na primer, usvoje ili potvrđuju određene izjave, ipak, uopšteno govoreći, smatrati ih odgovornim za izjave drugih nije opravdano:

Kažnjavanje novinara za pomoć u širenju izjava drugih lica u intervjuima ozbiljno bi ugrozilo doprinos koji štampa daje raspravi o pitanjima od javnog interesa i to ne bi trebalo razmatrati, osim u situacijama kada za to postoje izrazito jaki razlozi.[53]

Iako Sud uopšteno koristi pojam 'štampa' u ovim predmetima, uloga javnog interesa koju je definisao, a naročito zaštita na osnovu člana 10, nije ograničena na štampane medije. U predmetu Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012, radilo se o sektoru televizijskog emitovanja, kojim je dominirao duopol državnog emitera i kanala Berluskonijevog Mediaset-a. U ovom predmetu radilo se o odbijanju nadležnog

---

[50] Thoma protiv Luksemburga, 2001, tačka 48.
[51] Prager i Oberschlick protiv Austrije, 1995, tačka 38.
[52] Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1991, tačka 60.
[53] Jersild protiv Danske, 1994, tačka 35.

ministarstva da podnosiocu predstavke, televizijskom emiteru, dodeli frekvencije za emitovanje, iako je emiter imao dozvolu za emitovanje. Evropski sud je ponovio svoju često citiranu poruku o važnosti medija u informisanju javnosti, dodavši:

> *Audiovizuelni mediji, poput radija i televizije, imaju naročito značajnu ulogu u ovom smislu. Zbog svog ovlašćenja da prenose poruke putem zvuka i slike, takvi mediji imaju neposredniji i snažniji efekat od štampe. Funkcija televizije i radija kao uobičajenih izvora zabave u domu slušalaca ili gledalaca nadalje pojačava njihov efekat.*[54]

Sloboda medija, međutim, nije apsolutna. Ona je naročito "uslovljena odredbom koja nalaže da mediji moraju da deluju u dobroj veri i da pružaju tačne i pouzdane informacije u skladu sa novinarskom etikom".[55] U suštini, to znači da novinari uživaju zaštitu člana 10, sve dok postupaju u skladu sa profesionalnim standardima, čak i kada upućuju jaku (pa čak i netačnu) kritiku.

Poslednja rečenica člana 10(1) eksplicitno ovlašćuje izdavanje licenci za određena sredstva izražavanja, naročito emitovanjem, na sledeći način: "Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija." Ova odredba je uključena u kasnijoj fazi pripremnog rada na Konvenciji, uglavnom zbog tehničkih razloga koji se odnose na dodelu licenci. Sud je pojasnio da, iako ova odredba dopušta nametanje tehničkih ograničenja koja ne ispunjavaju striktno standarde člana 10(2) u vezi s ograničavanjem slobode izražavanja, u svakom drugom pogledu sistemi licenciranja moraju ispuniti te standarde:

> *[S]vrha treće rečenice člana 10, stav 1 (član 10-1) Konvencije je da državama ugovornicama pojasni da im je dopušteno da putem sistema licenciranja kontrolišu način na koji je organizovano emitovanje na njihovim teritorijama, naročito u tehničkom smislu. Međutim,*

---

[54] Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012, tačka 132.

[55] Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške, 1999, tačka 65.

ona ne podrazumeva da su mere licenciranja izvan okvira zahteva iz stava 2 (čl. 10-2), jer bi to dovelo do rezultata koji je suprotan cilju i svrsi člana 10 (čl. 10) u celini.[56]

Tehnički napredak tokom više od 20 godina od ove presude, a naročito dalje širenje kablovskih i satelitskih distributivnih sistema, kao i dolazak digitalne televizije, značajno su promenili prirodu sistema licenciranja, naročito zbog toga što su ublažili raniji nedostatak koji je karakterisao elektronske sisteme distribucije. Ostaje, međutim, potreba za regulisanjem emitovanja radi obezbeđivanja raznovrsnosti.

Iako se pojačana zaštita slobode izražavanja najčešće nalazi u predmetima koji se tiču medija, ona svakako nije ograničena isključivo na te predmete. Dakle, u predmetu Steel i Morris, 2005, radilo se o kritici koju je mala, neformalna, neprofitna grupa, London Greenpeace uputila na račun gigantskog lanca restorana McDonalds. Odbacujući tvrdnje tužene države da, budući da podnosioci predstavke nisu novinari, oni ne zaslužuju pojačan nivo zaštite koja se primenjuje na medije, Sud je istakao:

Sud, međutim, smatra da u demokratskom društvu čak i maloj, neformalnoj grupi kakva je London Greenpeace mora biti omogućeno da sprovodi svoje aktivnosti delotvorno, i da postoji jak javni interes da se takvim grupama i pojedincima koji su izvan glavnih struja, omogući da daju svoj doprinos javnoj raspravi, širenjem informacija i ideja o pitanjima od javnog interesa kao što su zdravlje i životna sredina.[57]

U predmetu Társaság A Szabadságjogokért protiv Mađarske, 2009, Ustavni sud Mađarske uskratio je organizaciji za ljudska prava pristup zahtevu za reviziju određenih odredbi Krivičnog zakona, koji je Sudu podneo jedan parlamentarni zastupnik. Evropski sud je naglasio ulogu civilnog društva u promovisanju

---

[56] Groppera Radio AG i drugi protiv Švajcarske, 1990, tačka 61.

[57] Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2005, tačka 89. Vidi takođe Women on Waves protiv Portugala, 2007, Hertel protiv Švajcarske, 1998, i Open Door Counselling Ltd i Dublin Well Woman Centre Ltd protiv Irske, 1992.

otvorene javne rasprave, ukazujući na sličnost sa ulogom medija u tom smislu:

> *U ovom predmetu, pripremu foruma za javnu raspravu obavila je nevladina organizacija. Prema tome, može se reći da je cilj aktivnosti podnosilaca predstavke predstavljao suštinski element navedene javne rasprave. Sud je ponovo prepoznao važan doprinos civilnog društva u javnoj raspravi. Podnosilac predstavke je udruženje koje se bavi parnicama o ljudskim pravima sa različitim ciljevima, uključujući i zaštitu slobode informisanja. Prema tome, može se, poput štampe, okarakterisati kao društveni "čuvar" javnog interesa.*[58]

U predmetu u kojem je španski senator, koji je predstavljao političku grupu Herri Batasuna, koja je podržavala nezavisnost baskijske države, osuđen za jako kritikovanje vlade, Sud je takođe naglasio važnost zaštite slobode izražavanja izabranih predstavnika:

> *Premda je sloboda izražavanja važna svima, ona je naročito važna za izabranog predstavnika naroda. On predstavlja svoje biračko telo, skreće pažnju na ono što im je važno i brani njihove interese. Shodno tome, mešanje u slobodu izražavanja opozicionog člana parlamenta, kakav je podnosilac predstavke, zahteva detaljno preispitivanje pred Sudom.*[59]

Komentari iz gore navedenog predmeta dati su van parlamenta, ali u drugim predmetima Sud je podržao načelo apsolutnog imuniteta za govor u parlamentu.[60]

---

[58] Társaság A Szabadságjogokért protiv Mađarske, 2009, tačka 27.
[59] Castells protiv Španije, 1992, tačka 42.
[60] Vidi, na primer, A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2003.

3. Posebne dužnosti

Stav 2 člana 10, koji se bavi ograničenjima slobode izražavanja, odnosi se na "dužnosti i odgovornosti" povezane s ostvarivanjem tog prava. U najvećem delu, Sud se ograničio na procenu legitimnosti ograničenja na osnovu konteksta. Istovremeno, kao što je ranije navedeno, određeni društveni faktori – među kojima su mediji najočigledniji, ali isto tako i druga lica koja izveštavaju u javnom interesu, uživaju posebnu zaštitu na osnovu člana 10, zbog važnosti takve zaštite za demokratiju. U drugim slučajevima, Sud je morao da se bavi pitanjem da li je legitimno određenim pojedincima nametnuti veća ograničenja prava iz člana 10 zbog njihovog specifičnog položaja u društvu.

U jednom od svojih najranijih slučajeva, Engel i drugi protiv Holandije, 1976, Sud je morao da proceni legitimnost zabrane objavljivanja i distribucije novina koje su pripremali vojnici, a u kojima su kritikovali određene više oficire. Nema nikakve sumnje da bi zabrana sličnog govora običnih građana predstavljala kršenje prava na slobodu izražavanja. Međutim, Sud nije utvrdio kršenje u tom slučaju, s obzirom na to da se radilo o vojnicima, primećujući sledeće:

> *U ovim okolnostima Vrhovni vojni sud je možda imao osnovane razloge da veruje da su oni pokušali da potkopaju vojnu disciplinu i da je dosuđivanje kazne bilo neophodno zbog sprečavanja nereda.*[61]

U predmetu Hadjianastassiou protiv Grčke, 1992, oficir je osuđen zbog toga što je dao detaljne tehničke informacije o oružju jednom privatnom preduzeću u zamenu za novac. Smatrajući da se ne radi o povredi njegovog prava na slobodu izražavanja, Sud je istakao:

> *… Neophodno je uzeti u obzir posebne uslove vojničkog života i specifične "dužnosti" i "odgovornosti" poverene pripadnicima oružanih snaga. Podnosilac predstavke,*

[61] Engel i drugi protiv Holandije, 1976, tačka 101.

kao oficir u KETA-u, odgovoran za eksperimentalni raketni program, bio je obavezan na diskreciju u vezi sa svim što je u vezi sa obavljanjem njegove dužnosti.[62]

Sud je doneo drugačiji zaključak u predmetu Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs i Gubi protiv Austrije, 1994, u kojem su austrijske vojne vlasti odbile da distribuiraju publikaciju *Der Igel* za regrute, premda su delili druge publikacije, a potom i zabranile jednom od podnosilaca predstavke da distribuira tu publikaciju. Utvrđujući povredu prava na slobodu izražavanja čak i u odbijanju distribucije publikacije, Sud je naglasio da se rasprava o idejama mora tolerisati u vojsci kao i u drugim oblastima demokratskog života. Publikacija nije podsticala vojnike na nezakonito ponašanje ili neposlušnost, već ih je pozivala da svoje zabrinutosti rešavaju putem pravnih sistema za podnošenje pritužbi:

Ni jedno pitanje koje je pokrenuto u Der Igel-u, koji je dostavljen u dokazima, ne motiviše neposlušnost ili nasilje niti dovodi u pitanje korisnost vojske. Doduše, većina pitanja se bavi pritužbama, nudi predloge za reforme ili podstiče čitaoce da podnesu pritužbe ili pokrenu žalbeni postupak. Međutim, uprkos njihovom često polemičkom tonu, ne čini se da su prekoračili granice dopuštenog u kontekstu rasprave o idejama, koja se mora tolerisati u vojsci jedne demokratske države kao i u društvu kojem ta vojska služi.[63]

Pitanje posebnih obaveza državnih službenika pojavilo se pred Sudom u brojnim predmetima. U predmetu Kosiek protiv Nemačke, 1986, postavljeno je pitanje da li je legitimno uskratiti zaposlenje na mestu državnog službenika nekome ko je istaknuti član levičarske političke partije. Vlada je smatrala da ta politička partija ima "ciljeve koji su neprijateljski nastrojeni prema ustavu", i da stoga podnosilac predstavke ne ispunjava uslove

[62] Hadjianastassiou protiv Grčke, 1992, tačka 46.

[63] Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs i Gubi protiv Austrije, 1994, tačka 38.

za državnog službenika, od kojih je jedan lojalnost ustavu. U pomalo nezadovoljavajućem zaključku, Sud je zaključio da nije došlo do povrede prava na slobodu izražavanja podnosioca predstavke jer je vladina procena političkih aktivnosti napravljena jednostavno da bi se utvrdilo da li podnosilac predstavke ispunjava uslove za državnog službenika.

U narednom predmetu, Vogt protiv Nemačke, 1995, Veliko veće Suda je promenilo svoj raniji stav. Vogt je otpuštena iz škole u kojoj je predavala zbog sumnje da ne poštuje obavezu političke lojalnosti, koja od svih državnih službenika zahteva da se "nedvosmisleno distanciraju od grupa koje napadaju i kleveću državu i postojeći ustavni sistem". To je ustanovljeno na osnovu činjenice da je ona bila aktivistkinja nemačke komunističke partije, od koje je odbila da se distancira. Sud je prihvatio da demokratije imaju pravo da zahtevaju lojalnost od državnih službenika.

Takođe je istakao apsolutnu prirodu dužnosti prema nemačkom zakonu i činjenicu da takva obaveza nije nametnuta u drugim evropskim demokratijama:

> *Svaki državni službenik je jednako obavezan ovom [dužnošću], bez obzira na funkciju ili rang. Ona podrazumeva da svaki državni službenik, bez obzira na njegovo ili njeno lično mišljenje o toj stvari, mora nedvosmisleno da se odrekne svih grupa i pokreta za koje nadležne vlasti smatraju da su štetne u odnosu na Ustav. Ona ne dozvoljava pravljenje razlike između službe i privatnog života. Ova dužnost je obavezujuća u svakom kontekstu.*[64]

Utvrdivši povredu prava na slobodu izražavanja u prethodnom predmetu, Sud je primetio da u predmetu Vogt nije bilo aspekta bezbednosti i da je ona optužena da je pokušala da izvrši uticaj na svoje učenike na osnovu svojih političkih ideja, a da je verovala da su njeni politički stavovi konzistentni sa ustavom, i da ju je ta mera izuzetno teško pogodila.

[64] Vogt protiv Nemačke, 1995, tačka 59.

Analogno pitanje pojavilo se i u predmetu Rekvényi protiv Mađarske, 1999, u kojem je takođe odlučivalo Veliko veće Suda. U tom predmetu radilo se o ustavnom amandmanu koji je zabranjivao pripadnicima oružanih snaga, policije i bezbednosnih službi da se politički angažuju ili da pristupe bilo kojoj političkoj stranci. Sud je primetio da je u demokratiji legitimno očekivati da policijske snage budu politički neutralne, uzimajući u obzir "ulogu policije u društvu". Potvrđujući to ograničenje, Sud je naglasak stavio na skoriju političku istoriju Mađarske u kojoj se od policije i vojske očekuje da budu pripadnici partije koja je zemljom vladala 40 godina. Iako Sud nije izričito izdvojio predmet Vogt, čini se da se razlike u ishodima između ova dva predmeta primarno temelje na relativno skorijoj nedemokratskoj prošlosti Mađarske, kao i na prirodi funkcije državnog službenika koja je u pitanju.[65]

Posebne dužnosti, iako podložne ograničenjima, mogu takođe da budu legitimne za određene profesije. U predmetu Frankowicz protiv Poljske, 2008, podnosilac predstavke, doktor medicine, objavio je istraživanje u kojem se poziva na određeni slučaj i diskredituje doktore koji su lečili dotičnog pacijenta. Prema važećim propisima, doktorima je zabranjeno da kritikuju druge doktore. Sud je prepoznao potrebu za određenim stepenom diskrecije kada su u pitanju određeni tipovi stručnjaka:

> *[U] slučaju pravnika, članova komore, kada se ocenjuje da li ograničenje prava podnosioca predstavke odgovara na neku preku potrebu, treba u obzir uzeti posebnu prirodu zanimanja kojim se podnosilac predstavke bavi. Lekari takođe uživaju poseban odnos sa pacijentima, koji se temelji na poverenju, poverljivosti i uverenju da će lekar primeniti svo svoje znanje i sredstva da osigura dobro stanje pacijenta. To može podrazumevati i potrebu za očuvanjem solidarnosti među pripadnicima struke. S druge strane, Sud smatra da pacijent ima pravo da se konsultuje sa drugim doktorom kako bi dobio drugo*

[65] Vidi takođe Otto protiv Nemačke, 2005.

mišljenje o tretmanu kojem je podvrgnut i da očekuje poštenu i objektivnu ocenu radnji njegovog doktora.[66]

Međutim, apsolutna priroda zabrane, bez obzira na neutralnost i motivaciju, čini ga nelegitimnim:

Takvo strogo tumačenje disciplinskih sudova kada je u pitanju domaće pravo i zabrana kritičkog izražavanja u medicinskoj struci nije u skladu sa pravom na slobodu izražavanja (v. Stambuk, citiran gore, tačka 50). Ovakav pristup pitanju izražavanja kritičkog mišljenja o kolegi, čak i u kontekstu medicinske struke, rizikuje da obeshrabri lekare da svojim pacijentima daju objektivna mišljenja o njihovom zdravstvenom stanju i tretmanu kojem su bili podvrgnuti, što zauzvrat može ugroziti krajnji cilj doktorske profesije – zaštitu zdravlja i života pacijenata.[67]

Predmet Wille protiv Lihtenštajna, 2009, bavio se procenom prava sudija da izraze svoj stav. U ovom predmetu, podnosilac predstavke, viši sudija, izneo je na jednom predavanju svoj stav da je Ustavni sud nadležan da odlučuje o "tumačenju Ustava u slučaju neslaganja između kneza (vlade) i parlamenta". Kao odgovor na to, knez je objavio otvoreno pismo izjavljujući da podnosioca predstavke neće reimenovati ni na jednu javnu funkciju. Sud je priznao da se,

od zvaničnika koji rade u pravosuđu može očekivati da budu uzdržani u sprovođenju svoje slobode izražavanja u svim slučajevima kada se može dovesti u pitanje autoritet i nezavisnost sudstva.[68]

Sud je takođe napomenuo:

Sud prihvata da je predavanje podnosioca predstavke, budući da se bavilo pitanjima ustavnog prava i,

---

[66] Frankowicz protiv Poljske, 2008, tačka 49. Vidi takođe Heinisch protiv Nemačke, 2011.

[67] Frankowicz protiv Poljske, 2008, tačka 51.

[68] Wille protiv Lihtenštajna, 2009, tačka 64.

konkretnije, pitanjem da li jedan od suverena države podleže nadležnosti Ustavnog suda, neizbežno imalo političke implikacije. On smatra da pitanja ustavnog prava, samom svojom prirodom, imaju političke implikacije. Međutim, ne može zaključiti da je ovaj element, sam po sebi, trebalo da spreči podnosioca predstavke da daje izjave o ovom pitanju.[69]

Sud je takođe primetio da stav podnosioca predstavke nije bio neodrživ, između ostalog zato što je bio široko prihvaćen. Nadalje, nije dokazano da je stav podnosioca predstavke imao ikakvog uticaja na njegov rad kao sudije ili da je na bilo koji drugi način postupio neprimereno u odnosu na svoje dužnosti. Prema tome, ograničenje nije bilo opravdano.[70]

[69] Wille protiv Lihtenštajna, 2009, tačka 67.
[70] Vidi takođe Albayrak protiv Turske, 2008.

4. Pozitivne obaveze

Kao što je već rečeno, pravo na slobodu izražavanja zajemčeno u članu 10 Evropske konvencije osim što predviđa granice u kojima strane ugovornice mogu ograničiti ostvarivanje ovog prava (negativne garancije), isto tako, u nekim situacijama poziva strane ugovornice da preduzmu pozitivne mere za zaštitu ovog prava. Sud se najeksplicitnije osvrnuo na pozitivne obaveze u kontekstu odgovornosti države ugovornice da spreči napade na novinare i druge osobe koje ostvaruju svoje pravo na slobodu izražavanja. No, tu je i niz drugih okolnosti u kojima je Sud, eksplicitno ili implicitno, prepoznao pozitivnu obavezu strana ugovornica.

Pravo na informaciju

Evropski sud je doneo niz odluka i presuda o pravu na pristup informacijama u posedu tela javne vlasti ili prava na informaciju.[71]

U svojim ranijim predmetima, Sud je dosledno odbijao da odobri pristup informacijama na temelju prava na slobodu izražavanja, koje je zajemčeno članom 10. U svim tim predmetima direktno je citirano ili je referisano na sledeće tumačenje primene člana 10 u predmetu Leander protiv Švedske iz 1987:

> *[P]ravo na slobodu primanja informacija u suštini zabranjuje vladi da ograničava bilo koju osobu u primanju informacija, koje drugi žele da mu daju ili su spremni da podele s njim. Član 10, u okolnostima kao što su ove u konkretnom slučaju, ne jemči pojedincu pravo pristupa ... niti obavezuje vlade da saopštavaju ... informacije takvim pojedincima.*[72]

---

[71] Vidi, na primer, Leander protiv Švedske, 1987, Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1989, Guerra i drugi protiv Italije, 1998, McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1998, Odièvre protiv Francuske, 2003, i Sîrbu i drugi protiv Moldavije, 2004.

[72] Leander protiv Švedske, 1987, tačka 74.

Koristeći frazu, "u okolnostima kao što su ove u konkretnom slučaju", Sud nije sasvim isključio mogućnost ostvarivanja prava na informaciju na osnovu člana 10. Međutim, ovi predmeti obuhvataju širok spektar različitih činjeničnih obrazaca, tako da, posmatrajući ih zajedno, uskraćivanje prava na informaciju iz člana 10 u svima njima, predstavlja, čini se, veliku prepreku za takav zahtev.

Sud, međutim, nije odbio da prizna pravo na pristup informacijama u svim tim predmetima. U nekim predmetima je utvrdio da bi uskraćivanje pristupa traženim informacijama predstavljalo kršenje prava na privatni i/ili porodični život, koji su zajemčeni članom 8 Konvencije. U većini ovih predmeta, Sud je smatrao da nije bilo *mešanja* u pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, ali da član 8 nameće *pozitivnu obavezu* stranama ugovornicama da osiguraju poštovanje tih prava:

> *[P]remda je cilj člana 8, u osnovi, zaštita pojedinca od proizvoljnog mešanja javnih vlasti, on ne prisiljava državu samo da se uzdrži od takvog mešanja: pored ove primarno negativne obaveze, mogu postojati i pozitivne obaveze koje su svojstvene delotvornom poštovanju privatnog i porodičnog života.*[73]

Ova pozitivna obaveza obuhvatala je odobravanje pristupa informacijama u nekim predmetima.

U odluci iz 2006, u predmetu Združeni Jihočeské Matky protiv Češke Republike, Sud je signalizirao da je možda spreman da promeni svoj pristup. U ovom predmetu, Sud je presudio da je uskraćivanje pristupa informacijama predstavljalo mešanje u slobodu izražavanja, koja je zaštićena članom 10. Sud je u zaključku odbacio zahtev kao nedopušten, jer je neobjavljivanje informacije bilo očigledno opravdano 10(2).

Sud je prelaz, koji je započeo u predmetu Matky, 2009, završio u predmetu Társaság A Szabadságjogokért protiv Mađarske. Ono što je interesantno je da tužena država u ovom predmetu,

[73] Guerra i drugi protiv Italije, 1998, tačka 58.

Mađarska, uopšte nije osporavala tvrdnju da član 10 zahteva od država ugovornica da osiguraju pristup informacijama u posedu organa javne vlasti, već se, umesto toga, ograničila na tvrdnju da je uskraćivanje informacije predstavljalo opravdano ograničavanje slobode izražavanja u skladu sa članom 10(2).

U ovom predmetu jedna nevladina organizacija zatražila je pristup zahtevu, koji je član parlamenta podneo Ustavnom sudu, a koji se odnosio na reviziju određenih amandmana Krivičnog zakona. Ustavni sud je odbio da pruži tražene informacije, a kada su tražitelji informacije stvar izneli pred domaće sudove, oni su potvrdili tu odluku, iako je do tada Ustavni sud već presudio u stvari i objavio rezime zahteva, zajedno sa svojom ocenom odredbi.

Obrazloženje u ovom predmetu bilo je prilično indirektno u smislu priznavanja prava na informaciju. Sud je predstavio teoriju prema kojoj je državni monopol nad ovim informacijama značio da je uskraćivanje informacije nevladinoj organizaciji, koja radi u javnom interesu, bilo analogno nametanju indirektne prethodne cenzure medijima, naročito u vidu sprečavanja štampe da dobije informaciju. Sud je naveo sledeće:

> *Sud smatra da se u konkretnom predmetu radi o mešanju u ostvarivanje uloge "čuvara javnog interesa", sličnoj ulozi štampe – usled cenzure onih koji imaju monopol nad informacijom – a ne uskraćivanja opšteg prava na pristup zvaničnim dokumentima.*[74]

U narednom predmetu, Kenedi protiv Mađarske, 2009, Sud se samo nakratko bavio pitanjem da li član 10 garantuje pravo na pristup informacijama u posedu tela javne vlasti, utvrdivši da je došlo do mešanja, što ukazuje da je Sud priznao da sloboda izražavanja obuhvata i pravo na informaciju:

> *Sud ističe da pristup originalnim dokumentarnim izvorima u svrhu legitimnog istorijskog istraživanja*

[74] Társaság A Szabadságjogokért protiv Mađarske, 2009, tačka 36.

predstavlja suštinski element za ostvarivanje prava podnosioca predstavke na slobodu izražavanja.[75]

Ostaje da se vidi kako će Sud razviti svoju sudsku praksu o pravu na informaciju. Međutim, to je očito jedna od pozitivnih obaveza strane ugovornice prema članu 10, iako Sud nije koristio taj pojam kada je odlučivao u ovim predmetima. Osiguravanje delotvornosti ovog prava zahteva od strana ugovornica da donesu namenski propis o pravu na informacije, kao i da uvedu interne sisteme putem kojih će osigurati pravovremeno pružanje informacija tražiteljima, kao i proaktivno objavljivanje informacija.

Zaštita izvora

Pravo novinara da zaštiti svoj poverljivi izvor informacija važan je aspekt prava na slobodu izražavanja. Iako sudska praksa Suda po ovom pitanju ne ukazuje na pozitivne obaveze, u praksi strane ugovornice treba da uspostave posebna pravila i postupke za zaštitu tajnosti izvora, da bi se to moglo valjano opisati kao pozitivna obaveza.

Najpoznatiji predmet Evropskog suda koji se tiče zaštite izvora je Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, iz 1996. Godine 1989. Goodwin je pokušao da objavi priču na osnovu poverljivih informacija koje je dobio iz pouzdanih izvora u vezi sa finansijskim poteškoćama određenog preduzeća. Ova informacija je proizašla iz poverljivog finansijskog plana preduzeća i verovatno je bila ukradena. Pribojavajući se da će izgubiti poverenje kreditora preduzeća, dobavljača i kupaca, preduzeću je odobren nalog kojim se zabranjuje objavljivanje informacija. Ovaj nalog je zahtevao da Godwin otkrije anonimne izvore u preduzeću, "u interesu pravde", jer je preduzeće iskazalo interes za pokretanje sudskog postupka protiv izvora.

Pred Evropskim sudom, Goodwin je tvrdio da novinar može da bude prisiljen da otkrije poverljive izvore samo u "izuzetnim" okolnostima, kada su u pitanju "vitalni" javni ili individualni

interesi. U ovom slučaju, budući da je preduzeće već dobilo nalog kojim se zabranjuje objavljivanje, Goodwin je tvrdio da takve okolnosti nisu postojale. Sud se, u osnovi, složio s Goodwinom, fokusirajući se na značaj zaštite štampe uopšte, a naročito zaštite novinarskih izvora:

> *Zaštita novinarskih izvora jedan je od osnovnih uslova za slobodu štampe.... Bez takve zaštite, izvori mogu biti obeshrabreni da pomažu štampi u informisanju javnosti o pitanjima od javnog interesa. Usled toga, važna uloga štampe kao čuvara javnog interesa bila bi ugrožena, kao i sposobnost štampe da osigura tačne i pouzdane informacije. Imajući u vidu značaj zaštite novinarskih izvora za slobodu štampe u demokratskom društvu i potencijalno obeshrabrujući učinak naloga za otkrivanjem izvora na ostvarivanje te slobode, takva mera ne može biti u skladu sa članom 10 Konvencije, osim ako je opravdana važnijim javnim interesom.*[75]

Naknadna sudska praksa proširila je ovu zaštitu sa direktnih naloga za otkrivanje izvora na policijske pretrese i oduzimanje materijala koji mogu otkriti identitet poverljivih izvora. U predmetu Roemen i Schmit protiv Luksemburga, 2003, radilo se o članku o ministru, koji se temeljio na poverljivom dokumentu koji je iscurio u javnost. U okviru istrage o curenju poverljivih informacija, policija je pretresla domove i radna mesta podnosioca predstavke, ali nije pronašla nikakve dokaze o navodnom izvoru. Sud je bez problema utvrdio da se radi o mešanju u pravo na slobodu izražavanja, jer su pretresi izvršeni sa konkretnom namerom identifikovanja izvora. Utvrdivši da ovo mešanje nije bilo opravdano, Sud je primetio, između ostalog, da nisu iscrpljeni svi drugi mogući načini za pronalaženje informacija. Sud je, takođe, naročito istakao težinu ove vrste delovanja:

> *Sud smatra da, čak i kada je neproduktivan, pretres sa namerom da se otkrije novinarski izvor predstavlja*

[75] Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996, tačka 39.

drastičniju meru od naloga o otkrivanju identiteta izvora. To je zato što istražitelji, koji nenajavljeno i uz nalog za pretres vrše pretres radnog mesta novinara imaju veoma široka istražna ovlašćenja jer, po definiciji, oni imaju pristup celoj dokumentaciji novinara.[76]

U predmetu Nordisk Film & TV A/S protiv Danske, 2005, podnosilac predstavke napravio je tajne snimke o pedofilima u Danskoj, koje je zatim policija tražila od njega kako bi ih koristila u krivičnom gonjenju određene osobe ("Mogensa"), koga su optužili za pedofiliju. Danski sudovi izdali su nalog, ali su ograničili njegov obim isključivo na materijal koji je direktno vezan za krivično gonjenje "Mogensa". Evropski sud je ovaj predmet odvojio od ranijih predmeta, uz napomenu da u ovom slučaju "Mogens", koji je tajno sniman, nije sarađivao. Kao rezultat toga, činjenica da se od podnosioca predstavke naknadno može tražiti da policiji dostavi informacije ne bi uticala na njegovu sposobnost da prikupi informacije, za razliku od situacije sa poverljivim izvorima. Sud je prihvatio da mogu postojati situacije gde bi aktivnosti poput ove uživale zaštitu člana 10, ali da to nije slučaj sa ovim predmetom i da se, stoga, predstavka smatra nedopuštenom.

Voskuil protiv Holandije iz 2007. je još jedan predmet koji se tiče otkrivanja izvora. U ovom predmetu, podnosiocu predstavke je data informacija iz poverljivog policijskog izvora koja je bacila sumnju na službene policijske izveštaje o tome kako se sprovodi istraga, koja dovodi do pokretanja krivičnih postupaka protiv trećih lica. Holandski sudovi su naložili podnosiocu predstavke da otkrije svoj izvor, u interesu pravde i trećih lica, kao i u interesu države i utvrđivanja istinitosti tih navoda, što je u ovom konkretnom predmetu nadjačalo interes prava na slobodu izražavanja. Evropski sud odbacio je obrazloženje države u kojem se pozivala na interes pravde, primećujući da je država uspela da osudi optužene (ali prećutno ostavljajući mogućnost da istina naknadno poništi te presude). Što se tiče

[76] Roemen i Schmit protiv Luksemburga, 2003, tačka 57. Vidi takođe Ernst i drugi protiv Belgije, 2003, i Tillak protiv Belgije, 2007.

drugih interesa na koje se pozivala u ovom predmetu, Sud je istakao sledeće:

> *S jedne strane, Sud razume vladinu zabrinutost zbog mogućih efekata navodnih prestupa organa javne vlasti, naročito ako se radi o neistinitim navodima. S druge strane, međutim, Sud smatra da je, u demokratskoj državi utemeljenoj na vladavini prava, upravo primena neprimerenih metoda od strane organa javne vlasti ona vrsta pitanja o kojima javnost ima pravo da bude obaveštena.*[77]

Noviji predmet koji se odnosi na zaštitu izvora, o kojem je odlučivalo Veliko veće Suda, jeste Sanoma Uitgevers B.V protiv Holandije iz 2010. U tom predmetu, novinar koji je radio za preduzeće koje je podnosilac predstavke, snimio je fotografije nezakonite ulične trke, obavezavši se, navodno, da neće otkriti identitete bilo kojeg od učesnika. Policija je uspela da, pod pretnjom pretresa, pribavi CD-ROM od podnosioca predstavke na kojem su bile snimljene te fotografije. CD-ROM je naknadno vraćen, ali je zahtev da se svi primerci CD-ROM-a koji su ostali u posedu policije unište i da se ne koriste kao dokazni materijal odbijen. Evropski sud je ustanovio da, iako nije bilo pretresa, u ovom slučaju se radilo o aktivnosti koja je analogna obaveznom otkrivanju izvora, te je shodno tome došlo do mešanja u pravo na slobodu izražavanja. Na kraju, zaključak u ovom predmetu bio je da pristup koji je policija koristila da bi dobila CD-ROM nije omogućio nezavisnu procenu o tome da li je trebalo otkriti izvore ili ne, čime je prekršen zahtev da ograničavanje slobode izražavanja mora biti propisano zakonom.

Uopšte uzevši, sudska praksa ukazuje da je kod Suda prisutan veoma snažan obrazac poštovanja prava novinara da zaštite svoje poverljive izvore informacija.

---

[77] Voskuil protiv Holandije, 2007, tačka 70.

Medijska raznovrsnost

Evropski sud je često prepoznavao važnost medijske raznovrsnosti za ostvarivanje prava javnosti na primanje informacija, koja zavisi od pristupa koju javnost ima širokom spektru informacija i ideja. Kao što je Sud naveo u predmetu Informationsverein Lentia i drugi protiv Austrije iz 1993:

> *Sud je često naglašavao osnovnu ulogu slobode izražavanja u demokratskom društvu, a naročito tamo gde se, putem štampe, koristi za prenošenje informacija i ideja od opšteg interesa, koje javnost, shodno tome, ima pravo da prima. Ta uloga se ne može uspešno realizovati ukoliko se ne bazira na načelu pluralizma, čiji je država krajnji jemac. Ova primedba se naročito odnosi na audio-vizuelne medije, čiji se programi često veoma široko emituju.*[78]

Nedavno, u predmetu Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije iz 2012, Veliko veće Suda je detaljnije obrazložilo ovu ideju:

> *129. Sud smatra da je primereno, na samom početku, rekapitulirati opšta načela utvrđena u sudskoj praksi koja se odnose na pluralizam u audio-vizuelnim medijima. Kako se često navodi, demokratija ne može postojati bez pluralizma. Demokratija počiva na slobodi izražavanja. Od suštinskog je značaja da demokratija dozvoljava predlaganje različitih političkih programa i raspravu o njima, čak i kada su u pitanju oni koji u pitanje dovode način na koji je država trenutno organizovana, pod uslovom da ne štete samoj demokratiji.*
>
> *130. S tim u vezi, Sud navodi da za osiguravanje istinskog pluralizma u audio-vizuelnom sektoru u demokratskom društvu nije dovoljno omogućiti postojanje više kanala ili teoretsku mogućnost potencijalnih operatera da pristupe audio-vizuelnom tržištu. Neophodno je, pored*

[78] Informationsverein Lentia i drugi protiv Austrije, 1993, tačka 38.

toga, dozvoliti delotvoran pristup tržištu na način da garantuje različitost ukupnog programskog sadržaja, odražavajući, do one mere do koje je to moguće, različitost mišljenja koja se sreću u društvu kojem su programi namenjeni.

133. Situacija u kojoj bi bilo dozvoljeno moćnoj ekonomskoj ili političkoj grupi u društvu da zauzme položaj dominacije u audio-vizuelnim medijima, i time vrši pritisak na emitere i eventualno umanjuje njihove uredničke slobode, podriva temeljnu ulogu slobode izražavanja u demokratskom društvu, koja je utvrđena u članu 10 Konvencije, naročito kada služi za prenos informacija i ideja od opšteg interesa, na koje javnost, štaviše, ima pravo. Isto važi i kada položaj dominacije ima država ili javni emiter. Stoga, Sud smatra da, zbog svoje restriktivne naravi, režim licenci koji dozvoljava monopol javnom emiteru nad dostupnim frekvencijama ne može biti opravdan, osim ukoliko se dokaže da je za tim postojala neodložna potreba.

134. Sud primećuje da u tako osetljivom sektoru kakav su audio-vizuelni mediji, pored negativne obaveze nemešanja, država ima pozitivnu obavezu da uspostavi adekvatno zakonodavstvo i administrativni okvir, koji garantuju delotvoran pluralizam (v. stav 130 iznad). Ovo je naročito poželjno kada nacionalni audio-vizuelni sistem odlikuje duopol, kao što je to slučaj u ovom predmetu.

Imajući to u vidu, potrebno je navesti da je u Preporuci CM/Rec(2007)2 o medijskom pluralizmu i raznovrsnosti medijskog sadržaja (v. stav 72 iznad) Komitet ministara potvrdio da "u cilju zaštite i aktivnog promovisanja pluralističkih ideja i mišljenja, kao i kulturne raznolikosti, strane ugovornice treba da prilagode postojeće regulatorne okvire, naročito u odnosu na vlasništvo medija, i da usvoje potrebne regulatorne i

finansijske mere da bi se garantovala transparentnost medija i strukturalni pluralizam, kao i raznovrsnost distribuiranog sadržaja".[79]

Ovaj predmet bio je motivisan odbijanjem vlade da licenciranom emiteru dodeli frekvencije za emitovanje, koja je preko deset godina tvrdila da to ne može da uradi. Širi kontekst je to da je televizijskim tržištem dominirao državni emiter i kanali Berluskonijevog Mediaseta.

Ovo načelo raznolikosti takođe je elaborirano i u predmetu Manole i drugi protiv Moldavije iz 2009:

> *Sud smatra da, u oblasti audio-vizuelnog emitovanja, gore navedena načela obavezuju državu da osigura, kao prvo, da javnost, putem radija i televizije, ima pristup nepristrasnim i tačnim informacijama i spektru mišljenja i komentara koji, između ostalog, odražavaju raznovrsnost političkih stavova u zemlji, i kao drugo, da novinari i drugi profesionalci, koji rade u audio-vizuelnim medijima, ne budu sprečeni da objavljuju takve informacije i komentare. Izbor sredstava kojima će se ti ciljevi postići moraju varirati u skladu s lokalnim uslovima, i shodno tome, to potpada pod polje slobodne procene države.*[80]

Prilikom ispunjavanja svojih pozitivnih obaveza u smislu promovisanja pluralizma i raznovrsnosti u medijima, država mora da uspostavi određene regulatorne sisteme, kao što je kreiranje režima izdavanja licenci za emitere, i da osigura da upravo raznovrsnost bude ključni kriterijum za dodeljivanje licenci za emitovanje. S jedne strane, ovo može izgledati kao nametanje ograničenja na slobodu emitera – bilo onih koji to teže da postanu ili onih koji već postoje kao takvi, da objavljuju informacije i ideje. U tom smislu, ostvarivanje zahteva raznovrsnosti može uporedo uzeti u obzir i slobodu slušalaca i gledalaca da primaju informacije i ideje i pravo vlasnika da

[79] Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano v. Italy, 2012

[80] Manole i drugi protiv Moldavije, 2009, tačka 100.

iste objavljuju. Važno je naglasiti da je ovo pitanje balansiranja dva različita aspekta prava na slobodu izražavanja, od kojih je jedan pozitivan a drugi negativan, a ne pitanje ocenjivanja ograničenja tog prava. U takvim slučajevima, nije primereno primenjivati trodelni test za ograničenja, jer bi «smer» u kojem je isti primenjen, a time i ishod slučaja, zavisio od toga ko je pokrenuo predmet (odnosno, slušaoci i gledaoci ili vlasnik), a to bi očigledno bilo neprimereno.

U predmetu Informationsverein Lentia i drugi protiv Austrije, 1993, Austrija je tvrdila da monopol javnog emitera, koji je ostao na snazi u državi, ne predstavlja ograničavanje slobode izražavanja protivno članu 10. Sud je brzo odbacio tvrdnju vlade da joj treća rečenica člana 10, koja govori o licenciranju, daje potpunu slobodu da uspostavi javni monopol kao sistem licenciranja, pojašnjavajući da i sam sistem licenciranja mora biti prihvaćen kao ograničenje slobode izražavanja. U odgovoru na tvrdnju vlade da je javni monopol jedan od načina da se promovišu vrednosti u radiodifuznom sektoru, uključujući i "objektivno i nepristrasno izveštavanje, raznovrsnost mišljenja, izbalansirani program i nezavisnost osoba i tela koji su odgovorni za programe", Sud je naglasio značaj raznovrsnosti (u ranije navedenom citatu), a potom naveo:

> *Od svih sredstava kojima se obezbeđuje poštovanje ovih vrednosti, javni monopol nameće najveća ograničenja slobodi izražavanja, odnosno potpunu nemogućnost emitovanja izuzev preko državne stanice i, u nekim slučajevima, u vrlo ograničenoj meri, putem lokalne kablovske stanice.*[81]

Kao rezultat ovog predmeta, Austrija je morala da uvede sistem za licenciranje privatnih emitera.[82]

Evropski sud je odlučivao u svega nekoliko predmeta koji su se bavili prirodom sistema licenciranja za privatne emitere. U

---

[81] Informationsverein Lentia and others protiv Austrije, 1993, tačka 39.

[82] Vidi takođe Radio ABC protiv Austrije, 1997, i Tele 1 Privatfernsehgesellschaft mbH protiv Austrije, 2000.

predmetu Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije koji je pomenut ranije, Sud je prilično detaljno postavio principe kojima bi trebalo da se rukovodi kada je u pitanju promovisanje raznovrsnosti. Međutim, o predmetu je, zapravo, odlučio na osnovu tehničkih obrazloženja da zakon u ovoj oblasti nije dovoljno precizan da bi podnosiocu predstavke omogućio da predvidi "momenat u kojem bi mu mogla biti dodeljena licenca i kada bi mogao početi da obavlja aktivnosti za koje je dobio licencu."[83]

U predmetu Glas Nadezhda Eood i Elenkov protiv Bugarske iz 2007, podnosilac predstavke podneo je zahtev za licencu za lokalni radio, odgovarajući na poziv radiodifuznog regulatora na javni konkurs. Njegov zahtev je odbijen, bez obrazloženja, iako se odluka pozivala na kriterijume koje podnosilac predstavke, prema mišljenju regulatora, nije "ispunio"; prilikom ocenjivanja zahteva za licence, bodovi su dodeljivani prema ovim kriterijumima. Evropski sud je smatrao da su sami kriterijumi prošli deo testa koji zahteva da to pitanje bude propisano zakonom. Ali, budući da rasprava nije bila javna i da podnosilac predstavke nije dobio obrazloženje za odbijanje njegovog zahteva za licencu, proces nije obezbedio "dovoljne garancije protiv proizvoljnosti", i time nije ispunio standard "propisan zakonom".[84]

U predmetu Manole i drugi protiv Moldavije iz 2009, radilo se o nezavisnosti javnog emitera i pritužbama podnosilaca predstavke da su bili otpušteni ili premešteni na niže pozicije u javnom emiteru zbog političkih uticaja. Sud je smatrao da nije obavezno neophodno da države kreiraju javne emiterske servise, ali:

> *Kad država odluči da formira javni emiterski servis, iz gore navedenih principa proizilazi da domaći zakoni i praksa moraju garantovati da sistem pruža pluralističku uslugu. Naročito kada su privatne stanice još uvek*

[83] Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012, tačka 154.
[84] Vidi takođe Meltex Ltd i Mesrop Movsesyan protiv Jermenije, 2008.

preslabe da ponude istinsku alternativu, pa je javna ili državna organizacija, prema tome, jedini ili dominantni emiter u zemlji ili regionu. Za ispravno funkcionisanje demokratije neophodno je da ta organizacija prenosi nepristrasne, nezavisne i izbalansirane vesti, informacije i komentare, i da, dodatno, omogući forum za javnu diskusiju, u kojem se može iskazati širok spektar stavova i mišljenja.[85]

Sud se takođe veoma često pozivao na Preporuku Saveta Evrope br. R(96)10 o "garantovanju nezavisnosti javnim radio-difuznim servisima" koja, kako joj i sam naziv kaže, definiše načela za zaštitu nezavisnosti javnih emitera. Sud je zaključio:

Shodno tome, može se rezimirati da, naročito u svetlu monopola koji je, u suštini, TRM imao nad audio-vizuelnim emitovanjem u Moldaviji, Sud zaključuje da državne vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu. Zakonodavni okvir tokom celog razmatranog perioda bio je nedovoljan, u smislu da nije davao dovoljne garancije za zaštitu od kontrole političkog organa vlade nad TRM-ovim višim menadžmentom, a time i nad njegovom uređivačkom politikom.[86]

Ovaj predmet ima veoma važne implikacije za javne radio-difuzne servise, utoliko što potvrđuje tvrdnju, koju autoritativni izvori često ističu, da se zahteva da, prema pravu o ljudskim pravima, budu nezavisni od vlade.

Napadi

U velikom broju predmeta Evropski sud je utvrdio da države ugovornice imaju pozitivnu obavezu da osiguraju zaštitu onih koji su izloženi riziku od fizičkih i drugih napada zbog ostvarivanja svog prava na slobodu izražavanja. Najpoznatiji predmet u tom kontekstu je Özgür Gündem protiv Turske iz

[85] Manole i drugi protiv Moldavije, 2009, tačka 101.
[86] Manole i drugi protiv Moldavije, 2009, tačka 111.

2000. godine. U tom predmetu, uprkos brojnim i veoma ozbiljnim napadima na novinsku kuću koja je bila podnosilac predstavke, i njenim konstantnim zahtevima za zaštitom upućenim državi, Sud je uspeo da identifikuje samo jedan slučaj u kojem je ta zaštita pružena. Razni tužioci su preduzimali korake u cilju istraživanja nekih od tih napada, ali Sud je smatrao da to nije bilo dovoljno, što je očito bilo tačno, budući da su zbog napada na kraju bili prisiljeni da zatvore novine. Sud je takođe odbacio navode da su te novine podržavale terorizam, kojima je država opravdavala svoje postupke:

> *Sud je obratio pažnju na izjašnjavanja vlade u vezi u vezi sa njihovim snažnim uverenjem da su Özgür Gündem i njegovi radnici podržavali Radničku partiju Kurdistana (PKK) i da su delovali kao njihov instrument za propagandu. Čak i da je bilo tako, to ne predstavlja opravdanje za propust vlade da preduzme korake i delotvorno istraži i, ako je potrebno, osigura zaštitu protiv nezakonitog delovanja, koje je uključivalo nasilje.*[87]

U drugom predmetu, Dink protiv Turske iz 2010, radilo se o ubistvu poznatog pisca, Fırata Dinka, poznatog pod pseudonimom Hrant Dink, u vreme dok je pred sudovima vođen postupak protiv njega za ocrnjivanje svega što je tursko, koji je izvorno pokrenula jedna nacionalistička grupa. Sud je smatrao da je postupak protiv Dinka, u kombinaciji sa nedostatkom zaštite predstavljalo mešanje u njegovo pravo na slobodu izražavanja.[88]

Druge pozitivne obaveze

Sud je priznao i niz drugih pozitivnih obaveza prema članu 10. U predmetu Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 2005, podnosioci predstavke su se upustili u oštro kritikovanje ogromnog lanca restorana, McDonaldsa, koji ih je uspešno tužio za klevetu pred britanskim sudovima. Evropski sud nije

[87] Özgür Gündem protiv Turske, 2000, tačka 45.
[88] Dink protiv Turske, 2010, tačka 108.

išao tako daleko da isključi predmete koje su inicirale velike kompanije, a koje se tiču kleveta:

> *Sud, nadalje, smatra da to što je tužilac u ovom predmetu velika multinacionalna kompanija ne znači da joj, u načelu, treba uskratiti pravo da se brani od klevetničkih navoda niti podrazumeva da podnosioci predstavke ne moraju dokazati istinitost svojih navoda.*[89]

Međutim, ako su takvi lekovi bili dostupni, bilo je potrebno osigurati prostor za javnu raspravu o poslovanju tih kompanija. S obzirom na složenost zakona o kleveti u Ujedinjenom Kraljevstvu, od države se efektivno zahteva da podnosiocima predstavke osigura pravnu pomoć:

> *Ako, međutim, država odluči da obezbedi takav pravni lek pravnom licu, bitno je, radi zaštite interesa slobode izražavanja i otvorene rasprave kao protivteže, osigurati meru proceduralne pravičnosti i ravnopravnosti strana u postupku za ... . Neravnopravnost strana u postupku i poteškoće u kojima su podnosioci predstavke radili takođe su značajni za procenu proporcionalnosti mešanja na osnovu člana 10... Prema tome, u ovom konkretnom predmetu, nedostatak proceduralne pravičnosti i ravnopravnosti, za rezultat su imali kršenje člana 10.*[90]

U predmetu Fuentes Bobo protiv Španije iz 2000, Sud se suočio sa situacijom u kojoj je urednik televizijskog programa dobio otkaz zbog primedbi koje su neki rukovodioci televizijske stanice smatrali uvredljivim. Vlada je tvrdila da je to stvar privatnog prava između podnosioca predstavke i televizijske stanice. Sud je odbacio tu tvrdnju, napominjući da mogu postojati pozitivne obaveze države da pruži zaštitu prava i između privatnih lica, utvrđujući da je razrešavanje dužnosti predstavljalo mešanje u slobodu izražavanja u smislu člana 10 Evropske konvencije.

---

[89] Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2005, tačka 94.
[90] Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2005, tačka 95.

Sud je takođe odbacio tvrdnje vezane za pozitivne obaveze. U predmetu Appleby protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 2003, podnosioci predstavke su tvrdili da je država imala pozitivnu obavezu da zaštiti njihovo pravo na distribuiranje letaka u privatnom trgovačkom centru. Sud je odbio da potvrdi takvu obavezu, primećujući da su i dalje imali pristup vlasnicima pojedinačnih radnji i da su mogli da distribuiraju letke u njihovim radnjama, kao i da je 3200 ljudi potpisalo peticiju kojom podržavaju njihov povod, što ukazuje da su bili prilično delotvorni u plasiranju svoje poruke.[91]

[91] Appleby protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2003, tačka 48.

5. *Ograničenja – opšta razmatranja*

Opšti pristup zaštiti slobode izražavanja prema Evropskoj konvenciji podrazumeva obezbeđivanje veoma široke zaštite za sve aktivnosti izražavanja. Sud je takođe izgradio veoma široko shvatanje onoga što predstavlja mešanje u slobodu izražavanja. Pristup Suda u suštini podrazumeva utvrđivanje bilo koje aktivnosti države koja, direktno ili indirektno, utiče na ograničavanje, ometanje ili opterećivanje aktivnosti izražavanja.

U skladu sa ovim pristupom, Sud je utvrdio postojanje mešanja ne samo tamo gde zakon utvrđuje prekršajne ili kaznene granice za ono što se može reći, već i u slučajevima koji uključuju disciplinske sankcije,[92] zabranjivanje knjiga[93] ili uskraćivanje odobrenja za komercijalno objavljivanje video snimaka,[94] izdavanje naloga kojim se zabranjuje objavljivanje,[95] otpuštanje radnika,[96] pa čak i izjavu šefa države da neće imenovati pojedinca,[97] zatim proterivanje lica sa neke teritorije,[98] uskraćivanje licence emiteru[99] ili uskraćivanje frekvencija, nakon dobijanja licence,[100] odbijanje države da zaštiti poverljive novinarske izvore[101] ili sprovođenje pretresa, koji kao rezultat može imati identifikaciju takvih izvora[102], uskraćivanje državljanstva[103], uskraćivanje protestnom brodu da uplovi u teritorijalne vode,[104] a u jednom predmetu, i propust države da omogući novinaru da pristupi Davosu tokom Svetskog ekonomskog foruma.[105]

---

92 Engel i drugi protiv Holandije, 1976.
93 Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976.
94 Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996.
95 Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979.
96 Vogt protiv Nemačke, 1995.
97 Wille protiv Lihtenštajna, 1999.
98 Piermont protiv Francuske, 1995.
99 Informationsverein Lentia i drugi protiv Austrije, 1993.
100 Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012.
101 Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996.
102 Roemen i Schmit protiv Luksemburga, 2003.
103 Petropavlovskis protiv Letonije, 2008.
104 Women on Waves i drugi protiv Portugalije, 2009.
105 Gsell protiv Švajcarske, 2009.

U isto vreme, član 10 dopušta ograničene restrikcije slobode izražavanja u cilju zaštite određenih važnijih interesa. Član 10(2) Konvencije postavlja parametre za legitimno ograničavanje:

> *Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlegati takvim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja poverljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.*

Član 10(2) ovlašćuje države da mogu da uvedu ograničenja u skladu s njegovim odredbama, ali se to ne zahteva od njih. Države, stoga, imaju određenu slobodu odlučivanja o tome da li i u kojoj meri žele da nametnu ograničenja kako bi zaštitili različite interese navedene u članu 10(2). Iako u praksi među evropskim zemljama postoje određene sličnosti u ovoj oblasti, ipak postoje i značajne razlike, naročito u oblasti kao što je zaštita morala. Države takođe uživaju određenu tužilačku diskreciju kod odlučivanja da li i kada primeniti domaća pravna ograničenja na slobodu izražavanja. U mnogim zemljama, na primer, vlasti imaju tendenciju da ignorišu izraze govora mržnje pod izgovorom da bi procesuiranje odgovornih zapravo učinilo više štete nego koristi, čime, na primer, prave široku platformu za širenje rasističkog govora.

Član 10(2) uspostavlja trodelni test za procenu ograničavanja slobode izražavanja, i to:

1. Ograničenje mora biti propisano zakonom,
2. Ograničenje mora štititi jedan od interesa navedenih u članu 10(2),
3. Ograničenje mora biti "neophodno u demokratskom društvu" zbog zaštite tog interesa.

Sud je često naglašavao potrebu za uskim tumačenjem ovih pravila, u smislu da se dopusti samo jasno opravdano ograničenje slobode izražavanja, navodeći sledeće:

> *Sloboda izražavanja zajemčena članom 10 (čl. 10), podložna je brojnim izuzecima koji, međutim, moraju biti usko tumačeni, a nužnost tih ograničenja mora biti uverljivo utvrđena.*[106]

Prema trodelnom testu, država mora pokazati da svako ograničenje slobode izražavanja ispunjava sva tri dela testa. Neispunjavanje jednog dela testa poništava ograničenje. Sud je u više navrata preskakao određene delove testa i fokusirao se samo na deo koji određeno ograničenje najočiglednije ne ispunjava. U nekim drugim slučajevima, pošto bi ustanovio da jedan od delova testa nije ispunjen, Sud je odbijao da razmatra ostale delove, s obrazloženjem da je to nepotrebno.

Propisano zakonom

Zahtev da ograničenja slobode izražavanja moraju biti propisana zakonom odražava značaj tog prava i ideje da samo zakonodavac, kao demokratski izabrano telo, može imati ovlašćenje da donese mere kojima ograničava ovo osnovno pravo. Primarno zakonodavstvo očigledno ispunjava ovo pravilo, a Sud je utvrdio da sekundarno zakonodavstvo, koje je ovlašćeno primarnim, ispunjava zadati standard. Sud je potvrdio da se u kontekstu ispunjavanja ovog dela testa može oslanjati i na pravila međunarodnog prava.[107]

U svojoj ranoj sudskoj praksi, Sud je priznao da pravila običajnog prava takođe mogu zadovoljiti zahtev "propisano zakonom". Sud je očigledno bio svestan ozbiljnih implikacija koje bi nepriznavanje pravila običajnog prava moglo imati, napominjući da bi, u zemljama koje počivaju na običajnom pravu, njegovo nepriznavanje "udarilo na same korene pravnog sistema takve

---

[106] Observer i Gardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1991, tačka 59.
[107] Groppera Radio AG i drugi protiv Švajcarske, 1990, tačka 68.

države".[108] U predmetu Glas Nadezhda Eood i Elenkov protiv Bugarske iz 2007, zakon na koji su se podnosioci predstavke žalili sastojao se od niza kriterijuma za procenu zahteva za izdavanje licenci za emitovanje korišćenih tokom takmičenja koje je organizovao radio-difuzni regulator. Ovaj sistem je, međutim, omogućen primarnim zakonodavstvom, i Sud nije ispitivao da li se ova vrsta instrumenta može kvalifikovati kao zakon.

Sud je svoju sudsku praksu po ovom pitanju uredno sažeo u predmetu Sanoma Uitgevers B. V. protiv Holandije, 2010:

> *[Š]to se tiče formulacija "u skladu sa zakonom" i "propisano zakonom" koje se pojavljuju u članovima 8 do 11 Konvencije, Sud uočava da se termin "zakon" uvek uzima u njegovom "materijalnom" smislu, ne u "formalnom"; on uključuje i "pisani zakon", koji obuhvata donošenje zakona i regulatornih mera na nižem nivou, koje donose profesionalna regulatorna tela pod nezavisnim ovlašćenjima za donošenje pravila koje im je parlament poverio, kao i nepisani zakon. "Zakon" se mora tumačiti na način da obuhvati i zakone i "pravo" koje kreiraju sudije. U suštini, "zakon" je odredba na snazi kako je tumače nadležni sudovi.*[109]

Kriterijum "propisano zakonom" ima implikacije koje idu dalje od pukog zahtevanja da se ograničenje propiše zakonom. Zakon takođe mora ispuniti odgovarajuće kvalitativne standarde. Oni su razvijeni kroz sudsku praksu Suda i čvrsto upakovani u skorijoj odluci Velikog veća u predmetu Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012, kako sledi:

> *141. Jedan od zahteva koji proističe iz izraza "propisano zakonom" je predvidivost. Time se norma ne može smatrati "zakonom" ukoliko nije formulisana dovoljno precizno da građanima omogući da regulišu svoje ponašanje; moraju biti u mogućnosti, ukoliko je potrebno*

[108] Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, tačka 47.
[109] Sanoma Uitgevers B. V protiv protiv Holandije, 2010, tačka 83.

uz adekvatan savet, da predvide, do mere koja je razumna u datim okolnostima, posledice koje data radnja može sa sobom povući. Takve posledice ne moraju biti predvidive sa apsolutnom sigurnošću: iskustvo je pokazalo da je to nedostižno. Ipak, iako se sigurnost uveliko preporučuje, može dovesti do preterane rigidnosti, a zakon mora držati korak sa promenljivim okolnostima. U skladu s tim, mnogi zakoni neminovno sadrže termine koji su, u većoj ili manjoj meri, nejasni i čije tumačenje i primena predstavljaju stvar prakse.

142. Nivo preciznosti koja se zahteva od domaćeg zakonodavstva, koje u svakom slučaju ne može obuhvatiti sve mogućnosti, u značajnoj meri zavisi od sadržaja datog zakona, oblasti koju će isti pokrivati i broja i statusa onih kojima je namenjen.

143. Neko pravilo je naročito "predvidivo" kada pruža meru zaštite protiv proizvoljnog mešanja javnih vlasti i protiv široke primene ograničenja na štetu bilo koje strane.[110]

U predmetu Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, Sud je sledio svoj opšti zaključak da pravila običajnog prava mogu, u načelu, zadovoljiti deo testa «propisan zakonom», kada se ocenjuje da li su, zapravo, pravila koja su primenjena u tom predmetu ispunila kriterijum predvidivosti. Sud je smatrao da jesu, naročito zato što su bila predmet relativno opsežnog sudskog tumačenja.[111]

U predmetu Rekvényi protiv Mađarske, 1999, radilo se o osporavanju ustavnih odredbi, koje su pripadnicima oružanih snaga, policijskim službenicima i drugim bezbednosnim snagama branile "da učestvuju u bilo kakvim političkim aktivnostima". Evropski sud je utvrdio da: "Zbog opšte prirode ustavnih odredbi, stepen preciznosti koji se od njih zahteva

[110] Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012

[111] Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, tačke 50-53.

može biti manji nego kod drugih zakona."[112] Budući da postoji detaljniji domaći zakonodavni okvir za tumačenje ovih odredbi, ispunili su zahtev "propisano zakonom".

U predmetu Gaweda protiv Poljske, 2002, domaći sudovi su odbili da registruju dva časopisa zato što su njihovi naslovi bili "u sukobu sa stvarnošću". Ta dva naslova su bila *Socio-politički mesečnik – Evropski moralni tribun* i *Nemačka – hiljadugodišnji neprijatelj Poljske.* Pozvali su se na zakon koji zabranjuje registrovanje kada je sadržaj nekonzistentan sa važećim propisima ili "sa stvarnim stanjem stvari". Evropski sud je istakao da su domaći sudovi,

> *iz pojma "u sukobu sa stvarnošću" … izvukli zaključak da mogu odbiti registraciju gde smatraju da neki naslov ne zadovoljava test istine, odnosno da predloženi naslovi časopisa upućuju na suštinski lažnu sliku …. [To] je, pre svega, neprimereno sa stanovišta slobode štampe. Naslov časopisa kao takav ne predstavlja izjavu, s obzirom na to da je njegova funkcija da identifikuje dati časopis na tržištu štampe za svoje postojeće i potencijalne čitaoce. Drugo, takvo tumačenje bi zahtevalo zakonodavnu odredbu koja jasno ovlašćuje sudove da to mogu da urade. Ukratko, ovo tumačenje sudova proizvelo je nove kriterijume, koji se nisu mogli predvideti na osnovu teksta koji specifikuje situacije u kojima registracija naslova može da se uskrati.*[113]

Kao rezultat toga, to ograničenje nije ispunilo deo testa "propisano zakonom" i stoga nije bilo legitimno (Sud se nije upuštao u razmatranje drugih delova testa u tom predmetu).

Potreba za ograničavanjem diskrecije službenika u primeni zakona, koja je nagoveštena u ranijem citatu iz predmeta Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 2012, proizilazi iz prilično očitih razloga. Konkretno, ako službenici imaju preveliku diskreciju u primeni zakona, pravila neće

[112] Rekvényi protiv Mađarske, 1999, tačka 34.
[113] Gaweda protiv Poljske, 2002, tačka 43.

biti predvidiva. Nadalje, poveravanjem preterane diskrecije, službenicima se, u suštini, daju kvazizakonodavna ovlašćenja, što nije primereno kada je u pitanju ograničavanje slobode izražavanja. U predmetu Glas Nadezhda Eood i Elenkov protiv Bugarske, 2007, Evropski sud je detaljno razradio ovaj aspekt dela testa "propisano zakonom":

> *Domaći zakon, takođe, mora osigurati mere pravne zaštite protiv proizvoljnog mešanja javnih vlasti u prava zajemčena Konvencijom. U pitanjima koja se tiču osnovnih prava, bilo bi suprotno vladavini prava, koja je jedno od osnovnih načela demokratskog društva prema Konvenciji, da se sloboda odlučivanja dodeljena izvršnoj vlasti izražava u smislu neograničenog ovlašćenja. Shodno tome, zakon mora dovoljno jasno navesti obim svake takve diskrecije i način kako se ista može primenjivati. Dalje, mora osigurati adekvatne i delotvorne mere zaštite protiv zloupotrebe, što u određenim slučajevima može podrazumevati i postupke delotvornog preispitivanja pred sudovima.*[114]

U ovom predmetu, iako su neki od kriterijuma koje je regulator koristio za procenu konkurentnih zahteva za izdavanje licence za emitovanje bili "veoma subjektivni", Sud je smatrao da su oni bili u dovoljnoj meri dostupni i precizni da se mogu kvalifikovati kao "propisani zakonom", s obzirom na to da je u toj oblasti bilo neophodno regulatoru dodeliti određeni stepen diskrecije. Međutim, ključni instrument za sprečavanje proizvoljne primene ovih pravila je mogućnost delotvorne revizije primene ovih diskrecionih ovlašćenja regulatora pred domaćim sudovima. Budući da je regulator propustio da podnosiocu predstavke osigura pristup procesu odlučivanja, koji je sproveden u tajnosti, ili mu da materijalne razloge zašto njegov zahtev za dodelu licence nije bio uspešan, mogućnost delotvorne revizije nije bila valjano osigurana, te shodno tome nije ispunjen deo testa "propisano zakonom".

[114] Glas Nadezhda Eood i Elenkov protiv Bugarske, 2007, tačka 46.

U predmetu Sanoma Uitgevers B. V. protiv Holandije, 2010, radilo se o oduzimanju materijala od strane policije, što je imalo efekat sličan otkrivanju poverljivog izvora podnosioca predstavke, koji je u ovom predmetu bila medijska grupa. Evropski sud se fokusirao na potrebu za sprovođenjem nezavisnog ispitivanja pre odobravanja takve zaplene:

> *Sud je veoma svestan da je možda nepraktično za organe gonjenja da za hitne naloge ili zahteve navode obrazložene razloge. U takvim situacijama, nezavisno ispitivanje koje se sprovodi, u najmanju ruku, pre pristupanja i korišćenja dobijenih materijala, treba da bude dovoljno da se utvrdi da li ima ikakvih spornih pitanja oko poverljivosti, a ako ima, da li u specifičnim okolnostima slučaja javni interes na koji se pozivaju istražni organi ili organi gonjenja ima prednost nad opštim javnim interesom zaštite izvora. Jasno je, po mišljenju Suda, da bi primena bilo kakvog nezavisnog ispitivanja koje se vrši tek nakon predaje materijala iz kojeg bi se mogli otkriti ti izvori, narušila samu suštinu prava na poverljivost.*[115]

U ovom predmetu, tužilac je zapravo tražio mišljenje suda o ovoj stvari. Međutim, radilo se o diskrecionom postupku i sudija nije imao ovlašćenja da spreči oduzimanje materijala, jer je njegovo, odnosno njeno mišljenje bilo samo savetodavno. U takvoj situaciji, Sud je smatrao da pravila nisu zadovoljila standard "propisano zakonom".

Legitimni ciljevi

Drugi deo testa za ograničavanje slobode izražavanja zahteva da se ograničenjem nastoji ostvariti neki legitimni cilj ili interes. Jasno je, kako iz formulacije člana 10(2) tako i iz sudske prakse, da je lista interesa pobrojanih u članu 10(2) iscrpna, u smislu da se drugi razlozi ne mogu smatrati primerenim.

[115] Sanoma Uitgevers B. V. protiv Holandije, 2010, tačka 91.

Konkretni interesi pobrojani u članu 10(2) mogu se predočiti na sledeći način:

- Nacionalna bezbednost i teritorijalni integritet;
- Javna sigurnost i sprečavanje nereda ili zločina;
- Zaštita zdravlja;
- Zaštita morala;
- Zaštita ugleda ili prava drugih;
- Sprečavanje otkrivanja poverljivih informacija; i
- Očuvanje autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Može se primetiti da je ovo izuzetno širok popis interesa; prava drugih, na primer, obuhvataju širok spektar potencijalnih interesa. Nadalje, Sud je bio sklon da vrlo široko tumači obim ovih interesa. Na primer, u predmetu Engel i drugi protiv Holandije, 1976, Sud je smatrao da pojam "javnog reda" obuhvata čitav niz situacija:

> *Pojam 'reda' ne odnosi se samo na javni red ili 'ordre public'… [O]n se takođe odnosi i na red koji mora da vlada unutar određene društvene grupe. Ovo je slučaj, na primer, i kada su u pitanju oružane snage, u okviru kojih neredi mogu da impliciraju posledice na red u društvu kao celini.*[116]

Sud je presudio u vrlo malom broju predmeta vezanih za član 10 na osnovu ovog dela testa, koji nedvosmisleno nije ispunio svoju ulogu kao sredstva za ograničavanje obima dopuštenih ograničenja slobode izražavanja. Primer toga je predmet Casado Coca protiv Španije, 1994, u kojem se radilo o zabrani nametnutoj advokatima da se reklamiraju. Procenjujući da li je ovo ograničenje služilo nekom legitimnom cilju, Sud je naveo:

> *Sud nema razloga da sumnja da su pravila Advokatske komore na koja upućuje predstavka osmišljena da štite interese javnosti, pri tom osiguravajući poštovanje članova Komore. S tim u vezi, potrebno je uzeti u*

[116] Engel i drugi protiv Holandije, 1976, tačka 98.

obzir i posebnu prirodu profesije koju obavljaju članovi Advokatske komore. Delujući u svojstvu službenika suda, oni imaju ekskluzivno pravo pojavljivanja pred sudom i uživaju imunitet od pravnih postupaka vezanih za njihovo usmeno izlaganje predmeta pred sudom, ali su dužni da se ponašaju diskretno, pošteno i dostojanstveno.[117]

Sud se poziva na različite interese, ali ne povezuje valjano te interese sa spornim pitanjem u predmetu (na primer, ne navodi na koji način reklamiranje može ugroziti poštenje advokata) niti pokazuje kako se ti interesi uklapaju u listu ciljeva navedenih u članu 10(2) (jer postoji razlika između "interesa javnosti" i onoga što je zaštićeno članom 10(2), odnosno "prava drugih").

Neophodno u demokratskom društvu

U praksi, velika većina predmeta koje je razmatrao Evropski sud odlučena je na temelju trećeg dela testa za ograničavanje prava, odnosno razmatranja da li su ograničenja, uzevši u obzir sve okolnosti, bila neophodna u demokratskom društvu.

U većini svojih presuda, Sud sada koristi neku verziju sledećih načela kod procene nužnosti, koja proizilazi iz njegove vrlo rane sudske prakse:

Sud je konstatovao da pridev "neophodan", u smislu člana 10 (2) (čl. 10-2), nije ni sinonim za "nužan", niti ima fleksibilnost izraza kakvi su "prihvatljiv", "uobičajen","koristan", "razuman" ili "poželjan", te da podrazumeva postojanje "hitne društvene potrebe".[118]

U pogledu procene da li je mera bila nužna za rešavanje 'preke društvene potrebe', Sud često navodi:

Sud naročito mora utvrditi jesu li razlozi koje su državne vlasti navele kao opravdanje za mešanje bili

[117] Casado Coca protiv Španije, 1994., tačka 46.
[118] Vidi, na primer, Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, tačka 59.

> *'relevantni i dovoljni' i da li je preduzeta mera bila 'proporcionalna legitimnim ciljevima koji su se njome nastojali postići'.... Pri tome, Sud se mora uveriti da su državne vlasti, pozivajući se na prihvatljivu procenu relevantnih faktora, primenjivali standarde koji su u skladu s načelima sadržanim u članu 10.*[119]

Pojam 'relevantan' obično se koristi za procenu obima u kojem razlozi logično opravdavaju ograničenje, dok se pojam 'dovoljan' koristi da bi se procenilo da li su ti razlozi imali potrebnu težinu. Na kraju, zahtev 'proporcionalnosti' koristi se da bi se procenilo da li preduzete mere, a naročito izrečene sankcije ili nametnuti pravni lek, odgovaraju nivou štete koja je pričinjena slobodi izražavanja.

Pored ovih korisnih, ali krajnje uopštenih izjava, pitanje šta se to može smatrati nužnim u demokratskom društvu uveliko zavisi od svih okolnosti konkretnog slučaja. Pojedinosti ovog zahteva najbolje se rešavaju kroz proučavanje različitih područja ograničenja slobode izražavanja, kao što je navedeno u nastavku.

Polje slobodne procene

Pitanje neophodnosti blisko je povezano sa doktrinom slobodne procene koju je razvio Evropski sud. Kao što je ranije pomenuto, ova doktrina dodeljuje državama određen stepen diskrecije kod utvrđivanja postojanja preke društvene potrebe i, ako ona postoji, preduzimanja mera kojima će odgovoriti na tu potrebu. Sud je ovu doktrinu razvio u svojoj vrlo ranoj sudskoj praksi. Dakle, u predmetu Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976, koji se bavio moralnim pitanjem optužbi za opscenost, Sud je istakao:

> *Prema tome, član 10. stav 2 (čl. 10-2) ostavlja državama ugovornicama polje slobodne procene. Ovo polje se daje i domaćem zakonodavcu ("propisano zakonom") i telima,*

[119] Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 2004, tačka 90.

između ostalog i sudskim, od kojih se očekuje da tumače i primenjuju važeće zakone.[120]

Ova doktrina se primenjuje u razne svrhe, između ostalog i za priznavanje da, bar kada su u pitanju određeni legitimni ciljevi iz člana 10(2), a naročito moral, evropske države imaju različite osnovne vrednosti koje opravdavaju različito postupanje. Doktrina takođe uzima u obzir vrlo različite pravne sisteme u evropskim zemljama, kao i različite pristupe u rešavanju pitanja u državama koje imaju isti pravni sistem.

Ključno obrazloženje za polje slobodne procene je da su domaće vlasti, bar u slučajevima koji ne obuhvataju politički govor, u boljem položaju da odluče o tome šta je prikladniji odgovor na govor koji se smatra štetnim:

> *U takvim predmetima domaće vlasti su, u principu, u boljem položaju od međunarodnog suda, zbog njihovog direktnog i kontinuiranog kontakta sa vitalnim snagama u svojim zemljama da daju mišljenje o "nužnosti" "ograničenja" ili "kazni" čiji je cilj postizanje legitimnih ciljeva.*[121]

Sud se suočio sa izazovom postizanja dobre ravnoteže između svoje uloge u obezbeđivanju da strane ugovornice ispoštuju svoje obaveze iz člana 10, pri tom uzimajući u obzir lokalne okolnosti:

> *Ipak, član 10, stav 2 (čl. 10-2) ne daje stranama ugovornicama neograničeno polje slobodne procene. Sud koji je, zajedno sa Komisijom, odgovoran da osigura da strane ugovornice poštuju svoje obaveze (član 19) (čl. 19), ovlašćen je da donese konačnu odluku o tome da li je "ograničenje" ili "kazna" u skladu sa slobodom izražavanja zajemčenom u članu 10 (čl. 10). Domaće polje slobodne procene, dakle, ide ruku pod ruku sa evropskih nadzorom.*[122]

---

[120] Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976, tačka 48.
[121] Mouvement raëlien suisse protiv Švajcarske, 2012, tačka 63.
[122] Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1976, tačka 49.

I:

> *To ne znači da je nadzor Suda ograničen na utvrđivanje da li je tužena država svoje diskreciono pravo ostvarivala razumno, pažljivo i u dobroj nameri. Čak i ona strana ugovornica koja tako postupa ostaje podložna kontroli Suda u pogledu usklađenosti njenog postupanja sa obavezama koje je preuzela prema Konvenciji.*[123]

Sud je vrlo rano odlučio da je obim polja slobodne procene u nekim oblastima širi, a u nekima uži. Dakle, predmet Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, u kojem se radilo o nepoštovanju suda, bazirao se na novinama koje su objavile priču o "talidomid bebama" (rođenim sa telesnim oštećenjima, koja su smatrana posledicom korišćenja leka Talidomid u trudnoći), dok se još vodio postupak o toj stvari pred britanskim sudovima. Evropski sud je naveo:

> *Ponovo, obim domaće slobodne procene nije isti za svaki cilj naveden u članu 10 (2) (čl. 10-2). Predmet Handyside bavio se pitanjem "zaštite morala". Sud je zapazio da se stanovište koje strane ugovornice zauzimaju po pitanju "zahteva morala" "razlikuje, u zavisnosti od vremena i mesta, naročito u naše doba", i "državne vlasti su, u načelu, u boljoj poziciji od međunarodnog sudije da daju mišljenje o tome šta zapravo sadrže ti zahtevi" (strana 22, stav 48). Preciznije rečeno, to se ne može reći za daleko objektivniji pojam "autoriteta" sudstva. Domaće pravo i praksa strana ugovornica otkrivaju prilično značajne sličnosti u ovoj oblasti. To se odražava u više odredbi Konvencije, uključujući i član 6 (čl. 6), koji nema ekvivalenta kada je "moral" u pitanju. Shodno tome, ovde širi obim evropskog nadzora odgovara užem diskrecionom pravu slobodne procene.*[124]

Sud je dosledno odobravao državama polje slobodne procene u oblasti zaštite morala i verskih osećanja. U predmetu Wingrove

[123] Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, tačka 59.
[124] Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, tačka 59.

protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996, Sud je potvrdio zabranu prikazivanja kratkog video materijala za koji se smatralo da vređa hrišćane, navodeći: "[D]ržavama se uopšte dodeljuje šire polje slobodne procene kada je u pitanju regulisanje slobode izražavanja u stvarima koje bi mogle da uvrede intimna lična ubeđenja u sferi morala ili, naročito, religije."[125] Sud je takođe postavio šire polje slobodne procene u odnosu na komercijalni govor. U predmetu Markt Intern Verlag GmbH i Klaus Beermann protiv Nemačke iz 1989, radilo se o nalogu kojim je poslovnom časopisu zabranjeno da ponovi svoje navode protiv određenog preduzeća. Potvrđujući ovu zabranu, Sud se pozvao na polje slobodne procene, navodeći sledeće:

> *Takva slobodna procena suštinski je značajna u poslovnim stvarima, a naročito u području nelojalne konkurencije, koje je vrlo složeno i koje stalno oscilira.*[126]

Konačno, Sud je priznao da države moraju imati određenu fleksibilnost kod procene nivoa štete u predmetima koji se tiču govora, koji se legitimno može sankcionisati na osnovu člana 10:

> *Nadležne domaće vlasti su u boljem položaju nego Evropski sud da procene ovo pitanje i stoga bi trebalo da uživaju šire polje slobodne procene u tom pogledu.*[127]

S druge strane, Sud je zadržao polje slobodne procene unutar ograničenja u predmetima kao što je Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, koji se ticao rasprave o pitanjima od javnog interesa. U predmetu Giniewski protiv Francuske, 2006, Sud se bavio tužbenim zahtevom za klevetu podnesenim protiv grupe ljudi na temelju njihove vere. Evropski sud je prihvatio da se predmet bavi verski osetljivim pitanjima, i da stoga podleže širem polju slobodne procene. U isto vreme:

---

[125] Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996, tačka 58. See also Otto- Preminger-Institut protiv Austrije, 1994.

[126] Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann protiv Nemačke, 1989, tačka 33.

[127] Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1995, tačka 48.

Razmatrajući štetne efekte određene doktrine, sporni članak je doprineo raspravi o mogućim razlozima istrebljenja Jevreja u Evropi, pitanju koje neosporno budi interes javnosti u demokratskom društvu. U takvim pitanjima ograničavanje slobode izražavanja mora biti strogo tumačeno. Iako se pitanje u ovom predmetu tiče doktrine koju podržava katolička crkva, dakle radi se o verskoj stvari, analiza spornog članka pokazuje da članak ne napada verska uverenja kao takva, već stanovište koje podnosilac predstavke želi da izrazi kao novinar i istoričar. S tim u vezi, Sud smatra da je neophodno omogućiti da se u demokratskom društvu slobodno vodi rasprava o uzrocima izuzetno teških dela, koja predstavljaju zločine protiv čovečnosti.[128]

Drugim rečima, u tom slučaju, potreba za otvorenom raspravom o pitanjima od javnog interesa nadvladava verski osetljiva pitanja, kada je reč o obimu slobodne procene.

Zanimljiva rasprava o obimu slobodne procene nalazi se u predmetu TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške iz 2008, koji se ticao zabrane emitovanja plaćenih političkih televizijskih reklama, što je pitanje oko kojeg postoje značajne razlike u praksi evropskih zemalja. Budući da se radilo o političkoj reklami, Sud je smatrao da to pitanje nije obuhvaćeno širim poljem slobodne procene, koje se inače primenjuje na slučajeve komercijalnog govora. Sud je odbacio vladinu tvrdnju da su uživali slobodu procene kod odlučivanja o tome kako uspostaviti balans između slobode izražavanja i pravilnog sprovođenja izbora, ističući da se zabrana primenjivala i tokom ali i nakon izbornog perioda. Sud je priznao da raznolika evropska praksa po ovom pitanju govori u prilog šireg obima slobodne procene, ali je takođe istakao:

[S]ud se ne može složiti sa mišljenjem većine Vrhovnog suda da je ovaj predmet sličniji predmetu Murphy nego predmetu Vgt (v. stavove 60-61 presude Vrhovnog

[128] Giniewski protiv Francuske, 2006, tačka 51.

suda, citirana u tački 20, gore). Naprotiv, Sud se slaže sa manjinom (v. stavove 80-81 presude Vrhovnog suda, citirana u tački 21, gore) da politička priroda reklama koje su zabranjene zahteva strogu proveru istih pred Sudom i shodno tome uživa ograničeno polje domaće slobodne procene u vezi nužnosti ograničenja.[129]

Teško je izvući precizne zaključke o načinu kako Sud koristi doktrinu slobodne procene, ali se mogu navesti oblasti u kojima se ta slobodna procena smatra većom ili manjom. Ponekad se čini da Sud ovu doktrinu koristi vrlo fleksibilno, u zavisnosti od toga kakvoj odluci teži u određenom predmetu.

Sankcije

Evropski sud je dugo smatrao da same prekomerne sankcije, čak i kada se govor može legitimno sankcionisati u skladu sa članom 10(2), mogu predstavljati povredu slobode izražavanja, delimično zbog obeshrabrujućeg rezultata takvih sankcija. U predmetu Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1995, radilo se o veoma ozbiljnoj kleveti, koja je kao rezultat imala odštetu u iznosu od £1,500,000 – tri puta veću od prethodnih kazni. Iako je prihvatio da je neka vrsta sankcija primerena, Sud je vrlo lako zauzeo stav da "dosuđivanje odštete i izricanje sudskih zabrana jasno predstavljaju mešanje u pravo na slobodu izražavanja."[130]

Kao rezultat toga, one moraju biti opravdane u skladu sa trodelnim testom, koji se primenjuje na takva ograničenja.

Dosledno svom dugogodišnjem pristupu analizi nužnosti, Sud je smatrao da svaka sankcija za klevetu mora biti "srazmerna nanesenoj povredi ugleda" i propisana domaćim zakonima protiv klevete.[131] Sud je smatrao da dodeljena odšteta nije ispunila kriterijum nužnosti, uprkos širokom obimu slobodne

[129] TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške, 2008, tačka 64.
[130] Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1995, tačka 35.
[131] Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1995, tačka 49.

procene koji je tužena država uživala, kako zbog krajnje prekomerne prirode stvarne odštete, tako i zbog činjenice da u domaćem pravnom sistemu ne postoji mehanizam za rešavanje pitanja prekomernih odšteta.[132]

Evropska komisija za ljudska prava smatrala je da je pravo na ispravku primeren i ograničen odgovor na klevetničke izjave.[133]

Ovo pravo je predviđeno evropskim standardima,[134] a može se smatrati relativno nenametljivim i direktnim načinom rešavanja klevetničkih izjava. Sud je otišao čak i dalje, smatrajući da u određenim okolnostima pojedinci imaju pravo na ispravku u okviru svog prava na slobodu izražavanja:

> *Sud smatra da u ovom predmetu država ima pozitivnu obavezu da zaštiti pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja, osiguravajući mu, u prvom redu, razumnu priliku da ostvari svoje pravo na ispravku, dostavljanjem svog odgovora novinama za objavljivanje i, drugo, da ima priliku da pokrene spor protiv novina ako one odbiju da ispravku objave (v. "Relevantno međunarodno i domaće pravo", gore).*[135]

Vrednost prava na ispravku i analogne pravne lekove naglašena je u predmetu Hachette Filipacchi protiv Francuske iz 2007, gde se radilo o objavljivanju fotografije leša, žrtve ubistva u jednom časopisu. Evropski sud je potvrdio odluku francuskih sudova, koji su zahtevali od časopisa da objavi izjavu o tome da je fotografija bila objavljena bez saglasnosti žrtvine porodice i da je porodica to smatrala mešanjem u njihov privatni život. Pri tome, Sud je naročito istakao da je to bio daleko manje nametljiv

---

[132] Contrast Independent News and Media i Independent Newspapers of Ireland Limited protiv Irske, 2005, koji je presuđen odmah nakon predmeta Miloslavsky, u kojem je Evropski sud smatrao da dosuđena odšteta od IR£300,000 ne predstavlja povredu prava na slobodu izražavanja, delom zbog različitog nivoa žalbene kontrole nad veličinom odštete.

[133] Vidi, na primer, Ediciones Tiempo S.A. protiv Španije, 1989.

[134] Vidi Rezoluciju (74) 26 Komiteta ministara Saveta Evrope o pravu na ispravak – položaj pojedinca u odnosu na štampu, usvojeno 2. jula 1974.

[135] Melnychuk protiv Ukrajine, 2005.

pravni lek od onoga koji je porodica u ovom predmetu izvorno zahtevala, odnosno oduzimanje svih primeraka novina.

Krivični zakon predstavlja jedno od potencijalno nametljivijih sredstava za rešavanje pitanja štetnog govora, kako zbog svoje prirode, tako i zbog mogućnosti izricanja kaznenih sankcija. U predmetu Castells protiv Španije, 1992, podnosilac predstavke, u to vreme senator političke grupe Herri Batasuna koja je podržavala nezavisnost baskijske države, objavio je članak u novinama u kojem je oštro kritikovao španslku vladu. Osuđen je na kaznu zatvora, iako je Vrhovni sud istu odložio. Po pitanju kaznene sankcije, Evropski sud je naveo:

> *[Z]bog dominantnog položaja koji vlada ima neophodno je da se suzdržava od pribegavanja krivičnom postupku, naročito kada su dostupna druga sredstva za ispravku neopravdanih napada i kritike koje joj upućuju protivnici u medijima.*[136]

U predmetu Lingens, još jednom predmetu koji se bavio tužbom zbog klevete, krivična kazna sastojala se od relativno male novčane kazne, ali je Sud primetio da čak i ova vrsta kazne može proizvesti obeshrabrujući učinak na slobodu izražavanja:

> *[I]ako izrečena kazna nije, strogo govoreći, sprečila autora da se izrazi, ipak je predstavljala neku vrstu cenzure, koja bi ga verovatno mogla odvratiti od kritikovanja te vrste u budućnosti ... U kontekstu političke rasprave takva kazna bi verovatno obeshrabrila novinare da doprinose javnoj raspravi o pitanjima koja utiču na život zajednice. Po istoj logici, sankcija poput ove može sprečiti štampu da obavlja svoj zadatak sakupljača informacija i čuvara javnog interesa.*[137]

U predmetu iz 2004. o kojem je odlučivalo Veliko veće, Sud je nametnuo još stroža ograničenja na izricanje kaznenih sankcija, navodeći sledeće:

---

[136] Castells protiv Španije, 1992, tačka 46.

[137] Lingens protiv Austrije, 1986, tačka 44. Vidi, takođe, Barthold protiv Savezne Republike Nemačke, 1985.

> *Iako je sankcionisanje, u načelu, stvar domaćih sudova, Sud smatra da će izricanje kazni zatvora za medijske prekršaje biti u skladu sa slobodom izražavanja novinara, zagarantovanom članom 10 Konvencije, samo u izuzetnim okolnostima, a naročito kada su druga osnovna prava ozbiljno narušena kao, npr. u slučaju govora mržnje ili podsticanja na nasilje.*[138]

Na sličan način, u predmetu Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 2004, koji je podrazumevao osudu za klevetu, Sud je naveo:

> *Okolnosti ovog predmeta – koji je klasičan slučaj klevete pojedinca u kontekstu rasprave o pitanju od legitimnog javnog interesa, ne predstavljaju nikakvo opravdanje za izricanje kazne zatvora.*[139]

U predmetu Obukhova protiv Rusije, 2009, radilo se o zabrani objavljivanja svih informacija vezanih za saobraćajnu nesreću u kojoj su učestvovali jedan sudija i novinarka koja je bila podnositeljka predstavke u tom predmetu, kao i bilo kakvih informacija o predmetu koji je usledio. Sudija je pokrenuo postupak protiv podnositeljke predstavke zbog klevete na osnovu objavljivanja njenih navoda o neprimerenom uticaju sudije na predmet. Sud je smatrao da, iako mogu postojati argumenti za ograničavanje daljih komentara o određenom pitanju koje se razmatra pred sudom, ne postoji opravdanje za nametanje tako širokog ograničenja na svako izveštavanje o nesreći ili postupku.

Sud je dugo smatrao da se nametanje ograničenja na prethodne objave, iako nije potpuno isključeno prema članu 10, mora tretirati sa najvećim podozrenjem:

> *[S]ud je naglasio da, iako član 10 ne zabranjuje nametanje ograničenja na prethodno objavljivanje, opasnosti koje su svojstvene takvom ograničenju zahtevaju temeljno*

---

[138] Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 2004, tačka 115.
[139] Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 2004, tačka 116.

ispitivanje Suda. To je naročito slučaj kada se radi o štampi, jer vesti su roba ograničenog roka trajanja i odlaganje objavljivanja, čak i na kraći period, mogu ih lišiti njihove pune vrednosti i interesovanja.[140]

Režimi prethodnog odobravanja za osnivanje časopisa nisu prihvatljivi u demokratiji, i teško je zamisliti da se takav režim može smatrati kompatibilnim sa članom 10. To naročito važi za režime koji od medijskih kuća – štampanih ili radio-difuznih, zahtevaju da dostave materijale na cenzuru pre njihovog objavljivanja.

U predmetu Gaweda protiv Poljske, iz 2000. godine, kako je ranije navedeno, radilo se o uskraćivanju registracije dva periodična časopisa na osnovu predloženih naslova. Vodeći se time da to pravilo nije propisano zakonom, Sud je primetio da je uskraćivanje registracije naslova predstavljalo oblik prethodne cenzure, navodeći:

Sud smatra da, iako član 10 ne zabranjuje nametanje ograničenja pre objavljivanja (v. stav 35 gore), relevantni zakon mora osigurati jasno navođenje okolnosti kada su takva ograničenja dozvoljena a, što je važnije, kada posledice takvih ograničenja u potpunosti blokiraju objavljivanje časopisa, kao što je to slučaj u ovom predmetu. To je, zbog potencijalne pretnje koju takvo prethodno ograničenje, po samoj svojoj prirodi, predstavlja po slobodu izražavanja, zajemčenu članom 10.[141]

Drugim rečima, u ovom predmetu Sud je primenjivao viši stepen provere u vezi sa prethodnim ograničenjem u odnosu na deo testa «propisan zakonom» za ograničenja slobode izražavanja.

U predmetu Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 2004, radilo se o osudi za klevetu, gde su domaći sudovi izrekli kaznu zatvora podnosiocima predstavke i takođe, zabranili im da

[140] Mosley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2011, tačka 117.
[141] Gaweda protiv Poljske, 2002, tačka 40.

godinu dana rade kao novinari. Sud je, čini se, u celosti isključio ovu vrstu sankcije, na koju je gledao kao na vrstu prethodnog ograničenja, navodeći:

> *Sud smatra da su, izricanjem zabrane podnosiocima predstavke da rade kao novinari, kao opšte preventivne mere, iako vremenski definisane, domaći sudovi postupili protivno načelu da štampa mora biti u mogućnosti da obavlja svoju ulogu čuvara javnog interesa u demokratskom društvu.*[142]

U predmetu Ekin Association protiv Francuske, 2001, Sud se suočio sa problemom širokih ovlašćenja koje je jedan ministar koristio da bi širom Francuske nametnuo zabranu cirkulisanja stranih dokumenata, koje je primenio i na knjigu koju je objavilo udruženje podnosioca predstavke. Sud je smatrao da to predstavlja povredu člana 10, uz napomenu da ništa u sadržaju knjige ne opravdava takvu radnju. U svom zaključku, Sud je naglasak stavio na potrebu da se sprovođenje takve diskrecije strogo kontroliše, navodeći da takvo ograničenje može biti legitimno samo ako postoji "pravni okvir, koji osigurava strogu kontrolu obima zabrane i delotvornu sudsku reviziju kojom se sprečava zloupotreba vlasti."[143] U ovom predmetu, budući da se radilo o *ex post facto* sudskoj reviziji, koja nije bila automatska i koja je trajala veoma dugo (devet godina u ovom predmetu), smatralo se da nije postojala delotvorna kontrola nad sprovođenjem ove diskrecije.

U drugom predmetu, Éditions Plon protiv Francuske iz 2004, problem je bila knjiga koju je napisao novinar i neko ko je radio kao lekar bivšeg francuskog predsednika Miterana, *Le Grand Secret*, koja se bavi zdravstvenim problemima Miterana, koji su izvesno vreme posle njegove smrti bili predmet javne rasprave u Francuskoj. Sud je smatrao da su privremena zabrana daljeg objavljivanja, zajedno s dosuđenom odštetom u građanskom

---

[142] Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 2004, tačka 119.
[143] Ekin Association protiv Francuske, 2001, tačka 58.

postupku, bili legitimni. Trajna zabrana je, međutim, bila prekomerna:

> *[K]ada dođe do povrede poverljivosti, koja stvara osnov za krivične (i disciplinske) sankcije protiv odgovornih lica, kod procenjivanja da li je tako ozbiljna mera kao što je zabrana knjige – mera koja je u ovom predmetu bila istovremeno opšta i apsolutna, kompatibilna sa slobodom izražavanja, potrebno je u obzir uzeti i protok vremena.*[144]

Dakle, protok vremena poništava zabranu dalje objave, naročito kada se u obzir uzme priroda javnog interesa za sadržaj sporne knjige.

[144] Éditions Plon protiv Francuske, 2004, tačka 53.

6. Ograničenja – specifični interesi

Kao što je ranije navedeno, deo testa koji se odnosi na nužnost nalazi se u većini predmeta koji se tiču ograničenja slobode izražavanja. Uprkos tome, deo posvećen kriterijumu nužnosti najkraći je od delova koji se fokusiraju na trodelni test. Razlog tome je što se, osim nekih vrlo uopštenih izjava o tome kako bi trebala da se sprovoditi analiza nužnosti, glavna analiza nužnosti radi od slučaja do slučaja. Ovo poglavlje opisuje kako se Sud nosio sa različitim vrstama interesa, koji mogu opravdavati ograničenja slobode izražavanja, shodno članu 10(2).

Nacionalna bezbednost

Prvi interes naveden u članu 10(2), kojim se može opravdati ograničavanje slobode izražavanja, jeste nacionalna bezbednost. Nacionalna bezbednost je veoma teška oblast, jer ako je ona zaista ugrožena, onda je ugrožen i naš način življenja, uključujući i demokratiju i ljudska prava. S druge strane, istorijski gledano, vlada je otvoreno zloupotrebljavala nacionalnu bezbednost kao opravdanje za ograničavanje slobode govora. Takođe, sudovima je vrlo teško da procene pretnje po nacionalnu bezbednost, koje uveliko izlaze iz okvira njihovog znanja i ekspertize. To je, dalje, otežano činjenicom da sudovi nastoje da budu naročito oprezni u ovoj oblasti jer žele da izbegnu kreiranje bilo kakvog rizika po nacionalnu bezbednost. Usled toga, sudovi su postali veoma popustljivi prema službenim zahtevima u ovoj oblasti. Uprkos tome, Evropski sud je u okviru svoje sudske prakse sprovodio veoma detaljnu proveru vladinih zahteva vezanih za navodne pretnje po nacionalnu bezbednost.

Velika većina predmeta koji se pozivaju na nacionalnu bezbednost, a o kojima je Sud odlučivao, dolazi iz Turske i u velikoj većini tih predmeta Sud je utvrdio postojanje povrede prava na slobodu izražavanja. Međutim, određen broj takvih predmeta dolazi i iz drugih zemalja. Jedan od prvih predmeta u kojem se Sud bavio pitanjem nacionalne bezbednosti bio je

Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 1991. Ove dve novine – podnosioci predstavke, najavili su da imaju nameru da objave delove iz knjige *Spycatcher*, autora Petera Wrighta, penzionisanog obaveštajca, koja sadrži navodne nezakonite radnje britanske obaveštajne službe i njenih agenata. Britanski državni tužilac obratio se sudu, tražeći trajnu zabranu objavljivanja delova iz ove knjige. U julu 1986. godine sudovi su odobrili privremeni nalog, kojim se objavljivanje zabranjuje dok se konačno ne odluči o pitanju trajne zabrane. U julu 1987. godine, ova knjiga je objavljena u Sjedinjenim Državama, a primerci su postali dostupni i u Ujedinjenom Kraljevstvu. Privremena zabrana objavljivanja u Ujedinjenom Kraljevstvu ostala je na snazi do oktobra 1988. godine, kada su britanski sudovi odbili da odobre trajnu zabranu.

Evropski sud je smatrao da su zabrane bile opravdane pre objavljivanja u Sjedinjenim Državama, ali od momenta kada je knjiga postala dostupna, više nije bilo opravdanja za održavanje tih zabrana. Sud je bio naročito sumnjičav prema promenama u tvrdnjama kojima je vlada nastojala da opravda potrebu za nametanjem zabrana:

> *[S]ud primećuje da je, u tom smislu, predmet državnog tužioca doživeo, da se poslužimo rečima sudije Scotta, "retku metamorfozu" …. [S]vrha zabrana je, dakle, ograničena na promovisanje delotvornosti i ugleda bezbednosne službe, naročito kroz: očuvanje poverljivosti u toj službi od trećih strana; pojašnjavanje da neovlašćeno objavljivanje memoara bivših članova neće biti odobreno; i obeshrabrivanje drugih koji bi mogli da slede primer gospodina Wrighta.*
>
> *Sud ove ciljeve ne smatra valjano opravdanim za nastavak mešanja na koji se podnosilac predstavke žali.*[145]

Ovaj predmet se zalaže za razuman predlog da, čak iako objavljivanje određenih informacija može naškoditi nacionalnoj

[145] Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1991, tačka 69.

bezbednosti, postojeći rizik po nacionalnu bezbednost prestaje da postoji nakon što informacija postane dostupna.

Slična situacija se desila i u predmetu Vereniging Weekblad Bluf! protiv Holandije, 1995, gde je oduzeto izdanje nedeljne novine koje je sadržalo šest godina star poverljivi izveštaj holandske bezbednosne službe o nekim unutrašnjim stvarima, koje su se odnosile, između ostalog na aktivnosti komunističke partije i antinuklearnog pokreta. Šef relevantne službe priznao je da, sama po sebi, pitanja obuhvaćena ovim izveštajem ne predstavljaju državnu tajnu, ali da bi u celini izveštaj otkrio aktivnosti službe i operativne metode. Novina je kradom napravila reprint izdanja i distribuirala ga dan pošto je izvorno izdanje oduzeto.

Sud nije bio uveren da je potrebno da se ova vrsta materijala čuva u tajnosti, navodeći u prvom redu sledeće:

> *[P]od znakom pitanja je da li su informacije iz ovog izveštaja bile dovoljno osetljive da bi opravdale sprečavanje distribucije. U momentu oduzimanja, sporni dokument je bio šest godina star. Nadalje, dokument je prilično uopšten, i sam šef bezbednosne službe je priznao da 1987. različite informacije, posmatrano odvojeno, nisu više predstavljale državnu tajnu. Na kraju, izveštaj je jednostavno označen kao "Poverljiv", što predstavlja oznaku nižeg stepena tajnosti.*[146]

U svakom slučaju, činjenica da je veliki broj primeraka već bio distribuiran značila je da informacija više nije bila osetljive prirode.

U predmetu Leroy protiv Francuske, 2008, karikaturista je osuđen u krivičnom postupku za odobravanje terorizma kroz karikaturu, koja je prikazivala napade od 11. septembra, a koja je objavljena samo nekoliko dana nakon napada pod naslovom "Svi smo mi sanjali o tome … Hamas je to učinio" (na francuskom: "Nous en avions tous rêvé ... le Hamas l'a fait").

[146] Vereniging Weekblad Bluf protiv Holandije, 1995, tačka 41.

Sud je osudu cenio u svetlu aktivnosti francuskih vlasti u borbi protiv terorizma, ali i potrebe za naročitom pažnjom kod ocene umetničkog izražavanja. Sud je u obzir uzeo i vreme nastanka karikature, što je značilo da je ista mogla podstaći na nasilje i time narušiti javni red, utvrdivši da osuđujuća presuda nije predstavljala kršenje člana 10.

Kao što je ranije navedeno, velika većina predmeta podnesenih protiv Turske, koji su se ticali nacionalne bezbednosti, rezultirala je utvrđivanjem povrede prava na slobodu izražavanja. U većini ovih predmeta radilo se o osuđujućim presudama izrečenim prema turskom zakonu za širenje separatističke propagande ili propagande protiv nedeljivosti države, odnosno za propagiranje govora mržnje (obično za aktivnosti poput zalaganja za kurdsku solidarnost ili kulturu) ili promovisanje ilegalnih organizacija. U nekim predmetima se radilo o drugim vrstama osuđujućih presuda kao što su osude za podsticanje na izbegavanje vojne obaveze.[147]

Sud je istakao niz ključnih faktora u predmetima u kojima je utvrdio povredu prava na slobodu izražavanja. U nekoliko predmeta, Sud je istakao da osporavani govor ne predstavlja podsticanje na nasilje. Citati koji slede preuzeti su iz predmeta u kojima su navedene neke oštrije vrste izjava:

> *Istina je da je sporni intervju sadržao žestoku kritiku na račun turskih vlasti, kao što je izjava da je "stvarni terorista Republika Turska". Za Sud je, međutim, to više odraz okorelog stava jedne strane u konfliktu nego poziv na nasilje. … U celini, sadržaj članaka se ne može tumačiti kao sadržaj koji može podsticati na dalje nasilje.*[148]

I:

> *[Č]ak iako se čini da su neki odlomci iz pesme napisani u agresivnom tonu i da pozivaju na pribegavanje nasilju, Sud smatra da ih to što su odlomci umetničke prirode i*

[147] Vidi, na primer, Ergin protiv Turske (br. 6), 2006.
[148] Sürek protiv Turske (br. 4), 1999, tačka 58.

imaju ograničen uticaj čini manje pozivom na ustanak, a više izrazom duboke teskobe zbog teške političke situacije.[149]

Odlučivši da sporne izjave u ovim predmetima ne pozivaju na nasilje, Sud je u obzir uzeo niz faktora. Ti faktori su obuhvatali stvarni jezik izjava, očiglednu nameru autora, forum u okviru kojeg su izjave distribuirane (kao npr. knjige naspram usmenog govora pred publikom), formu izjava (kao što je poezija), odnos izjava sa pitanjima od javnog interesa i ko ih je distribuirao (izvorni autor, koji možda želi da podstakne na nasilje ili medijski kanal, čiji je zadatak da informiše javnost).

U nekoliko slučajeva, Sud je istakao da mediji imaju pravo da intervjuišu pripadnike terorističkih grupa i da prezentuju njihove stavove, a da javnost, svakako, ima pravo da primi te informacije. Tako se u predmetu Sürek i Özdemir protiv Turske, 1999, radilo o intervjuu sa liderom Radničke partije Kurdistana (PKK), ilegalne organizacije. Sud je ponovio da su granice prihvatljive kritike dosta široke kada je u pitanju odnos sa vladom i da se vlada mora suzdržavati od posezanja za krivičnim merama u smislu ograničavanja govora. Sud je takođe naglasio da je intervjuisanje pripadnika PKK bilo prihvatljivo:

[Sud] u prvom redu navodi da činjenica da je sporni intervju dao vodeći pripadnik prognane organizacije ne može, sama po sebi, opravdati mešanje u pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja; isto važi i za činjenicu da je u intervjuu istaknuta oštra kritika na račun zvanične politike i predstavljeno jednostrano stanovište o poreklu i odgovornosti za nemire u jugoistočnoj Turskoj. Iako je iz reči korišćenih u intervjuu jasno da se radi o poruci koja iskazuje tvrdoglavost i odbijanje kompromisa sa vlastima dok se ne osiguraju ciljevi PKK-a, tekst se u celini ne može smatrati podsticanjem na nasilje ili mržnju ….[I]ntervjui su imali novinski sadržaj koji je javnosti omogućio da stekne uvid

[149] Karataş protiv Turske, 1999, tačka 52.

u psihologiju onih koji su pokretačka snaga opozicije zvaničnoj politici u jugoistočnoj Turskoj i da procene šta je to na kocki u tom sukobu. [D]omaće vlasti u ovom predmetu propustile su da valjano uzmu u obzir pravo javnosti da bude informisana o različitim perspektivama u pogledu situacije u jugoistočnoj Turskoj, bez obzira koliko ta perspektiva bila neprijatna za njih.[150]

U drugim predmetima, Sud je potvrdio osuđujuće presude na osnovu nacionalne bezbednosti u turskom kontekstu. U predmetu Zana protiv Turske, 1997, podnosilac predstavke je izrazio svoju podršku "narodnooslobodilačkom pokretu PKK" i izjavio da, iako ne podržava masakre, "svi greše i da je PKK ubio žene i decu greškom." Sud je smatrao da tu nije bilo povrede prava na slobodu izražavanja:

U tim okolnostima, podrška koju je PKK-u izrazio bivši gradonačelnik Diyarbakıra, najznačajnijeg grada u jugoistočnoj Turskoj – opisujući ga kao "narodnooslobodilački pokret" – u intervjuu objavljenom u najvećem dnevnom listu, mora se smatrati kao podrška koja verovatno može pogoršati već eksplozivnu situaciju u tom regionu.[151]

Slično tome, u predmetu Sürek protiv Turske (br. 3), 1999, Sud je utvrdio da se članak pridružuje PKK-u i da sadrži direktni poziv oružanim snagama da promovišu nezavisnost Kurdistana. Nadalje, članak je objavljen u jugoistočnoj Turskoj, gde je vrlo visoka učestalost separatistički inspirisanog nasilja, tako da ga treba posmatrati kao materijal koji bi mogao podstaći na dalje nasilje:

Poruka koja je poslata čitaocima zaista poručuje da je pribegavanje nasilju nužna i opravdana mera samoodbrane od agresora …. Sud ponavlja da sama činjenica da "informacije" ili "ideje"vređaju, šokiraju ili uznemiravaju ne opravdava takvo mešanje (v. stav 36,

[150] Sürek i Özdemir protiv Turske, 1999, tačka 61.
[151] Zana protiv Turske, 1997, tačka 60.

gore). Međutim, pitanje u ovom predmetu je podsticanje na nasilje.[152]

Činjenica da se podnosilac predstavke nije lično pridružio izraženim stanovištima nije dovoljna da poništi njegovu krivičnu osuđujuću presudu.

Najvažnija razlika između predmeta u kojima je Sud utvrdio povredu i onih u kojima nije, ogleda se, čini se, u sudskoj oceni namere podnosioca predstavke. U predmetima u kojima se radilo o protestu protiv nepravde, čak i kada je isti izražen na vrlo snažan ili neumeren način, ili informisanju javnosti o datoj situaciji, Sud je utvrđivao povredu prava na slobodu izražavanja. Ali, tamo gde se radilo o nameri da se drugi podstaknu na nasilje, Sud nije utvrđivao postojanje povrede.

Javni red

Sud je razmatrao pitanje slobode izražavanja u kontekstu demonstracija u različitim okolnostima. U predmetu Chorherr protiv Austrije, 1993, podnosilac predstavke je distribuirao letke, pozivajući na referendum o kupovini borbenih aviona i noseći veliki znak sa istom porukom tokom svečanosti organizovane u spomen 50. godišnjice kraja Drugog svetskog rata i 40. godišnjice austrijske neutralnosti, i pozivajući na novo regrutovanje. Znak koji je podnosilac predstavke nosio blokirao je pogled nekim gledaocima, što je prouzrokovalo metež. Policija je uhapsila podnosioca predstavke, a potom ga ispitala i pustila na slobodu. Podnosilac predstavke je tvrdio da bi manje restriktivan pristup bio da su ga jednostavno zamolili da skloni znak. Sud je, međutim, odabrao da pokaže popustljivost u odnosu na sredstva koja su vlasti izabrale u ovom slučaju i zaključio da nije bilo povrede prava na slobodu izražavanja.

Sud je zauzeo strožije stajalište u nešto kasnijim predmetima Vajnai protiv Mađarske, 2008. i Yılmaz i Kılıç protiv Turske, 2008, utvrđujući povredu u oba predmeta. U prvom predmetu,

[152] Sürek protiv Turske (br. 3), 1999, tačka 40.

podnosiocu predstavke je naloženo da skine petokraku, koja je bila zabranjeni simbol međunarodnog radničkog pokreta, što je on i učinio. On je, međutim, naknadno osuđen za isticanje ovog totalitarnog simbola. Utvrdivši povredu člana 10, Sud je izdvojio predmet Rekvényi protiv Mađarske, 1999, jer je podnosilac predstavke u tom slučaju bio političar, a ne policajac i zbog činjenice da je tokom vremenske distance došlo do jačanja mađarske demokratije, zajedno sa njenim članstvom u Evropskoj uniji.

Sud nije bio impresioniran tvrdnjama vlade koje su se odnosile na javni red:

> *Što se tiče cilja sprečavanja nereda, Sud primećuje da vlada nije navela nikakav primer stvarne ili pak potencijalne opasnosti od nereda podstaknute javnim isticanjem crvene zvezde u Mađarskoj. Po mišljenju Suda, ograničavanje na osnovu pukih spekulativnih opasnosti, kao preventivna mera u cilju zaštite demokratije, ne može se smatrati "prekom društvenom potrebom". U svakom slučaju, osim sporne zabrane, postoji i čitav niz krivičnih dela prema mađarskom zakonu čijim sankcionisanjem nastoje da se suzbiju javni nemiri, čak i da su isprovocirani isticanjem crvene zvezde.*[153]

Sud takođe nije bio uveren u potrebu za suzbijanjem simbola, pa čak ni totalitarističkih:

> *Što se tiče veze između zabrane crvene zvezde i njene uvredljive, osnovne, totalitarne ideologije, Sud naglašava da potencijalno propagiranje te ideologije, ma koliko neželjeno bilo, ne može biti jedini razlog za ograničavanje putem krivičnog sankcionisanja.*[154]

Konačno, Sud se nije složio da osećanja drugih prema tom isticanju mogu opravdati njihovu zabranu:

---

[153] Vajnai protiv Mađarske, 2008., tačka 55.
[154] Vajnai protiv Mađarske, 2008, tačka 56.

Sud je, naravno, svestan da je sistematski teror, koji je primenjivan u cilju konsolidovanja komunističke vladavine u mnogim zemljama, uključujući i Mađarsku, ostavio ozbiljan ožiljak na srcu i u duši Evrope. On prihvata da isticanje simbola, koji je bio sveprisutan tokom vladavine tih režima, može stvoriti osećaj nelagodnosti među žrtvama prethodnog režima i njihovim porodicama, koji takvo isticanje s pravom mogu smatrati uvredljivim. No, ipak, Sud smatra da takva osećanja, sasvim razumljivo, ne mogu sama po sebi postavljati granice slobode izražavanja.[155]

U predmetu Yılmaz i Kılıç protiv Turske, 2008, Sud je smatrao da osuđujuće presude protiv podnosioca predstavke, koji su osuđeni na dugogodišnje kazne zatvora zato što su učestvovali u nezakonitim protestima i izražavali podršku nezakonitoj organizaciji, PKK, ne mogu biti opravdane. Na protestima nije bilo nasilja, nije bilo ničega što ukazuje da su aktivnosti podnosioca predstavke podrivale javni red i, shodno tome, oštre kazne koje su im dosuđene ne mogu biti opravdane.

U predmetu Janowski protiv Poljske iz 1999, radilo se o sporu između podnosioca predstavke i policije. Videvši kako policajci naređuju prodavcima da napuste područje tvrdeći da prodaja na tom mestu nije dozvoljena, podnosilac predstavke se umešao, tvrdeći da nema pravnog osnova za to što rade. On je naknadno osuđen za vređanje policijskih službenika, odnosno osuđen je da ih je nazivao 'tikvanima' i 'glupanima'. Sud je smatrao da, budući da su ove opaske iznesene na trgu i da su im svedočili samo slučajni prolaznici, one ne predstavljaju deo javne rasprave o pitanju od javnog interesa. Sud je takođe naglasio potrebu za poverenjem javnosti u delovanje policijskih službenika, pa je zaključio da je ovo mešanje bilo opravdano.

U predmetu Orban i drugi protiv Francuske iz 2009, Sud je presudio da zabrana knjige koja je obuhvatala tvrdnje treće strane da su mučenja i egzekucije po kratkom postupku tokom

[155] Vajnai protiv Mađarske, 2008, tačka 57.

alžirskog rata bila legitimna, štaviše neizbežna, predstavljala povredu prava na slobodu izražavanja. Ova tema se bavi pitanjem od javnog interesa i sankcionisati širenje stava trećeg lica, koje je svedočilo istorijskim događajima, ozbiljno bi ugrozilo raspravu o pitanjima od opšteg interesa.[156]

Javni moral

Sud je odlučio u relativno malom broju predmeta koji su se zasnivali na pitanju javnog morala, što je verovatno čudno s obzirom na to da se radi o pitanju za koje se može očekivati da će izazvati snažna osećanja. Kao što je ranije pomenuto, Sud je državama, uopšte, u ovim oblastima dodeljivao šire polje slobodne procene nego u predmetima koji su se ticali političkog govora. Na primer, u predmetu Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva iz 1976, radilo se o publikaciji u kojoj se iskreno i otvoreno govorilo o pitanjima kao što su seks i droge, a koja je, kako se činilo, bila upućena mladoj publici. Sud je utvrdio da je publikacija mogla imati efekat na mlade, u smislu da ih uveri da se upuste u aktivnosti koje mogu biti štetne po njih, pa je prihvatio kao cilj zaštitu morala mladih. Prihvatio je da su mere koje su pozdrazumevale oduzimanje i zabranu knjige bile neophodne, iako je knjiga slobodno kružila u mnogim evropskim zemljama.

U predmetu Müller i drugi protiv Švajcarske, 1988, radilo se o seksualno eksplicitnim slikama koje su bile izložene na javnoj izložbi, koja je bila besplatna i bez ikakvog ograničenja u pogledu uzrasta posetilaca. Sud je utvrdio da u evropskim zemljama ne postoji jedinstven koncept moralno prikladnog, i potvrdio je ograničenje, navodeći sledeće:

---

[156] Orban i drugi protiv Francuske, 2009, tačka 52. Francuski original: "Sanctionner un éditeur pour avoir aidé à la diffusion du témoignage d'un tiers sur des événements s'inscrivant dans l'histoire d'un pays entraverait gravement la contribution aux discussions de problèmes d'intérêt général et ne saurait se concevoir sans raisons particulièrement sérieuses.

> *[S]ud ne smatra nerazumnim stav švajcarskih sudova koji su smatrali da su te slike, naglašavanjem seksualnosti u nekim od najsirovijih oblika, bile "odgovorne za grubo vređanje osećaja seksualne primerenosti kod prosečne osobe" . U tim okolnostima, uzimajući u obzir polje slobodne procene koje im je dodeljeno na osnovu člana 10, stav 2 (čl. 10-2), švajcarski sudovi su imali pravo da smatraju "nužnim" za zaštitu morala izricanje novčane kazne podnosiocima predstavke za objavljivanje opscenog materijala.*[157]

Sud je došao do vrlo različitih zaključaka u predmetu Open Door Counselling Ltd i Dublin Well Woman Centre Ltd protiv Irske iz 1992, u kojem se radilo o zabrani pružanja informacija o uslugama abortusa u inostranstvu, pitanju za koje je Sud prihvatio da se tiče morala. Utvrdivši da se radi o kršenju prava na slobodu izražavanja, Sud je uzeo u obzir i nekoliko faktora, uključujući i to da nije bilo nezakonito obaviti abortus u inostranstvu i da abortus može biti presudan za zaštitu života žene. U tom smislu, Sud je naveo: "Ograničavanje informacija vezanih za aktivnosti koje su domaće vlasti tolerisale i koje nastavljaju da tolerišu, bez obzira na njihove moralne implikcije, zahtevaju detaljno ispitivanje od strane institucija Konvencije u smislu njihove usklađenosti sa načelima demokratskog društva."[158]

Sud je takođe skrenuo pažnju na apsolutnu prirodu zabrane, koja brani davanje saveta o abortusu bez obzira na okolnosti, kao i činjenice da podnositeljke predstavke nisu propagirale abortus, nego su samo pružale informacije o tome, i da su se slične informacije o tome mogle pribaviti u praksi i iz drugih izvora.

Skoriji predmet koji se ticao morala je Mouvement raëlien suisse protiv Švajcarske iz 2012, gde je Veliko veće Suda ukinulo raniju

---

[157] Müller i drugi protiv Švajcarske, 1988, tačka 36.

[158] Open Door Counselling Ltd i Dublin Well Woman Centre Ltd protiv Irske, 1992, tačka 72.

odluku Veća, utvrđujući povredu člana 10, ali uz veoma snažno izdvojeno mišljenje manjine, koja se, između ostalog, zasnivala na stepenu slobodne procene zemalja kada je u pitanju zaštita morala. U predmetu se radilo o grupi koja je verovala, između ostalog, da su u vezi sa vanzemaljcima. Ova grupa je tražila, ali joj je uskraćeno odobrenje za postavljanje postera kojim bi reklamirali poruku, koja navodno dolazi od vanzemaljaca. Mnoga uverenja ove grupe smatrala su se problematičnim, uključujući i činjenicu da su navodno nudili javnosti usluge kloniranja i da su verovali u superiornost ljudi više inteligencije. Sud je takođe u obzir uzeo i navode protiv nekih pripadnika ove grupe u vezi sa seksualnim zlostavljanjem maloletnika. Sud je priznao da, zasebno posmatrano, oni ne mogu predstavljati opravdanje za uskraćivanje, ali je smatrao da to uskraćivanje nije predstavljalo kršenje prava na slobodu izražavanja, budući da domaći donosioci odluka uživaju određeno polje slobodne procene u ovakvim slučajevima.

Kada se posmatra kumulativno, sudska praksa Suda u oblasti zaštite morala pokazuje kontinuiranu spremnost Suda da domaćim vlastima u ovakvim stvarima dodeli prilično široko polje slobodne procene.

Ugled

Velika većina predmeta koji pred Evropski sud dolaze iz većine zemalja tiče se zaštite ugleda, sa značajnim izuzetkom Turske, gde dominiraju predmeti koji se tiču nacionalne bezbednosti. Ovo odražava ulogu slobode izražavanja, a naročito štampe, u promovisanju rasprave o teškim pitanjima u demokratiji i često osporavanom pitanju sadržaja primerene kritike.

Zakoni, koji kao osnovu imaju zaštitu ugleda, u različitim zemljama imaju vrlo različite opise. Često se koriste pojmovi ‘klevetanje’, ‘uvreda’, ‘javna kleveta’ i ‘ogovaranje’, ali tu su, takođe, i drugi pojmovi. Svi ti zakoni u ovom kontekstu potpadaju pod kategoriju zaštite ugleda.

Kao što je već rečeno, Sud je osigurao snažnu zaštitu izjava koje se odnose na pitanja od javnog interesa, uključujući i one koje podrazumevaju kritiku na račun političara, vlade, službenika ili običnih članova društva. Granice kritike u tim slučajevima su široke, ali nisu apsolutne.

Kod procene ovih predmeta, Sud je utvrdio niz načela i, takođe, istakao niz faktora koje treba uzeti u obzir. Oni su navedeni u nastavku. Na početku, možemo primetiti da je Sud postavio neke granice kada je u pitanju legitimno podnošenje predstavki na osnovu zaštite ugleda. U predmetu Dyuldin i Kislov protiv Rusije iz 2007, optužbe su se temeljile na izjavi sledećeg sadržaja: "regionalne vlasti pokrenule su hajku protiv nezavisnih medija". Sud je utvrdio povredu prava na slobodu izražavanja, između ostalog zbog toga što ova rečenica nije mogla da se održi kao kleveta:

> *[Sud] ponavlja, prema Zakonu o kleveti, da bi se neka radnja mogla smatrati klevetom, ista mora biti upućena prema nekoj određenoj osobi. Kada bi svi državni službenici mogli da tuže za klevetu u vezi sa izjavama koje kritikuju državnu administraciju, pa čak i u situacijama gde se službenik ne imenuje niti identifikuje na bilo koji drugi način, novinari bi bili zatrpani tužbama. To ne samo da bi za rezultat imalo prekomeran i nesrazmeran teret stavljen na medije, već i rasipanje njihovih resursa i energije u beskonačne parnice, što bi na štampu neminovno imalo efekat odvraćanja, u smislu izvršavanja njihovog zadatka prikupljača informacija i čuvara javnog interesa.*[159]

Dokaz istinitosti

Sud je razvio opsežnu sudsku praksu u vezi sa dokazivanjem istinitosti izjava koje se smatraju klevetničkim. U svom prvom predmetu koji se ticao klevete, Lingens protiv Austrije iz 1986, Sud se suočio sa situacijom gde je novinar, podnosilac

[159] Dyuldin i Kislov protiv Rusije, 2007, tačka 43.

predstavke, koristio veoma snažne izraze u izražavanju kritike na račun saveznog kancelara – optužujući ga, takođe, za "najniži oportunizam", "nemoral" i "nedostojno" ponašanje. Austrijski sudovi su podnosioca predstavke osudili, između ostalog, zbog toga što nije bio u stanju da dokaže istinitost svojih izjava.

Sud je utvrdio da postoji razlika između iznošenja činjenica i izražavanja mišljenja, ili vrednosnih sudova:

> *Prema mišljenju Suda, potrebno je napraviti pažljivu razliku između činjenica i vrednosnih sudova. Postojanje činjenica se može dokazati, dok istinitost vrednosnih sudova nije dokaziva. …*
>
> *Prema članu 111, stav 3 Krivičnog zakona, a u vezi sa stavom 2, novinari u slučajevima kao što je ovaj ne mogu izbeći osudu za pitanja koja su naznačena u stavu 1, osim ako su u stanju da dokažu istinitost svojih izjava.*
>
> *Kad su u pitanju vrednosni sudovi, ovaj zahtev je nemoguće ispuniti i on krši samu slobodu mišljenja, koja je sastavni deo prava zajemčenog članom 10 (čl. 10) Konvencije.*[160]

Isto tako, u predmetu Dalban protiv Rumunije, 1999, u kojem se radilo o članku o nizu prevara, Veliko veće Suda istaklo je sledeće:

> *Bilo bi neprihvatljivo da se novinaru zabrani izražavanje kritičkog vrednosnog suda, osim onda kada je u stanju da dokaže svoju istinu.*[161]

Sud je dosledno naglašavao potrebu da domaći pravni sistemi moraju jasno razlikovati činjenice od mišljenja i da ne mogu zahtevati dokazivanje istinitosti za poslednje. U relativno novom predmetu Gorelishvili protiv Gruzije, 2007, Sud je utvrdio povredu prava na slobodu izražavanja u predmetu koji se ticao klevete, između ostalog, zbog toga što domaći pravni sistem "nije

[160] Lingens protiv Austrije, 1986, tačka 46. Vidi takođe Dichand i drugi protiv Austrije, 2002, tačka 42.

[161] Dalban protiv Rumunije, 1999, tačka 49.

napravio razliku između vrednosnog suda i isticanja činjenica, ukazujući jedinstveno na pojam 'informacije', i zahtevajući da odgovorna strana dokaže istinitost takvih 'informacija'."[162]

Opšti pristup koji je Sud primenjivao podrazumevao je da se uopšte definiše šta to predstavlja mišljenje ili vrednosni sud, čime se smanjuje teret koji se stavlja na novinare da dokazuju istinitost svojih izjava. U mnogim predmetima Sud je utvrdio da su domaći sudovi pogrešno tretirali navodne klevetničke publikacije kao isticanje činjenica. Na primer, u predmetu Feldek protiv Slovačke, 2001, Sud se nije složio da fraza "fašistička prošlost", koju je podnosilac predstavke koristio, treba da se shvati kao navođenje činjenice da je osoba učestvovala u aktivnostima koje propagiraju određene fašističke ideale. Objasnio je da se radi o širokom terminu, koji može obuhvatiti različite ideje, od kojih jedna može biti da je neka osoba učestvovala kao pripadnik u fašističkoj organizaciji.

U isto vreme, optuženima za klevetu ne treba uskraćivati priliku da dokažu istinitost izjava koje se odnose na činjenice. To je bio slučaj u predmetu Castells protiv Španije iz 1992, gde su domaći sudovi odbili da odobre podnosiocu predstavke da pokuša da dokaže istinu o svojim tvrdnjama da je vlada namerno propustila da istraži ubistva ljudi, koji su optuženi da su bili pripadnici separatističkog pokreta. Iako je priznao da su u članku izražena mišljenja, kao i činjenice, Sud se fokusirao na činjenicu da su domaći sudovi sprečili podnosioca predstavke da ponudi bilo kakve dokaze u kontekstu dokazivanja istinitosti svojih tvrdnji:

> *Nemoguće je reći kakav bi bio ishod postupka da je Vrhovni sud prihvatio izvođenje dokaza koje je podnosilac predstavke predložio, ali Sud presudni značaj pridaje činjenici da je Vrhovni sud te dokaze proglasio neprihvatljivim za predmetno delo.*[163]

---

[162] Gorelishvili protiv Gruzije, 2007, tačka 38.
[163] Castells protiv Španije, 1992, tačka 48.

Isto tako, u predmetu Csánics protiv Mađarske, 2009, domaći sudovi su osudili podnosioca predstavke zbog toga što je njegova izjava izražena "na tako žestok i prenaglašen način, da je predstavljala povredu prava na posebnost S.K., bez obzira da li su te izjave bile tačne ili ne."[164] Evropski sud je odbacio ovaj pristup, naglašavajući sledeće:

> *[S]ud smatra da su domaće vlasti bile dužne da podnosiocu predstavke osiguraju priliku da potkrepi svoje tvrdnje. Bilo bi protivno duhu člana 10 da se dozvoli ograničavanje izražavanja potkrepljenih tvrdnji isključivo na osnovu načina na koji su izražene. U principu, trebalo bi omogućiti da se u javnost iznesu istinite izjave, bez obzira na njihov ton ili negativne posledice po one kojima su te izjave upućene.*[165]

U predmetu Rumyana Ivanova protiv Bugarske iz 2008, Sud je priznao da je, uopšte, prihvatljivo da teret dokazivanja bude na onima koji su optuženi da su davali klevetničke izjave:

> *[Z]ahtev da optuženi u postupku za klevetu moraju razumno dokazati da su tvrdnje koje su izneli suštinski istinite ne kosi se, kao takav, sa Konvencijom.*[166]

Međutim, kao što je navedeno u nastavku, ovo nije strogi zahtev, bar kada se radi o izjavama o pitanjima od javnog interesa.

Razumno objavljivanje

Domaći sudovi u mnogim zemljama razvili su doktrinu koja u suštini omogućava odbranu medija, ukoliko mogu da pokažu da su postupali razumno, ili u skladu sa profesionalnim etičkim standardima kada su objavljivali kritičke izjave. Iako se Evropski sud nikada nije eksplicitno izjasnio o takvoj doktrini, on je razvio slične standarde. Kada je reč o iznošenju činjenica, Sud je prihvatio labavija pravila od onih koja zahtevaju dokazivanje

[164] Csánics protiv Mađarske, 2009, tačka 38.
[165] Csánics protiv Mađarske, 2009, tačka 43.
[166] Rumyana Ivanova protiv Bugarske, 2008, tačka 39.

istinitosti, ostavljajući medijima "prostor za grešku". Na primer, u predmetu Dalban protiv Rumunije, 1999, Sud je primetio:

> *[N]ema dokaza da je opis događaja koji je dat u člancima u potpunosti neistinit i da je osmišljen sa svrhom da raspiruje klevetničku kampanju protiv G.S. i senatora R.T. Gospodin Dalban nije pisao o aspektima privatnog života R.T., već o njegovom ponašanju i stavovima kao izabranog predstavnika naroda.*[167]

U tom smislu, kao što je ranije navedeno, Sud je prepoznao pritisak kojem su novinari izloženi u smislu pravovremenog izveštavanja.[168]

Sud je takođe prihvatio da se novinari mogu, bar u određenim okolnostima, osloniti na glasine kada izveštavaju o pitanjima od javnog interesa, na način koji je prihvatljiv i u drugim okolnostima:

> *Ukratko, podnosilac predstavke u suštini je izveštavao o onome što su drugi govorili o policijskoj brutalnosti. On je osuđen pred Krivičnim sudom Rejkjavika za krivično delo prema članu 108 Krivičnog zakona, delimično jer nije objasnio koji delovi navoda da su neimenovani pripadnici policije Rejkjavika počinili brojna dela ozbiljnih napada, koji su za rezultat imali onesposobljavanje njihovih žrtava, krivotvorenje i druga krivična dela, su bili njegovi lični navodi (v. stavove 9(9)-(10), 10(15) i 24, gore). U meri u kojoj je od podnosioca predstavke traženo da utvrdi istinitost svojih tvrdnji, on je, po mišljenju Suda, bio izložen nerazumnom, ako ne i nemogućem zadatku.*[169]

Što se tiče vrednosnih sudova, Sud je smatrao da oni moraju imati neki vid činjenične osnove:

---

[167] Dalban protiv Rumunije, 1999, tačka 50.
[168] Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1991, tačka 60.
[169] Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda, 1992, tačka 65.

> *[Č]ak i kada neka izjava predstavlja vrednosni sud, srazmernost mešanja može zavisiti od toga da li postoji dovoljna činjenična osnova za spornu izjavu, budući da vrednosni sud bez činjenične osnove koja bi ga potkrepila može biti preteran.*[170]

Sud je, međutim, radije primenio ovaj zahtev nego blažu praksu. Na primer, u predmetu Nilsen i Johnsen protiv Norveške iz 1999, Sud je istakao:

> *Ostaje, međutim, da je u vreme kada su norveški sudovi sudili u predmetu podnosioca predstavke (v. stavove 25 i 27, gore) postojala određena činjenična osnova za njihove izjave u smislu da su postojali neki lažni i izmišljeni navodi o policijskoj brutalnosti.*[171]

U predmetu Flux i Samson protiv Moldavije, 2007, Sud je utvrdio:

> *Sud smatra da rečenice "bivši državni funkcioner gradi sebi dvorac" i "bivši ministar građevine, G.C. odlučio je da se obogati na leđima siromaha" predstavljaju vrednosne sudove, kojima je izraženo mišljenje novina o građevinskim aktivnostima G.C-a i uticaju tih aktivnosti na njegove komšije. Ova mišljenja su, čak šta više, bila bazirana na činjenicama koje se nisu pokazale neistinitim, od kojih su neke pomenute u samom članku (v. stav 10), a neke tokom postupka (v. stav 14, gore). U takvim okolnostima, Sud smatra da se od novina ne može očekivati da dokazuju istinitost svojih vrednosnih sudova i da, čak, njihova mišljenja nisu bila bez činjeničnih osnova.*[172]

U nekim predmetima, u kojima je utvrdio postojanje povrede prava na slobodu izražavanja, Sud je naglasio da su novine postupale profesionalno:

---

[170] Jerusalem protiv Austrije, 2001, tačka 43.
[171] Nilsen i Johnsen protiv Norveške, 1999, tačka 51.
[172] Flux i Samson protiv Moldavije, 2007, tačka 24.

> *Sud je takođe u obzir uzeo uravnoteženi ton članka. Nakon što su izložili stanovište jedne strane, oni su čitaoca informisali i o priči druge strane, i pozvali su se na dokumente koji ukazuju da je drugi podnosilac predstavke takođe prekršio određene zakonske obaveze (v. stav 10, gore). U svetlu navedenog, Sud je uveren u dobru nameru novinara i njihovo postupanje u skladu sa načelima odgovornog novinarstva.*[173]

U predmetu Aquilina i drugi protiv Malte, 2011, podnosilac predstavke optužio je advokata zato što je bio osuđen za nepoštovanje suda, iako zapravo uopšte nije bio osuđen. Utvrdivši da je došlo do povrede člana 10, Evropski sud je istakao da su postupci pred domaćim sudom bili konfuzni i da je podnosilac predstavke pokušao da potvrdi istinitost svojih navoda, navodeći:

> *Po mišljenju Suda, takva radnja bila bi u potpunosti u skladu sa najboljom novinarskom praksom. U okolnostima ovog predmeta, od drugog podnosioca predstavke nije se razumno moglo očekivati da poduzme bilo kakve dalje korake ….*[174]

Sud je takođe pokazao spremnost da onima koji izveštavaju o pitanjima od javnog interesa dozvoli određenu slobodu kod odlučivanja o načinu kako to žele da urade. U predmetu Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške iz 1999, na primer, radilo se o članku koji je sadržao ozbiljne navode o lovu na foke, uključujući i potencijalno nezakonito ponašanje. Podnosioci predstavke su se delimično pozivali na deo službenog, ali neobjavljenog izveštaja, a delom na druge izvore. Utvrdivši da je osuda podnosilaca predstavke predstavljala povredu njihovog prava na slobodu, Sud je primetio:

> *[N]ačini objektivnog i uravnoteženog izveštavanja mogu znatno da variraju, u zavisnosti, između ostalog, od datog medija; nije na Sudu, kao što nije ni na domaćim*

[173] Flux i Samson protiv Moldavije, 2007, tačka 26.
[174] Aquilina i drugi protiv Malte, 2011., tačka 50.

sudovima, da štampi nameće svoje mišljenje o tehnikama izveštavanja koje novinari treba da usvoje.[175]

U ovom predmetu, Sud je utvrdio da su novine imale pravo da iznesu ozbiljne navode protiv lovaca na foke, pitanju koje je bilo predmet žestoke rasprave u Norveškoj u to vreme, uprkos činjenici da se nisu ni potrudili da dobiju mišljenje lovaca na foke.[176] Slično tome, u predmetu Krone Verlag GmbH & Co. KG protiv Austrije, 2002, Sud je utvrdio da podnosilac predstavke nije tražio mišljenje osobe koja je unapred kritikovana, ali da to nije bio presudan faktor u ovom slučaju.

U drugim predmetima, Sud je smatrao da mediji imaju pravo da se pozivaju na službene izveštaje bez prethodne provere tačnosti istih. Na primer, u predmetu Colombani (novinar, urednik dnevnih novina Le Monde) protiv Francuske, 2002, Sud je naveo:

> *Po mišljenju Suda, štampa bi obično trebalo da ima pravo, kada doprinosi javnoj raspravi o pitanjima od legitimnog interesa, da se poziva na sadržaj službenih izveštaja, bez prethodnog sprovođenja nezavisnog istraživanja. U suprotnom, bitna uloga čuvara javnog interesa mogla bi da bude ugrožena. Sud, dakle, smatra da je bilo razumno da se Le Monde pozove na izveštaj OGD-a, bez prethodne provere tačnosti informacija sadržanih u tom izveštaju.*[177]

Sud je takođe ustanovio da novinare ne treba automatski smatrati odgovornima za ponavljanje klevetničkih tvrdnji, koje su objavljene na drugim mestima. U predmetu Thoma protiv Luksemburga, 2001, radijski novinar citirao je novinski članak u kojem je navedeno da od osamdeset šumarskih službenika u Luksemburgu samo jedan nije bio korumpiran. Sud je zaključio da je osuda podnosioca predstavke predstavljala kršenje njegovog prava na slobodu izražavanja, napominjući sledeće:

---

[175] Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške, 1999, tačka 63.
[176] Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške, 1999.
[177] Colombani protiv Francuske, 2002, tačka 65.

[K]ažnjavanje novinara za pomoć u širenju izjava drugih lica ... ozbiljno bi ugrozilo doprinos koji štampa daje raspravi o pitanjima od javnog interesa i to ne bi trebalo razmatrati, osim u situacijama kada za to postoje izrazito snažni razlozi ."[178]

Sud je takođe odbacio tvrdnju da je novinar trebalo formalno da se distancira od navoda i jasno upozori javnost da citira delove iz novina:

Opšti uslov za novinare da se sistematski i formalno distanciraju od sadržaja koji citiraju, a koji bi mogao uvrediti ili isprovocirati druge ili naštetiti ugledu, nije u skladu sa zadatkom štampe da pruža informacije o tekućim događanjima, mišljenjima i idejama.[179]

Sud je takođe prihvatio da čak ni veoma oštar jezik ne stavlja kritiku izvan granica zaštite člana 10. Dakle, Sud je presudio:

Član 10 ne štiti samo suštinu izraženih ideja i informacija, već i oblik u kojem su iste prenesene. Novinarska sloboda takođe obuhvata i mogućnost pribegavanja preterivanju, ili pak provociranju.[180]

Mediji mogu slobodno da koriste hiperbolu, satiru ili šaroliko figurativno izražavanje kod prenošenja određene poruke.[181] U predmetu Oberschlick protiv Austrije (br. 2), 1997, Sud je smatrao da je nazivanje političara idiotom bio legitiman odgovor na ranije, provokativne izjave istog tog političara:

Po mišljenju Suda, članak podnosioca predstavke, a naročito reč Trotte [idiot], mogu se smatrati polemičnim, ali oni u tom smislu ne predstavljaju nerazumni lični napad, jer je autor osigurao objektivno razumljivo objašnjenje za iste, koje proizilazi iz govora gospodina Haidera, koji je takođe bio provokativan.[182]

---

[178] Thoma protiv Luksemburga, 2001, tačka 62.
[179] Thoma protiv Luksemburga, 2001, tačka 64.
[180] Dichand i drugi protiv Austrije, 2002, tačka 41.
[181] Vidi Karatas protiv Turske, 1999, tačke 50-54.
[182] Oberschlick protiv Austrije (br. 2), 1997, tačka 33.

Isto tako, u predmetu Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije, 2000, Sud je naveo:

> *[M]išljenja koja je gospodin Resende izneo i reprodukovao uz sporni uvodnik, formulisana su britko, provokativno, pa tek onda polemično. Nije nerazumno zaključiti da je stil članka podnosioca predstavke bio obojen uticajem gospodina Resendea.*[183]

Na medijima je da odluče o izboru oblika izražavanja. Na primer, Sud je prihvatio kao legitimno pravo odluku da se kritika iskomentariše u obliku satirične karikature.[184] U predmetu Bodrožić i Vujin protiv Srbije, 2009, Sud je u obzir uzeo činjenicu da je namera bila da članak bude duhovit:

> *Budući da je, ukupno posmatrano, tekst drugog podnosioca predstavke imao duhovit sadržaj i da je objavljen u kolumni 'Razonoda', po mišljenju Suda, ne može se shvatiti drugačije nego kao šala, a nikako kao direktna izjava, zlonamerno usmerena da naškodi dostojanstvu S.K-a.*[185]

Sud je, naravno, u mnogim predmetima utvrdio da su klevetničke izjave iznesene bez odgovarajućih činjeničnih navoda i da su, shodno tome, sankcije koje su lokalne vlasti izrekle bile opravdane.[186]

Izuzeci

Sud je prepoznao značaj zaštite slobode govora unutar zakonodavnih skupština ili parlamenata, naglašavajući da je cilj takvog imuniteta da,

> *omogući takvim članovima da se upuste u smislenu raspravu i da predstavljaju svoje birače u pitanjima*

---

[183] Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije, 2000, tačka 35.

[184] Vidi, na primer, Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške, 1999, tačka 63 i Bergens Tidende i drugi protiv Norveške, 2000, tačka 57.

[185] Bodrožić i Vujin protiv Srbije, 2009, tačka 33.

[186] Za nekoliko skorijih primera, vidi Gąsior protiv Poljske, 2012, i Palomo Sánchez i drugi protiv Španije, 2011.

od javnog interesa, ne ograničavajući pri tom svoje primedbe i ne menjajući svoje mišljenje zbog opasnosti da zbog toga odgovaraju pred sudom ili drugim sličnim organom.[187]

Kako je sloboda parlamentarne debate u samoj srži današnjih demokratija, izjave date u parlamentu mogu opravdano dobiti apsolutni imunitet. U predmetu Jeruzalem protiv Austrije, 2001, radilo se o političarki koja je dala izjavu na forumu, na kojem je uživala samo ograničen imunitet. Nakon što je utvrdio da se radi o povredi, Sud je naglasio značaj slobode govora za izabrane predstavnike i naveo da je podnositeljka predstavke kojim slučajem takve izjave iznela na nekom drugom forumu, te bi izjave uživale apsolutni imunitet.

U predmetu Nikula protiv Finske, 2002, Sud je smatrao da izjave date u toku sudskog postupka treba da uživaju slično visok stepen zaštite, navodeći:

Prema tome, samo u izuzetnim okolnostima takvo ograničenje slobode izražavanja branitelja – čak i uz blažu krivičnu sankciju – može biti prihvaćeno kao nužno u demokratskom društvu.[188]

Izjave advokata pred sudom bi naročito trebale da uživaju zaštitu, jer advokati imaju veoma važnu ulogu kao "posrednici između javnosti i sudova" i stoga moraju imati slobodu da brane svoje klijente na najbolji mogući način:

Teško je pomiriti pretnju od ex post facto revizije kritike, koju je branitelj uputio na račun druge strane u krivičnom postupku – koja nesumnjivo mora biti javni tužilac – sa dužnošću advokata da revnosno brani interese svojih klijenata. Iz toga sledi da je prvenstveno na advokatima da procenjuju, pod nadzorom suda, relevantnost i korisnost nekog argumenta odbrane, ne pribojavajući se pri tom potencijalnog 'zastrašujućeg

[187] A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2002, tačka 75.
[188] Nikula protiv Finske, 2002, tačka 55.

efekta' od makar i relativno male krivične sankcije ili obaveze plaćanja naknade za pretrpljenu štetu ili nastale troškove.[189]

U predmetu Juppala protiv Finske, 2008, podnositeljka predstavke prijavila je sumnju u vezi doktora za kojeg je sumnjala da zlostavlja decu, što je na kraju kao rezultat imalo njenu osudu za klevetu. Sud snažno staje u zaštitu takvog govora, dok god je isti učinjen u dobroj veri:

> *Svaki pojedinac treba da ima mogućnost da izrazi sumnju u vezi zlostavljanja dece, koja je nastala u dobroj veri, u kontekstu pravilnog postupka izveštavanja, bez straha od potencijalnog 'zastrašujućeg efekta' od krivične osude ili obaveze plaćanja naknade za pretrpljenu štetu ili nastale troškove.*[190]

Digitalni mediji

Evropski sud nije imao mnogo prilike da ispituje pitanje klevete u digitalnom dobu, iako se može očekivati da će se vremenom broj takvih predmeta povećati. Izuzetak je predmet Times Newspapers Ltd (br. 1 i 2) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2009, u kojem se od Suda tražilo da ispita pitanje objavljivanja klevete u elektronskoj verziji novina. Britanski sudovi su utvrdili da svaki put kada se pristupi elektronskoj verziji neke publikacije nastane neki novi uzrok delovanja, što je porazilo glavnu odbranu podnosilaca predstavke u ovom predmetu. U tom smislu, britanski sudovi su ustanovili da bi stavljanje obaveštenja na arhivsku građu za koju je utvrđeno da je klevetnička u velikoj meri ublažilo svaku odgovornost.

Sud je prepoznao važnost elektronskog objavljivanja u smislu očuvanja arhivske građe i poboljšanja pristupa informacijama. Tu su, međutim, i suprotstavljena razmatranja:

---

[189] Nikula protiv Finske, 2002, tačka 54.
[190] Juppala protiv Finske, 2008, tačka 43.

> *[P]olje slobodne procene, koje se dodeljuje državama u vezi s uspostavljanjem balansa između suprotstavljenih prava, vrlo verovatno će biti veće kada se radi o vestima o ranijim događajima nego o vestima o tekućim događajima. Konkretno, dužnost štampe da deluje u skladu s načelima odgovornog novinarstva i osigura tačnost objavljenih istorijskih, a ne kratkoročnih informacija, verovatno će biti strožija u odsustvu hitnosti objavljivanja materijala.*[191]

Sud je takođe odlučio da zahtev stavljanja obaveštenja na elektronske verzije ne predstavlja preterani teret. Konačno, Sud je odbacio navodni problem neograničene odgovornosti u odnosu na činjenice ovog konkretnog predmeta, čuvajući ga potencijalno za neku drugu priliku:

> *U vreme kada je podnesena druga predstavka, pravni postupak vezan za prvu predstavku još uvek je trajao. Nema naznaka da je protok vremena negativno uticao na pripremu odbrane podnosilaca predstavke protiv tužbe za klevetu u vezi sa objavljivanjem sadržaja na internetu. U ovim okolnostima, ne javljaju se problemi vezani za neprestanu odgovornost za klevetu. Sud bi, međutim, istakao da, iako se oštećenoj strani mora pružiti stvarna prilika da opravda svoje pravo na ugled, postupak zbog klevete pokrenut protiv novina nakon značajnog protoka vremena može, takođe, u odsustvu vanrednih okolnosti, predstavljati osnovu za nesrazmerno mešanje u slobodu štampe iz člana 10.*[192]

Prava drugih: privatnost

Za razliku od interesa koje smo do sada razmatrali, privatnost uživa direktnu zaštitu člana 8 Evropske konvencije, koja kaže: "Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog

[191] Times Newspapers Ltd (br. 1 i 2) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2009, tačka 45.
[192] Times Newspapers Ltd (br. 1 i 2) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2009, tačka 48.

života, doma i prepiske." Predviđena ograničenja ovog prava uglavnom su slična ograničenjima slobode izražavanja.

Uprkos tome, pred Sud je došlo relativno malo predmeta koji su se ticali mešanja u slobodu izražavanja na osnovu prava na privatnost. Jedan od razloga za to je što su mnogi predmeti koji se tiču privatnog života uglavnom rešavani kao pitanje uvrede ili klevete, koje jeste u vrlo bliskoj vezi sa privatnim životom. Predmet Tammer protiv Estonije, 2001, dobar je primer toga. U tom predmetu, podnosilac predstavke koristio je veoma negativne izraze da bi opisao određeno ponašanje jedne osobe, za koje je Sud smatrao da potpadaju pod obim njenog privatnog života. Sud je uzeo u obzir tu činjenicu kada je zaključio da se izjave nisu odnosile na pitanja od javnog interesa i da, stoga, osuda podnosioca predstavke za uvredu nije predstavljala povredu njegovog prava na slobodu izražavanja.

Centralna tema ukupne sudske prakse Suda u vezi ograničavanja slobode izražavanja radi zaštite privatnosti je pitanje da li sporne izjave zadiru u pitanja od (legitimnog) javnog interesa ili ne. Dakle, predmet Tammer se može uporediti sa presudom u predmetu Éditions Plon protiv Francuske, 2004, u kojem se radilo o objavljivanju detalja o zdravlju bivšeg francuskog predsednika Miterana, koje je objavio njegov bivši lekar. Utvrdivši da se radi o ograničenju kojim se želeo ostvariti legitimni cilj, Sud je primetio da je cilj bio da se "zaštiti čast, ugled i privatnost pokojnog predsednika i da se ocena domaćih sudova da su ova 'prava drugih' prenesena na njegovu porodicu nakon njegove smrti ne čini ni na koji način nerazumnom ili proizvoljnom."[193]

Sud je smatrao da je privremena zabrana protiv objavljivanja ovih informacija bila legitimna, između ostalog i zbog toga što je o tome odlučeno samo deset dana nakon njegove smrti, kada bi objavljivanje, nakon skorog i bolnog gubitka predsednika "samo moglo pojačati žalost predsednikovih naslednika."[194] Trajna zabrana, koja je izdata kasnije, međutim, nije bila srazmerna.

[193] Éditions Plon protiv Francuske, 2004, tačka 34.
[194] Éditions Plon protiv Francuske, 2004, tačka 47.

S jedne strane, moglo se očekivati da će bol prouzrokovana objavom ovih informacija nakon devet i po meseci posle njegove smrti biti manja. S druge strane:

> *Isto tako, što je više vreme proticalo, to je interes javnosti za raspravu o istoriji dva mandata predsednika Miterana više nadjačavao zahtev za zaštitom prava predsednika na poverljivost informacija o njegovom zdravstvenom stanju.*[195]

Dva predmeta iz Nemačke, koja su se ticala kraljevske porodice Monaka, Von Hannover protiv Nemačke iz 2004, i Von Hannover protiv Nemačke (br. 2) iz 2012. (o kojima je odlučivalo Veliko veće), detaljno su definisali ključne kriterijume koje je potrebno uzeti u obzir kada dođe do sukoba prava na slobodu izražavanja i privatnosti. U prvom predmetu radilo se o nizu fotografija princeze Karoline od Monaka, uključujući fotografije na kojima je prikazana kako jaše konja, skija i kako se spotiče o nešto na privatnoj plaži. Ove fotografije su objavljene u mnogim časopisima u Nemačkoj.

Nemački sudovi su, u najvećem delu, podržali objavljivanje ovih fotografija (s izuzetkom određenih fotografija koje su snimljene na mestima gde je princeza razumno očekivala da će imati privatnost i neke slike njene dece). Evropski sud je, s druge strane, utvrdio da je objavljivanje fotografija predstavljalo povredu prava podnosioca predstavke na privatnost. Sud je još jednom naglasio značaj slobode izražavanja, navodeći sledeće:

> *U slučajevima u kojima Sud mora da balansira između zaštite privatnog života i slobode izražavanja, uvek mora da naglasi doprinos koji fotografije ili članci u štampi daju raspravi od opšteg interesa.*[196]

Sud je fotografije prepoznao kao zaštićeni oblik slobode izražavanja. I zaista, u predmetu Eerikäinen i drugi protiv Finske 2009, Sud je naveo sledeće:

---

[195] Éditions Plon protiv Francuske, 2004, tačka 53.
[196] Von Hannover protiv Nemačke, 2004, tačka 60.

> *Po mišljenju Suda, objavljivanje fotografije se uopšte mora smatrati značajnijim mešanjem u pravo na poštovanje privatnog života nego što je to puko objavljivanje imena osobe.*[197]

Naglašavajući razliku između rasprave od javnog interesa i zaštite privatnog života u predmetu Hannover, Sud je utvrdio sledeće:

> *Sud smatra da je potrebno napraviti osnovu razliku između iznošenja činjenica, pa čak i onih kontroverznih, koje mogu doprineti raspravi u demokratskom društvu, na primer, u vezi sa političarima u vršenju njihovih dužnosti, i pisanja o detaljima iz privatnog života pojedinca, koji, kao što je to bio slučaj u ovom predmetu, nema nikakvu službenu funkciju.*[198]

Domaći sudovi su smatrali da je princeza Karolina ličnost modernog društva "*par excellence*" i da stoga nema pravo na privatnost, osim kada bi bila na nekom usamljenom mestu, daleko od očiju javnosti. Evropski sud je smatrao da bi ovakav standard bio primeren za političare koji obavljaju službene dužnosti, ali da nije primenjiv na ovaj slučaj. Kao što je Sud naveo u vezi sa podnositeljkom predstavke, "interes opšte javnosti i štampe za nju temeljio se isključivo na njenoj pripadnosti vladajućoj porodici, dok ona ne obavlja nikakve službene dužnosti."[199]

Situacija je u mnogome bila identična i u drugom predmetu, sa izuzetkom da se tu radilo o fotografijama koje su se uglavnom fokusirale na bolest vladajućeg princa od Monaka, princa Rainera, i načina kako se za njega brinula njegova porodica tokom bolesti. Sud je ponovio mnoga svoja osnovna načela u vezi privatnosti, uključujući i svoj glavni zadatak:

---

[197] Eerikäinen i drugi protiv Finske, 2009, tačka 70. Vidi, takođe Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije, 2006, i Österreichischer Rundfunk protiv Austrije, 2006.

[198] Von Hannover protiv Nemačke, 2004, tačka 63.

[199] Von Hannover protiv Nemačke, 2004, tačka 72.

> *[P]ojam privatnog života odnosi se na aspekte vezane za lični identitet, kao što je ime osobe, njegova fotografija ili fizički i moralni integritet; garancija koju jemči član 8 Konvencije prvenstveno ima za cilj da osigura razvoj ličnosti svakog pojedinca u njegovim odnosima sa drugim ljudskim bićima, bez spoljašnjih uticaja. Stoga, čak i u javnom kontekstu postoji određena zona interakcije jednog lica sa drugima, koja može da potpada pod polje privatnog života. Objavljivanje neke fotografije, dakle, može predstavljati mešanje u privatni život osobe, čak i ako je ta osoba javna ličnost.*[200]

Sud se takođe osvrnuo i na pitanje moguće hijerarhije između prava na slobodu izražavanja i prava na privatnost, različite načine na koje predmeti mogu doći pred Sud i kako to može uticati na polje slobodne procene i relativnu zaštitu svakog od ovih prava, navodeći:

> *U slučajevima kao što je ovaj, koji iziskuju postizanje ravnoteže između prava na poštovanje privatnog života i prava na slobodu izražavanja, Sud smatra da ishod predstavke ne treba, u teoriji, da se razlikuje u zavisnosti od toga da li je predstavku Sudu podnela osoba koje je bila predmet članka, u skladu sa članom 8, ili izdavač, u skladu sa članom 10. Ova prava, međutim, u načelu zaslužuju jednako poštovanje. Shodno tome, država bi, u teoriji, trebalo da ima isto polje slobodne procene u oba slučaja.*[201]

Sud je razradio brojna načela koja treba uzeti u obzir kod balansiranja slobode izražavanja i zaštite privatnosti. Prvo načelo je obim u kojem je objavljivanje doprinelo pitanju od javnog interesa. O ovom ključnom pitanju, Sud je istakao sledeće:

> *Prvi osnovni kriterijum odnosi se na doprinos fotografija ili članaka iz štampe raspravi od javnog interesa (v. Von Hannover, gore, stav 60, Leempoel Leempoel &*

[200] Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 2012, tačka 95.
[201] Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 2012, tačka 106.

S.A. ED. Ciné Revue, citiran gore, stav 68, i Standard Verlags GmbH, citiran gore, stav 46). Definicija pitanja od opšteg interesa zavisiće od okolnosti predmeta. Sud ipak smatra da je korisno istaći da je priznao postojanje takvog interesa ne samo kada se objavljeni materijal bavio političkim pitanjima ili krivičnim delima (v. White, citiran gore, stav 29; Egeland i Hanseid protiv Norveške, br. 34438/04, tačka 58, 16. Aprila 2009; i Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue, citiran gore, tačka 72), već i kada se odnosio na sportska pitanja ili izvođače (v. Nikowitz i Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije, br. 5266/03, tačka 25, 22. februara 2007.; Colaço Mestre i SIC – Sociedade Independente de Comunicação, S.A. protiv Portugalije, br. 11182/03 i 11319/03, tačka 28, 26. aprila 2007.; i Sapan protiv Turske, br. 44102/04, tačka 34, 8. juna 2010.). Međutim, Sud je smatrao da glasine o bračnim nevoljama predsednika Republike ili finansijske poteškoće poznatog pevača ne predstavljaju pitanja od opšteg javnog interesa (v. Standard Verlags GmbH, citiran gore, tačka 52, i Hachette Filipacchi Associés (ICI PARIS), citiran gore, tačka 43).[202]

Ostali faktori na koje se Sud poziva, a koji u velikoj meri predstavljaju detaljnu razradu prvog kriterijuma, odnosno kriterijuma javnog interesa su sledeći:

- Stepen slave osobe o kojoj se piše (tačka 110);
- Prethodno ponašanje dotičnih osoba (tačka 111);
- Sadržaj, oblik i posledice objavljivanja (tačka 112); i
- Okolnosti u kojima su fotografije snimljene (tačka 113).

Čitajući između redova, Sud je, čini se, bio spreman da dozvoli širok obim izražavanja, uključujući i u obliku fotografija, koje su dale relativno mali doprinos raspravi od javnog interesa.

Činjenica da u prvom predmetu nije bilo takvog elementa, što je možda najbolje ilustrovano fotografijom princeze Karoline koja

[202] Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 2012, tačka 109.

se spotiče o nešto na plaži, navela je Sud da potvrdi tužbeni zahtev po osnovu privatnosti. U drugom predmetu, međutim, Sud je smatrao da "članci o bolesti princa Rainiera III, monarha koji je u to vreme vladao Kneževinom Monako i ponašanju članova njegove porodice tokom njegove bolesti" jesu govorili o pitanjima od javnog interesa.[203]

Vrlo slični kriterijumi definisani su i u predmetu Axel Springer AG protiv Nemačke iz 2012, o kojem je Veliko veće odlučivalo istog dana kao i u predmetu Hannover br. 2. Predmet Axel ticao se novinskog izveštavanja o hapšenju istaknutog glumca zbog posedovanja droge, nakon što je ranije bio osuđen zbog istog krivičnog dela. Načela koja je Sud istakao u kontekstu balansiranja prava na slobodu izražavanja i prava na privatnost su sledeća:

- doprinos raspravi od opšteg interesa (tačka 90);
- koliko je osoba poznata i koliko je predmet članka (tačka 91);
- prethodno ponašanje dotičnih osoba (tačka 92);
- način kako su informacije pribavljene i njihova istinitost (tačka 93);
- sadržaj, oblik i posledice objavljivanja (tačka 94); i
- ozbiljnost sankcija (tačka 95).

Sud je prepoznao interes opšte javnosti da bude informisana o krivičnom postupku:

> *Javnost, u načelu, ima interes da bude obaveštena – i da ima mogućnost da se informiše – o krivičnim postupcima, uz strogo poštovanje pretpostavke o nevinosti. Taj interes će, međutim, varirati u zavisnosti od toka postupka, od momenta hapšenja – shodno različitim faktorima, kao što su stepen slave dotične osobe, okolnosti slučaja i dalji razvoj događaja tokom postupka.*[204]

---

[203] Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 2012, tačka 117.

[204] Axel Springer AG protiv Nemačke, 2012, tačka 96. Vidi takođe Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije, 2006, i Österreichischer Rundfunk protiv Austrije, 2006.

Sud je utvrdio da je dotični glumac javna ličnost, što je činjenica bez koje novine ne bi objavile datu informaciju, kao i "da je on stoga aktivno tražio da bude u centru pažnje, tako da je umanjeno njegovo 'legitimno očekivanje' da će mu privatni život biti delotvorno zaštićen, imajući na umu meru do koje je bio poznat u javnosti".[205]

Razmatrano je takođe da su informacije dali službenici i da su iste date i drugim medijskim kućama, da su članci bili u velikoj meri činjenično zasnovani, da su osmišljeni da privuku pažnju javnosti, te da su sankcije, iako blage, mogle imati odvraćajući efekat na novine, koje su bile podnosilac predstavke. Sud je, dakle, utvrdio da su sankcije koje su izrečene novinama zbog mešanja u privatni život glumca predstavljale povredu prava na slobodu izražavanja.

Donevši sasvim suprotnu odluku u predmetu MGN Limited protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2011, u kojem se radilo o novinama koje su pisale o lečenju poznate manekenke od zavisnosti, Sud je prepoznao ograničen interes javnosti za to pitanje, budući da je manekenka i sama govorila o tome u javnosti, ali je takođe naglasio sledeće:

> *[O]bjavljivanje fotografija i članaka, čija je jedina namera da zadovolje znatiželju određene publike u vezi pojedinosti iz privatnih života javnih ličnosti ne može se smatrati doprinosom raspravi o pitanjima od javnog interesa u društvu, bez obzira što se radi o osobi koja je poznata javnosti ... Fotografije koje se pojavljuju u tabloidima često su snimljene u uslovima stalnog uznemiravanja, što kod dotičnih osoba izaziva snažan osećaj zadiranja u njihov privatni život ili pak proganjanja.*[206]

Utvrdivši da britanski sudovi nisu povredili pravo novinske kuće, tj. podnosioca predstavke na slobodu izražavanja time što su ih proglasili odgovornima za narušavanje privatnosti, Sud je utvrdio da je informacija pribavljena tajno, koristeći

[205] Axel Springer AG protiv Nemačke, 2012, tačka 101.
[206] MGN Limited protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2011, tačka 143.

dalekosežni objektiv i da je to naškodilo programu lečenja dotične manekenke, kao i da te fotografije nisu bile neophodne novinama za prezentovanje glavne priče.

U nedavnom predmetu Mosley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2011, Sud je u celosti odbacio kao neprihvatljivu tvrdnju da bi mediji trebalo pojedincima prethodno da dostave obaveštenje čija bi privatnost mogla biti narušena nameravanim objavljivanjem, navodeći sledeće:

> *[I]majući na umu odvraćajući efekat koji bi zahtev za prethodnim obaveštavanjem mogao proizvesti, i značajne sumnje u vezi efikasnosti prethodnih obaveštenja, kao i široko polje slobodne procene u ovoj oblasti, Sud smatra da član 8 ne insistira na pravno obavezujućem uslovu prethodnog obaveštavanja.*[207]

Prava drugih: govor mržnje

U nizu predmeta u kojima se radilo o kaznama za rasistički govor, Evropski sud je odbio da utvrdi kršenje prava na slobodu izražavanja. Kako je ranije navedeno, jedan pravac rezonovanja u takvim predmetima je da takav govor nije zaštićen prema članu 10 jer potpada pod obim člana 17, odnosno radnje usmerene na poništavanje prava zaštićenih Konvencijom. U drugim predmetima, Sud nije smatrao da je takvo ponašanje toliko ekstremno da garantuje primenu člana 17 već je, umesto toga, utvrdio da je ograničenje opravdano prema članu 10(2). U drugim predmetima, međutim, Sud je utvrdio da ova ograničenja predstavljaju kršenje prava na slobodu izražavanja.

Predmet Balsytė-Lideikienė protiv Litvanije, 2008, odnosio se na novčanu kaznu i zaplenu tiraža litvanskog kalendara koji je, kako je Evropski sud opisao, sadržao materijalno izražavanje "agresivnog nacionalizma i etnocentrizma" i materijalno "podsticanje mržnje prema Poljacima i Jevrejima". Evropski sud je smatrao da je cilj ograničenja bio zaštita prava etničkih grupa

[207] Mosley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2011, tačka 132.

koje žive u Litvaniji, a da je kalendar "narušavao konsolidaciju civilnog društva i promovisao nacionalnu mržnju".[208] Sud je potvrdio da je govor po prirodi politički čin, i da vlada treba da pokaže strogost kada pribegava krivičnim merama ograničavanja govora. Sud je smatrao da je mera zaplene prilično ozbiljna, ali novčana kazna ipak nije. Na kraju, Sud je prihvatio da je ograničenje legitimno, uzimajući u obzir značaj suprotstavljenih interesa.

Willem protiv Francuske, 2009, je predmet u kojem je Sud smatrao da nacionalna osuda za govor mržnje ne krši član 10. U tom predmetu, gradonačelnik jednog francuskog grada najavio je da će bojkotovati izraelske proizvode u svojoj opštini u znak protesta protiv politike izraelske vlade prema Palestincima. Evropski sud je napravio razliku između političkih izjava podnosioca predstavke (na primer, protiv izraelskog premijera), koje su bile zaštićene, i izjava podnosioca predstavke o bojkotu, koje su predstavljale podsticanje na diskriminaciju izraelskih dobavljača, isključivo na osnovu njihove nacionalnosti. Sud je takođe naveo specifične odgovornosti podnosioca predstavke kao gradonačelnika, kao i potrebu da ne vrši diskriminaciju u vezi sa budžetom grada.

U predmetu Vejdeland protiv Švedske, 2012, podnosilac predstavke je osuđen zbog distribuiranja letaka ispred škole u kojima su bili ozbiljno napadani homoseksualci, a rezultat je bio uslovna i manja novčana kazna. Sud je prepoznao da navodi nisu nužno "preporučivali pojedincima da čine dela iz mržnje", ali i da to nije primeren standard:

> *Sud ponavlja da raspirivanje mržnje ne obuhvata nužno poziv na čin nasilja ili druga krivična dela. Napadi na lica počinjeni vređanjem, ismevanjem ili klevetanjem određenih grupa stanovništva mogu biti dovoljni.*[209]

Sud je takođe primetio da su leci bili namenjeni mladim ljudima u osetljivom uzrastu u kojem lako primaju sugestije, a kako su im

[208] Balsytė-Lideikienė protiv Litvanije, 2008, tačka 80.
[209] Vejdeland protiv Švedske, 2012, tačka 55.

ostavljeni u školskim ormarićima, kojima podnosilac predstavke nije imao dozvoljen pristup, nisu imali nikakve mogućnosti da ih odbiju. Konačno, uzimajući u obzir blage kazne koje su izrečene, Sud je smatrao da nije bilo kršenja člana 10.

U drugim predmetima, Sud je smatrao da osude za rasistički govor predstavljaju kršenje prava na slobodu izražavanja. U brojnim turskim predmetima, podnosioci predstavki su prema turskom zakonu osuđeni za raspirivanje mržnje, iako se malo toga u njihovim izjavama moglo smatrati mržnjom (doduše, neke jesu izražavale ponos zbog kurdske kulture). Dobar primer toga je predmet Incal protiv Turske, 1998, gde je podnosilac predstavke osuđen za raspirivanje mržnje zbog distribuiranja letaka kojima se Kurdi pozivaju da u svakom komšiluku uspostave komisije za odbranu. U mnogim predmetima, uključujući Incal, Sud je smatrao da je bio praćen legitiman cilj sprečavanja nemira (a ne prava drugih). U većini predmeta Sud je utvrdio kršenje prava na slobodu izražavanja.

Važan predmet o rasističkom govoru o kojem je odlučivao Evropski sud bio je Jersild protiv Danske, 1994, u kojem je novinar osuđen za rasistički govor u televizijskom programu u kojem su rasisti ekstremisti davali izjave koje sadrže govor mržnje (ekstremisti su takođe pojedinačno osuđeni).

U odluci Velikog veća, Sud je smatrao da osuda podnosioca predstavke predstavlja kršenje njegovog prava na slobodu izražavanja, iako on jeste pomagao u širenju rasističkih komentara. Sud je uzeo u obzir činjenicu da su izjave date u kontekstu ozbiljnog programa koji je namenjen informisanoj publici i koji se bavi društvenim i političkim pitanjima. Takođe se osvrnuo na značaj svrhe programa i, posebno, da li je namera bila da se promoviše rasizam, navodeći:

> *Značajna odlika ovog predmeta je da sam podnosilac predstavke nije davao sporne izjave, već je pomagao njihovom širenju u svojstvu televizijskog novinara odgovornog za program vesti Danmarks Radio …*

> *[V]ažan faktor u oceni Suda biće pitanje da li je ova stvar, posmatrana kao celina, imala za cilj propagiranje rasističkih stanovišta i ideja.*[210]

Sud je zaključio da je jasno da svrha nije bila promovisanje rasizma već suprotno, njegovo razotkrivanje i analiza:

> *"[Š]taviše nesporno je da namera podnosioca predstavke u pripremi spornog programa nije bila rasistička."*[211]

Sud se nije mnogo oslanjao na činjenicu da podnosilac predstavke nije pobijao takve izjave, navodeći da se on jasno distancirao od tih izjava, iako ih nije izričito pobijao. Sud je ponovio često navođen stav da bi:

> *Kažnjavanje novinara za pomoć u širenju izjava drugih lica u intervjuima ozbiljno ugrozilo doprinos koji štampa daje raspravi o pitanjima od javnog interesa i to ne bi trebalo razmatrati, osim u situacijama kada za to postoje izrazito snažni razlozi.*[212]

U jednoj drugoj odluci Velikog veća, u predmetu Lehideux i Isorni protiv Francuske, 1998, takođe je utvrđeno da osuda za govor mržnje predstavlja kršenje slobode izražavanja. Predmet se odnosio na procesuiranje podnosioca predstavke zbog osporavanja legitimnosti osude francuskog vođe maršala Petena jer je radio u dosluhu s neprijateljem, što je krivično delo u Francuskoj. Sud se usredsredio na potrebu da se otvori javna rasprava o istorijskim pitanjima, navodeći da su francuski sudovi primetili da je ta stranica francuske istorije i dalje "veoma bolna u kolektivnom sećanju", da su se ti događaji desili pre više od 40 godina i da uzdržavanje od kriminalizovanja takvog govora predstavlja "deo napora koji svaka zemlja mora da uloži u otvorenu i nepristrasnu raspravu o sopstvenoj istoriji."[213]

---

[210] Jersild protiv Danske, 1994, tačka 31.
[211] Jersild protiv Danske, 1994, tačka 36.
[212] Jersild protiv Danske, 1994, tačka 35.
[213] Lehideux i Isorni protiv Francuske, 1998, tačka 55.

Sud je takođe naveo da sporne izjave "ne pripadaju kategoriji jasno utvrđenih istorijskih činjenica, poput holokausta, čije bi negiranje ili revidiranje moglo biti izuzeto iz zaštite člana 10 članom 17."[214]

Sud je takođe naglasio činjenicu da je cilj izjava bio da promovišu javnu debatu, kao i da u stvari nisu bile rasističke i nisu identifikovale određenu grupu, čak ni implicitno.

Prava drugih: religija

U nizu ranijih predmeta, Evropski sud je smatrao da ograničenja slobode izražavanja u svrhu zaštite verski osetljivih pitanja ne predstavljaju kršenje prava na slobodu izražavanja. Na primer, predmet Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 1994, odnosio se na film koji je sadržao materijal koji bi određenim vernicima mogao biti uvredljiv. Kada je organizacija, podnosilac predstavke, najavila da namerava da prikaže film, lokalna biskupija Rimokatoličke crkve se žalila, a domaći sud je dozvolio da se film zapleni, sprečavajući time njegovo prikazivanje.

Vlada je pred Sudom tvrdila da film krši pravo na poštovanje religijskih osećanja, koje je zaštićeno članom 9 Konvencije. Sud je naveo:

> *Oni koji biraju da uživaju slobodu manifestovanja svoje vere, bez obzira da li to čine kao članovi verske većine ili manjine, ne mogu razumno očekivati da će biti izuzeti od bilo koje vrste kritike. Moraju tolerisati i prihvatiti da drugi poriču njihova verska uverenja, čak i da propagiraju doktrine koje su neprijateljski nastrojene prema toj veri.*[215]

Istovremeno:

> *[N]ačin na koji se neko protivi verskim uverenjima ili ih poriče stvar je koja može uključiti odgovornost države,*

[214] Lehideux i Isorni protiv Francuske, 1998, tačka 47.
[215] Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 1994, tačka 47.

odnosno odgovornost da država osigura mirno uživanje u pravu koje jemči član 9 osobama koje imaju takva uverenja i doktrine. Zaista, u ekstremnim slučajevima, efekat specifičnih metoda kojima se vrši protivljenje ili osporavanje verskih uverenja može biti takav da sprečava one koji takva uverenja imaju da uživaju u slobodi uverenja i izražavanja uverenja … Legitimno se može smatrati da je provokativnim prikazivanjem predmeta religijskog poštovanja prekršeno poštovanje verskih osećanja vernika, koje jemči član 9.[216]

U odnosu na pozivanje na dužnosti i odgovornosti iz člana 10(2), Sud je naveo:

U njih se može, u kontekstu religijskih mišljenja i uverenja, legitimno ubrojati obaveza da se, što je više moguće, izbegavaju izrazi koji su bezrazložno uvredljivi drugima i time predstavljaju kršenje njihovih prava, a koji time ne doprinose ni jednom obliku rasprave o daljem napretku ljudskih odnosa.[217]

Zaključujući da zaplena nije predstavljala kršenje prava na slobodu izražavanja, Sud je utvrdio da nije mogao,

zanemariti činjenicu da je velika većina Austrijanaca rimokatoličke verosipovesti. Austrijske vlasti su, zaplenivši film, delovale s ciljem da osiguraju verski mir u regionu i spreče da se neki ljudi osećaju kao da su njihova uverenja napadnuta na neopravdan i uvredljiv način.[218]

Sud je slično rezonovanje primenio u presudi iz 1996. godine, u predmetu Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, gde se ponovo radilo o filmu koji su neki smatrali uvredljivim. Filmu je osporena klasifikacija u Ujedinjenom Kraljevstvu po sistemu da kombinacija seksualnih i religijskih prikaza predstavlja blasfemiju, koja je u to vreme predstavljala krivično delo.

[216] Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 1994, tačka 47.
[217] Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 1994, tačka 49.
[218] Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 1994, tačka 56.

Sud je prepoznao da su zakoni o blasfemiji problematični, ali je odbio da ih isključi kao nekonzistentne sa pravom na slobodu izražavanja:

> *Predstavljani su snažni argumenti u koristi ukidanja zakona o blasfemiji, kao na primer, da takvi zakoni mogu diskriminisati druge vere ili veroispovesti, kako je naveo podnosilac predstavke, ili da pravni mehanizmi nisu primereni da rešavaju pitanja vere ili pojedinačnog verovanja, kako je prepoznao ministar unutrašnjih poslova u svom dopisu od 4.7.1989. godine (v. stav 29, gore). Međutim, i dalje važi činjenica da još uvek nema dovoljnog zajedničkog osnova u pravnim i društvenim uređenjima zemalja članica Veća Evrope da bi se zaključilo da je sistem, u kojem država može da nametne ograničenja na propagiranje materijala zato što je blasfemičan, sam po sebi nepotreban u demokratskom svetu i time nekompatibilan sa Konvencijom.*[219]

U podržavanju onoga što je prepoznao kao ozbiljno ograničenje slobode izražavanja, Sud se takođe pozvao na široko polje slobodne procene koje bi trebalo da pripadne lokalnim donosiocima odluka u ovakvim slučajevima.

Nekih deset godina kasnije, u predmetu Giniewski protiv Francuske, 2006, Sud je zauzeo drugačiji stav. Predmet se odnosi na članak u kojem je podnosilac predstavke kritikovao katoličku doktrinu, između ostalog zbog toga što sadrži seme antisemitizma iz kojeg se izrodio holokaust. Utvrđeno je da članak kleveće katolike, a podnosiocu predstavke je naloženo da plati novčanu kaznu i objavi izjavu o tom slučaju u nacionalnim novinama. Sud je smatrao da je članak doprineo raspravi o pitanju od javnog značaja, i da nije bio nepotrebno uvredljiv:

> *50. Sud naročito smatra da je podnosilac predstavke prvenstveno nastojao da razvije argument o obimu specifične doktrine i o njenim mogućim vezama sa poreklom holokausta. Time je doprineo trenutno široko*

[219] Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1996, tačka 57.

rasprostranjenoj debati, a koja je po definiciji otvorena za rasprave (v. stav 24, gore), bez podsticanja bilo kakve kontroverze koja je bezrazložna ili nespojiva sa stvarnošću savremene misli.

51. Razmatrajući štetne efekte određene doktrine, sporni članak je doprineo diskusiji o različitim mogućim razlozima za istrebljenje Jevreja u Evropi, što je pitanje od nespornog javnog interesa u demokratskom društvu. ... Iako se pitanje u ovom predmetu odnosi na doktrinu koju podržava katolička crkva, i time predstavlja versko pitanje, analiza spornog članka pokazuje da on ne sadrži napad na verska uverenja kao takva, već stav koji podnosilac predstavke želi da iznese kao novinar i istoričar.[220]

Jasno je da se činjenice u predmetu Giniewski poprilično razlikuju od onih iz predmeta Otto-Preminger Institut i Wingrove. Tokom godina i od vremena tih predmeta došlo je do značajnih promena u nacionalnoj praksi evropskih država. Na primer, u Ujedinjenom Kraljevstvu je ukinuto delo blasfemije na kojem se zasnivao predmet Wingrove, a u septembru 2011. godine Komisija za ljudska prava Ujedinjenih nacija izdala je Opšti komentar na član 19, koji predstavlja analognu odredbu članu 10, iz Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, navodeći:

Zabrana iskazivanja nedostatka poštovanja prema veri ili sistemu verovanja, uključujući i zakone o blasfemiji, nije u skladu sa Konvencijom, osim u posebnim okolnostima predviđenim članom 20, stavom 2 Pakta. … [B]ilo bi nedopustivo da bilo koji takav zakon diskriminiše u korist ili protiv jedne ili određenih religija ili sistema verovanja, ili njihovih sledbenika u odnosu na druge, ili vernika u odnosu na nevernike. Kao što ne bi bilo dopustivo da se

[220] Videti i Paturel protiv Francuske, 2005, Klein protiv Slovačke, 2006, i Aydın Tatlav protiv Turske, 2006, u kojima je Sud utvrdio da su osude nacionalnih sudova za klevetanje verskih zvaničnika i tela predstavljale kršenje člana 10.

takve zabrane koriste da se spreči ili kazni kritikovanje verskih vođa ili komentarisanje religijskih doktrina i načela vere.[221]

Poverljive informacije

Član 10(2) Evropske konvencije predviđa da ograničenja slobode izražavanja mogu biti opravdana u slučaju potrebe sprečavanja "otkrivanja poverljivih informacija". U ovom smislu se razlikuje od Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji se ne poziva izričito na poverljivost, iako u nekim slučajevima ona može proisteći iz drugih interesa (poput zaštite nacionalne bezbednosti).

Jedan od ranijih predmeta bio je Fressoz i Roire protiv Francuske, 1999, u kojem se radilo o objavljivanju novinskog članka utemeljenog na poverljivim poreskim informacijama predsednika kompanije Peugeot, kojima se otkrilo značajno povećanje njegove plate tokom industrijskih nemira. Anonimni izvor je te poreske informacije dostavio poštom jednom od podnosilaca predstavke. Francuski sudovi su proglasili podnosioce predstavke krivim i naložili im plaćanje novčanih kazni.

Evropski sud je smatrao da je članak povezan sa pitanjem javnog interesa, u ovom slučaju industrijskog spora koji je bio u toku. Dalje, Sud je naveo da francuski sudovi smatraju da plate rukovodilaca velikih preduzeća ne mogu da se tretiraju kao privatna stvar. Sud je takođe primetio da su podnosioci predstavke znali da je materijal bio poverljiv i da "u principu, novinari ne mogu da budu oslobođeni dužnosti da poštuju krivično pravo na osnovu zaštite člana 10".[222] Za Sud je važno razmatranje da je informacija o plati predsednika preduzeća javna i da je prema francuskim propisima postojalo više načina da se ova informacija dobije, iako je bilo nezakonito objavljivati poreske informacije. Podnosioci predstavke su objavili poreske

[221] Opšti komentar br. 34, 12. septembar 2011. godine CCPR/C/GC/34, tačka 48.
[222] Fressoz i Roire protiv Francuske, 1999, tačka 52.

informacije samo u svrhu podvlačenja verodostojnosti članka, a ne da bi dodatno otkrivali informacije o predsedniku preduzeća. Rezultat toga je da osuda nije predstavljala legitimno ograničavanje slobode izražavanja.

U predmetu Stoll protiv Švajcarske, 2007, u kojem je odlučivalo Veliko veće, radilo se o objavljivanju članaka utemeljenih na informacijama iz izveštaja koji je nezakonito procureo, a odnosio se na strategiju švajcarske vlade za pregovore između švajcarskih banaka i Svetskog jevrejskog kongresa u vezi sa kompenzacijom za nepotraživanu imovinu žrtava holokausta, deponovanu u švajcarskim bankama. Podnosilac predstavke je osuđen za krivično delo i naloženo mu je da plati manju novčanu kaznu.

Sud je naglasio posebnu važnost štampe u okolnostima ovog predmeta:

> *Sloboda štampe zauzima još značajnije mesto u okolnostima u kojima aktivnosti i odluke države zaobilaze demokratski ili sudski nadzor na osnovu poverljivosti ili tajnosti.*[223]

Sud je ovaj predmet odvojio od prethodnih predmeta, budući da su u njemu informacije bile potpuno poverljive pre nego što su ih podnosioci predstavke objavili. Ovaj predmet je uključivao i vrlo važne javne interese, a ne samo privatni interes:

> *[U] ovom predmetu, za razliku od drugih sličnih predmeta, interes javnosti da bude informisana o stavovima ambasadora merio se ne u odnosu na privatni interes, jer se izveštaj nije odnosio na ambasadora kao privatnu osobu, već u odnosu na drugi javni interes. Pronalaženje zadovoljavajućeg rešenja za pitanje nepotraživanih sredstava, a radilo se o značajnim novčanim iznosima, nije bilo samo u interesu vlade i švajcarskih banaka jer je, kako se odnosilo na kompenzaciju žrtvama holokausta, uticalo na interese osoba koje su preživele Drugi svetski*

[223] Stoll protiv Švajcarske, 2007, tačka 110.

rat, kao i na njihove porodice i potomke. Stoga je ova stvar, pored značajnih finansijskih interesa, imala i značajnu moralnu dimenziju, što je značilo da je stvar bila od interesa čak i široj međunarodnoj zajednici. [224]

Dalje, ovo pitanje bilo je veoma značajno za javnost Švajcarske, jer je javno mnjenje bilo podeljeno, pa su pokrenuta pitanja o široj ulozi Švajcarske u Drugom svetskom ratu. U isto vreme, Sud je prepoznao snažan javni interes u zaštiti diplomatske poverljivosti, naročito kada se uzme u obzir funkcija datog diplomate:

Sud je saglasan sa Vladom i trećim stranama u svojstvu umešača da je od ključne važnosti za diplomatske službe i neometano funkcionisanje međunarodnih odnosa da diplomate razmenjuju poverljive ili tajne informacije.[225]

U ovom smislu je Sud primetio da je specifični materijal bio veoma osetljiv, imajući na umu osetljive pregovore u koje je bila uključena vlada i izveštaj u kojem se otkrivaju informacije koje, na primer, navode da ne treba verovati švajcarskim partnerima u tim pregovorima. Za razliku od osetljivosti situacije, članak je napisan grubim jezikom (neki su ga opisali 'agresivnim'), tako da je imao potencijal da naruši pregovore.

Sud je takođe primetio da podnosilac predstavke nije bio odgovoran što je izveštaj procureo:

142. Potrebno je navesti, u ovom smislu, da podnosilac predstavke očigledno nije odgovoran za curenje dokumenta. U svakom slučaju, Švajcarske vlasti nisu pokrenule postupak po toj osnovi.

143. Nadalje, prvenstveno je zadatak država da obuče zaposlene i organizuju svoje službe tako da obezbede da se poverljive ili tajne informacije ne otkrivaju. U tom smislu, vlasti su mogle da pokrenu istragu u

[224] Stoll protiv Švajcarske, 2007, tačka 115.
[225] Stoll protiv Švajcarske, 2007, tačka 126.

cilju procesuiranja osoba koje su odgovorne za curenje dokumenta.[226]

Sud je zauzeo kritički stav prema stilu koji je u članku korišćen, a koji je povremeno citirao delove izveštaja van konteksta, što je impliciralo da je autor izveštaja antisemita koji materijal predstavlja na neprimeren, senzacionalistički način, imajući na umu njegov sadržaj, a koji je i obmanjujući, jer vreme dešavanja događaja nije dovoljno jasno predstavljeno.

Konačno, Sud je primetio da je kazna nametnuta podnosiocu predstavke bila mala. Iz svih navedenih razloga, zaključio je da ograničenje nije predstavljalo kršenje prava na slobodu izražavanja.

U brojnim drugim predmetima koji su se odnosili na medijsko objavljivanje poverljivih informacija, Sud je različito odlučivao: u nekim je pronalazio kršenje prava na slobodu izražavanja, a u nekima nije, u zavisnosti od okolnosti.[227]

Veoma važan predmet o poverljivosti je Guja protiv Moldavije, 2008, o kojem je odlučivalo Veliko veće, i koji se razlikovao od prethodnih predmeta jer se radilo o otkrivanju informacija koje je izvršio službenik, odnosno podnosilac predstavke koji je u to vreme radio u tužilaštvu. Podnosilac predstavke je štampi dostavio dva dopisa, a ni jedan nije bilo označen kao poverljiv. Dopisi su potvrđivali navode da je došlo do političkog mešanja u rad tužilaštva. Podnosilac predstavke je zbog tog otkrivanja informacija kasnije razrešen dužnosti.

Sud je primetio da mu ovaj predmet otvara jedno novo pitanje i prihvatio je da državni službenici imaju snažnu dužnost zaštite poverljivosti:

Budući da je uloga državnih službenika u demokratskom društvu da pomažu vladi u sprovođenju njenih funkcija,

---

[226] Stoll protiv Švajcarske, 2007, tačke 142. i 143.

[227] Utvrđeno je kršenje, na primer, u predmetima Dammann protiv Švajcarske, 2006, i Radio Twist a.s. protiv Slovačke, 2006, dok kršenje nije utvrđeno u predmetima Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue protiv Belgije. Vidi takođe Poyraz protiv Turske, 2010.

javnost ima pravo da očekuje da će državni službenici pomagati, a ne ometati rad demokratski izabrane vlade, a njihova lojalnost i diskrecija od posebnog su značaja. Osim toga, s obzirom na samu prirodu njihove službe, državni službenici često imaju pristup informacijama koje vlada, zbog različitih legitimnih razloga, može okarakterisati kao poverljive, odnosno tajne. Dakle, diskrecija državnih službenika, u većini slučajeva, smatra se obavezom.[228]

Međutim, kao suprotstavljeni interes, Sud je takođe primetio da u pristupanju internim informacijama može postojati i veliki javni interes:

U tom smislu, Sud smatra kako je državni službenik, u okviru svog radnog mesta, mogao naići na interne informacije, uključujući i tajne informacije, čije je otkrivanje i objavljivanje od velikog javnog interesa. Sud stoga smatra, da bi državni službenici ili zaposleni u javnom sektoru, koji upozore na nezakonite aktivnosti i postupanja na radnom mestu, trebalo u određenim slučajevima da uživaju zaštitu.[229]

Sud je, u testu balansiranja, primetio:

U odnosu na gore pomenutu obavezu diskrecije, otkrivenu informaciju bi u prvom redu trebalo objaviti nadređenoj osobi ili drugom nadležnom telu. Ukoliko to nije izvodljivo, tek kao poslednja mogućnost, informacija se može objaviti javno.[230]

Sud je takođe razmatrao niz faktora koje treba uzeti u obzir pri oceni relativnog značaja poverljivosti u odnosu na otkrivanje, uključujući i prirodu relevantnog javnog interesa, autentičnost informacija, štete koju je javni organ pretrpeo zbog otkrivanja, motiv zaposlenog da otkrije informacije i nametnutu kaznu. U smislu specifičnih činjenica predmeta, Sud je primetio da

[228] Guja protiv Moldavije, 2008, tačka 71.
[229] Guja protiv Moldavije, 2008, tačka 72.
[230] Guja protiv Moldavije, 2008, tačka 73.

se nije činilo da su postojali neki interni načini da podnosilac predstavke pokrene ovo pitanje, činjenice da je pokrenuto pitanje odvajanja vlasti od velikog javnog interesa, da su informacije bile potpuno autentične, da je javni interes da se sazna o neprimerenom pritisku na tužilaštvo bio značajniji od zaštite ugleda te institucije, da je podnosilac predstavke delovao u dobroj veri, te da je razrešenje s dužnosti kao kazna – prestroga mera. Zbog toga se radilo o kršenju prava podnosioca predstavke na izražavanje. Ovaj predmet naglašava snažan stav koji je Sud voljan da zauzme kada se sloboda izražavanja koristi da se otkriju službene zloupotrebe.

Autoritet i nepristrasnost sudstva

Autoritet i nepristrasnost sudstva je poslednji osnov naveden u članu 10(2) kojim može da se opravda ograničavanje slobode izražavanja. Jasno je da su to javni interesi od velikog značaja i da ako zaista postoji pretnja da bi se mogli narušiti, ograničavanje slobode izražavanja može biti legitimno. U isto vreme, u mnogim zemljama istorijski je postojala tendencija da se sudstvu ili javnoj instituciji pruža neprimerena zaštita od kritike, a situaciju pogoršava činjenica da same sudije o tome odlučuju. Predmeti iz ove kategorije se uglavnom mogu podeliti u dve grupe: one u kojima se traži zaštita nepristrasnosti pravosuđa i one u kojima se traži zaštita autoriteta sudstva, a koji se često odnose na pitanje kritikovanja sudija.

Prvi predmet o kojem je u ovoj oblasti odlučivao Sud, Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, bio je jedan od prvih predmeta Suda. Radilo se o tome da su britanski sudovi izdali zabranu novinama da objave članak o korišćenju talidomida zbog kojeg su mnoga deca rođena sa ozbiljnim deformitetima. U toku su bili pregovori između roditelja i kompanije koja je proizvodila supstancu i zahtevali su sudsko odobrenje, što je značilo da je sudski postupak, i dalje bio u toku. Sud je naglasio značaj otvorenosti u odnosu na sudove:

> *Opšte je poznata činjenica da sudovi ne mogu funkcionisati u vakuumu. Mada su oni forum za razrešavanje sporova, to ne znači da se o sporovima ne može prethodno raspravljati i na drugom mestu, bilo u specijalizovanim časopisima, u običnoj štampi ili uopšte u javnosti. Dalje, iako masovni mediji ne smeju da prekorače granice koje su nametnute u interesu ispravnog funkcionisanja pravosuđa, na njima leži obaveza saopštavanja informacija i ideja koje se tiču pitanja iznetih pred sudove isto kao i pitanja u drugim područjima od javnog interesa. Ne samo da mediji imaju obavezu širenja informacija i ideja, već ih i javnost takođe ima pravo primati.*[231]

Sud se takođe pozvao na nesporno javni interes u ovom pitanju i pravo porodica koje su uključene u tragediju, kao i šire javnosti, da budu informisane o tome. Sud je prihvatio da je članak mogao imati određeni uticaj na pravno stanovište strana u ovom predmetu, ali je smatrao da je u interesu šire javnosti da se o tom pitanju vodi otvorena rasprava.

U predmetu Worm protiv Austrije, 1997, u kojem se radilo o članku podnosioca predstavke koji je izneo mišljenje da je osumnjičeni u krivičnom predmetu kriv, donet je drugačiji zaključak. Sud je primetio da su domaći sudovi utvrdili da je podnosilac predstavke nameravao da prisvoji ulogu sudstva u društvu, te da javne ličnosti imaju jednaka prava na pravičan sudski postupak kao i ostali članovi društva. Sud je, zaključivši da nije došlo do kršenja člana 10, smatrao da članak može narušiti poverenje javnosti u sudove:

> *[N]e može se isključiti činjenica da javnost počinje da se navikava na redovne spektakle pseudosuđenja u vestima, i da to može imati ozbiljne posledice po prihvatanje sudova kao merodavnih foruma na kojima*

[231] Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 1979, tačka 65.

se u krivičnom postupku utvrđuje da li je osoba kriva ili nevina.[232]

U kasnijem predmetu o uticanju na sudske postupke, Evropski sud je zauzeo čvršću poziciju u korist slobode izražavanja. U predmetu Foglia protiv Švajcarske, 2007, Sud je odlučivao o predmetu u kojem je advokat optužen da je otkrio izjave i dokumente sa suđenja tokom trajanja predmeta. Taj čin otkrivanja smatrao se uzrokom pokretanja medijske kampanje o predmetu. Lokalni sudovi su opisali medijsku kampanju kao proces paralelan sudskom procesu, koji je za cilj imao da utiče na ishod predmeta. Evropski sud je primetio da su činjenice ovog predmeta očekivano pobudile medijski interes, jer se radilo o pronalasku žrtve ubistva koja je bila poznata u regionu i zemlji. Takođe je naveo da je nivo komunikacije podnosioca predstavke sa štampom bio ograničen, za razliku od njegovog klijenta za kojeg nije bio odgovoran, kao i da otkrivanje dokumenata, samo po sebi, nije nezakonito prema lokalnim propisima. Podnosilac predstavke, takođe, nije bio odgovoran za način na koji je štampa iskoristila njegove izjave, kao i ostale materijale, a naročito ne za široko rasprostranjenu medijsku kampanju, kao i uticaj koji je ona mogla imati na predmet.[233]

Od samih početaka rada Suda bilo je i predmeta koji su se odnosili na kritikovanje sudija. U predmetu De Haes i Gijsels protiv Belgije, 1997, novinar podnosilac predstavke pisao je u novinama o predmetu koji je bio na sudovima, oštro kritikujući sudije Apelacionog suda koji su u brakorazvodnoj parnici odlučili da dvoje dece iz te porodice treba da žive sa ocem. Supruga i njeni roditelji su ranije optuživali oca, poznatog notara, da je seksualno zlostavljao svoje dvoje dece. Trojica sudija i tužilac su tužili podnosioca predstavke za klevetu, te ih je lokalni sud osudio, zaključujući da su značajno doveli u pitanje nepristrasnost sudija.

---

[232] Worm protiv Austrije, 1997, tačka 54.
[233] Videti i Dupius protiv Francuske, 2007.

Sud je prepoznao da članovi sudstva moraju uživati poverenje javnosti, navodeći:

> *Sudovi su jemči pravde, čija je uloga ključna u državi zasnovanoj na vladavini zakona i moraju uživati poverenje javnosti. Shodno tome, oni moraju biti zaštićeni od destruktivnih i neosnovanih napada, posebno zbog toga što sudije podležu obavezi diskrecije koja ih sprečava da odgovore na kritike.*[234]

Istovremeno je Sud naveo detaljno istraživanje koje je preduzeto u vezi sa člancima, i naglasio dužnost medija da izveštavaju o stvarima od javnog interesa, koja je bila vrlo značajna u okolnostima datog predmeta zato što se radilo o navodnom zlostavljanju dece. Zanimljivo je da se Sud nije bavio pitanjem da li je došlo do podrivanja autoriteta lokalnih sudova, već se predmetom bavio uglavnom u kontekstu propisa o kleveti.

U predmetu Kyprianou protiv Kipra, 2005, u kojem je odlučivalo Veliko veće Suda, radilo se o zatvorskoj kazni koja je nametnuta advokatu zbog nepoštovanja suda nakon što je optužio sudije da ga ne slušaju i da jedni drugima dodaju papiriće. Sud je ponovio ranije utvrđena načela u ovoj oblasti, navodeći posebnu ulogu advokata u pravosuđu:

> *174. Poseban status advokata daje im centralnu poziciju u pravosuđu jer predstavljaju posrednike između javnosti i sudova. Ta pozicija objašnjava uobičajena ograničenja ponašanja članova Advokatske komore. Imajući u vidu ključnu ulogu advokata u ovoj oblasti, legitimno je od njih očekivati da doprinose adekvatnom pravosuđu i time održavaju poverenje javnosti u pravosuđe.*
>
> *175. Iako i advokati imaju pravo da komentarišu pravosuđe u javnosti, njihova kritika ne sme preći određene granice.*
>
> *Dalje, sloboda izražavanja advokata u sudnici nije neograničena i određeni interesi, poput autoriteta*

[234] De Haes i Gijsels protiv Belgije, 1997, tačka 37.

sudstva, dovoljno su važni da bi se njima opravdala ograničenja tog prava. Ipak, iako su u principu nacionalni sudovi nadležni za izricanje kazni, Sud se poziva na svoju sudsku praksu s ciljem ukazivanja da se samo u izuzetnim okolnostima to ograničenje slobode izražavanja advokata odbrane, čak i putem blaže krivične kazne, može prihvatiti kao neophodno u demokratskom društvu.[235]

Primenjujući ova načela u datom predmetu, Sud je utvrdio da je zatvorska kazna izrečena podnosiocu predstavke nesrazmerna, primećujući sledeće:

Ponašanje podnosioca predstavke može se smatrati pokazivanjem nepoštovanja prema sudijama suda. Ipak, iako su njegovi komentari bili nepristojni, bili su usmereni isključivo na način na koji sudije sude u predmetu, specifično na unakrsno ispitivanje svedoka koje je vodio u procesu odbrane svog klijenta od optužbi za ubistvo.[236]

Predmet Steur protiv Holandije, 2003, odnosio se na optužbe podnosioca predstavke da je policajac koji je radio na predmetima socijalne sigurnosti neprimereno vršio pritisak na njegovog klijenta, što je za rezultat imalo disciplinski postupak. Sud je naveo relevantna načela u takvim predmetima, uključujući i sledeće:

Sud je ranije naglašavao da se mora uzeti u obzir posebna priroda profesije kojom se bave članovi Advokatske komore. U kapacitetu službenika suda, podložni su ograničenjima ponašanja, koje mora biti diskretno, pošteno i dostojanstveno, ali imaju i prednost ekskluzivnih prava i privilegija koje mogu varirati od jurisdikcije do jurisdikcije, a među njima je obično i određena širina argumentacije koja se na sudu koristi.[237]

---

[235] Kyprianou protiv Kipra, 2005, tačka 174-175.
[236] Kyprianou protiv Kipra, 2005, tačka 179.
[237] Steur protiv Holandije, 2003, tačka 38.

Sud je prepoznao da ovakav navod može uticati na policajca, ali je naveo i da je svrha takvog navoda bila zaštita klijenta podnosioca predstavke, od kojeg je podnosilac predstavke dobio informaciju. Takve izjave opravdavaju posebnu zaštitu:

> *Sud navodi da je kritika podnosioca predstavke tokom suđenja bila usmerena na način na koji je istražitelj prikupljao dokaze, primenjujući svoja ovlašćenja da ispituje klijenta podnosioca predstavke u krivičnom predmetu, tokom njegovog pritvora. Kako je sud naveo u odnosu na javne tužioce, razlika između pozicije optuženog i istražitelja zahteva povećanu zaštitu izjava kojim optuženi kritikuje istražitelja. Ovo se jednako primenjuje u ovom predmetu, gde je u građanskom postupku kritikovan način na koji su prikupljani dokazi koji su u tom postupku trebalo da budu korišćeni.*[238]

U utvrđivanju kršenja prava na slobodu izražavanja, Sud je naveo da disciplinski organi nisu nastojali da ocene valjanost navoda niti da utvrde da li je podnosilac predstavke delovao u dobroj veri.

Zanimljiv je predmet Kudeshkina protiv Rusije, 2009, zato što se u njemu radilo o izjavama kandidatkinje na izborima, koje su bile zasnovane na informacijama iz njenog sudijskog rada, čime je potencijalno došlo do suprotstavljenih standarda u odnosu na slobodu izražavanja. Sud je naveo sledeće o tim specifičnim izjavama:

> *Sud primećuje da je podnositeljka predstavke iznela javnu kritiku u odnosu na veoma osetljivu stvar. Naime, radilo se o ponašanju brojnih zvaničnika koji su radili na velikom predmetu korupcije u kojem je ona bila sudija.*
>
> *Njeni intervjui su se zaista odnosili na uznemiravajuće stanje i navodili su da su slučajevi vršenja pritiska na sudije uobičajeni i da je ovaj problem potrebno ozbiljno rešavati ukoliko sudstvo namerava da zadrži*

[238] Steur protiv Holandije, 2003, tačka 39.

nezavisnost i poverenje javnosti. Nema sumnje da je ona time pokrenula važno pitanje javnog interesa, koje bi trebalo da bude otvoreno za raspravu u demokratskom društvu.[239]

U odnosu na motivaciju podnositeljke predstavke da iznese ove navode, Sud je primetio:

U onoj meri u kojoj motiv podnositeljke predstavke da iznese sporne navode može biti relevantan, Sud ponavlja da čin motivisan ličnom uvredom ili ličnim antagonizmom ili očekivanjem lične koristi, uključujući i materijalnu, ne bi opravdavao preterano visok nivo zaštite.[240]

Iako su ove izjave iznesene u sklopu predizborne kampanje, Sud ih je smatrao pravičnim komentarom na pitanje od velikog javnog značaja. Važno razmatranje za Sud bile su problematične procedure u ovom predmetu, gde je isti sud koji je podnositeljka predstavke kritikovala bio odgovoran za saslušanje u disciplinskom postupku koji je protiv nje pokrenut:

Sud smatra da su strahovi podnositeljke predstavke u vezi sa nepristrasnošću suda grada Moskve bili opravdani, zbog njenih navoda protiv predsednika suda. Međutim, ovi argumenti nisu uzeti u razmatranje, pa je ovaj propust predstavljao ozbiljnu proceduralnu grešku. Prema tome, Sud smatra da način na koji je podnositeljki predstavke nametnuta disciplinska kazna nije osigurao važne proceduralne garancije.[241]

Ovaj nalaz ima važne implikacije za nepoštovanje suda i povezane postupke, koje i sami sudovi često razmatraju, nekada čak i same sudije koji su bili predmet kritike. Konačno, u utvrđivanju kršenja prava na slobodu izražavanja, Sud je primetio da je podnositeljki predstavke onemogućeno da se bavi svojom profesijom, što zaista predstavlja veoma ozbiljnu kaznu.

[239] Kudeshkina protiv Rusije, 2009, tačka 94.
[240] Kudeshkina protiv Rusije, 2009, tačka 95.
[241] Kudeshkina protiv Rusije, 2009, tačka 96.

Abecedni spisak citiranih predmeta

A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 17. decembar 2002, Predstavka br. 35373/97

Albayrak protiv Turske, 31. januar 2008, Predstavka br. 38406/97

Appleby protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 6. maj 2003, Predstavka br. 44306/98

Aquilina i drugi protiv Malte, 14. jun 2011, Predstavka br. 28040/08

Autronic AG protiv Švajcarske, 22. maj 1990, Predstavka br. 12726/87

Axel Springer AG protiv Nemačke, 7. februar 2012, Predstavka br. 39954/08

Aydın Tatlav protiv Turske, 2. maj 2006, Predstavka br. 50692/99

Balsytė-Lideikienė protiv Litvanije, 4. novembar 2008, Predstavka br. 72596/01

Barthold protiv Savezne Republike Nemačke, 25. mart 1985, Predstavka br. 8734/79

Bergens Tidende i drugi protiv Norveške, 2. maj 2000, Predstavka br. 26132/95

Bladet Tromsø i Stensaas protiv Norveške, 20. maj 1999, Predstavka br. 21980/93

Bodrožić i Vujin protiv Srbije, 23. jun 2009, Predstavka br. 38435/05

Casado Coca protiv Španije, 24. februar 1994, Predstavka br. 15450/89

Castells protiv Španije, 23. april 1992, Predstavka br. 11798/85

Centro Europa 7 S.R.L. i Di Stefano protiv Italije, 7. jun 2012, Predstavka br. 38433/09

Chorherr protiv Austrije, 25. avgust 1993, Predstavka br. 13308/87

Cihan Öztürk protiv Turske, 9. jun 2009, Predstavka br. 17095/03

Colaço Mestre i SIC – Sociedade Independente de Comunicação, S.A. protiv Portugalije, 26. april 2007, Predstavke br. 11182/03 i 11319/03

Colombani protiv Francuske, 25. jun 2002, Predstavka br. 51279/99

Csánics protiv Mađarske, 20. januar 2009, Predstavka br. 12188/06

Cumpănă i Mazăre protiv Rumunije, 17. decembar 2004, Predstavka br. 33348/96

Dalban protiv Rumunije, 28. septembar 1999, Predstavka br. 28114/95

Dammann protiv Švajcarske, 25. april 2006, Predstavka br. 77551/01

De Becker protiv Belgije, 27. mart 1962, Predstavka br. 214/5

De Haes i Gijsels protiv Belgije, 24. februar 1997, Predstavka br. 19983/92

Dichand i drugi protiv Austrije, 26. februar 2002, Predstavka br. 29271/95

Dink protiv Turske, 14. septembar 2010, Predstavke br. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 i 7124/09

Dupius protiv Francuske, 7. jun 2007, Predstavka br. 1914/02

Dyuldin i Kislov protiv Rusije, 7. jun 2007, Predstavka br. 1914/02

Ediciones Tiempo S.A. protiv Španije, 12. jul 1989, Predstavka br. 13010/87

Éditions Plon protiv Francuske, 18. maj 2004, Predstavka br. 58148/00

Eerikäinen i drugi protiv Finske, 10. februar 2009, Predstavka br. 3514/02

Egeland i Hanseid protiv Norveške, 16. april 2009, Predstavka br. 34438/04

Ekin Association protiv Francuske, 17. jul 2001, Predstavka br. 39288/98

Engel i drugi protiv Holandije, 8. jun 1976, Predstavke br. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 i 5370/72

Ergin protiv Turske (br. 6), 4. maj 2006, Predstavka br. 47533/99

Ernst i drugi protiv Belgije, 15. jul 2003, Predstavka br. 33400/96

Éva Molnár protiv Mađarske, 7. oktobar 2008, Predstavka br. 10346/05

Ezelin protiv Francuske, 26. april 1991, Predstavka br. 11800/85

Fáber protiv Mađarske, 24. jul 2012, Predstavka br. 40721/08

Fatullayev protiv Azerbejdžana, 22. april 2010, Predstavka br. 40984/07

Feldek protiv Slovačke, 12. jul 2001, Predstavka br. 29032/95

Flux i Samson protiv Moldavije, 23. oktobar 2007, Predstavka br. 28700/03

Foglia protiv Švajcarske, 13. decembar 2007, Predstavka br. 35865/04

Frankowicz protiv Poljske, 16. decembar 2008, Predstavka br. 53025/99

Fressoz i Roire protiv Francuske, 21. januar 1999, Predstavka br. 29183/95

Fuentes Bobo protiv Španije, 29. februar 2000, Predstavka br. 39293/98

Garaudy protiv Francuske, 24. jun 2003, Predstavka br. 65831/01

Gąsior protiv Poljske, 21. februar 2012, Predstavka br. 34472/07

Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 7. jul 1989, Predstavka br. 10454/83

Gaweda protiv Poljske, 14. mart 2002, Predstavka br. 26229/95

Gillberg protiv Švedske, 3. april 2012, Predstavka br. 41723/06

Giniewski protiv Francuske, 31. januar 2006, Predstavka br. 64016/00

Glas Nadezhda Eood i Elenkov protiv Bugarske, 11. oktobar 2007, Predstavka br. 14134/02

Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 27. mart 1996, Predstavka br. 17488/90

Gorelishvili protiv Gruzije, 5. jun 2007, Predstavka br. 12979/04

Groppera Radio AG i drugi protiv Švajcarske, 28. mart 1990, Predstavka br. 10890/84

Gsell protiv Švajcarske, 8. oktobar 2009, Predstavka br. 12675/05

Guerra i drugi protiv Italije, 19. februar 1998, Predstavka br. 14967/89

Guja protiv Moldavije, 12. februar 2008, Predstavka br. 14277/04

Hachette Filipacchi protiv Francuske, 14. jun 2007, Predstavka br. 71111/01

Hadjianastassiou protiv Grčke, 16. decembar 1992, Predstavka br. 12945/87

Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 7. decembar 1976, Predstavka br. 5493/72

Heinisch protiv Nemačke, 21. jul 2011, Predstavka br. 28274/08

Hertel protiv Švajcarske, 25. avgust 1998, Predstavka br. 25181/94

Incal protiv Turske, 9. jun 1998, Predstavka br. 22678/93

Independent News and Media i Independent Newspapers Ireland Limited protiv Irske, 16. jun 2005, Predstavka br. 55120/00

Informationsverein Lentia i drugi protiv Austrije, 24. novembar 1993, Predstavke br. 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89 i 17207/90

Janowski protiv Poljske, 21. januar 1999, Predstavka br. 25716/94

Jersild protiv Danske, 23. septembar 1994, Predstavka br. 15890/89

Jerusalem protiv Austrije, 21. februar 2001, Predstavka br. 26958/95

Juppala protiv Finske, 2. decembar 2008, Predstavka br. 18620/03

K. protiv Austrije, 2. jun 1993, Predstavka br. 16002/90

Karatas protiv Turske, 8. jul 1999, Predstavka br. 23168/94

Kazakov protiv Rusije, 18. decembar 2008, Predstavka br. 1758/02

Kenedi protiv Mađarske, 26. maj 2009, Predstavka br. 31475/05

Khurshid Mustafa i Tarzibachi protiv Švedske, 16. decembar 2008, Predstavka br. 23883/06

Klein protiv Slovačke, 31. oktobar 2006, Predstavka br. 72208/01

Kosiek protiv Nemačke, 28. avgust 1986, Predstavka br. 9704/82

Krone Verlag GmbH & Co. KG protiv Austrije, 26. februar 2002, Predstavka br. 34315/96

Kudeshkina protiv Rusije, 26. februar 2009, Predstavka br. 29492/05

Kühnen protiv Nemačke, 12. maj 1988, Predstavka br. 12194/86

Kyprianou protiv Kipra, 15. decembar 2005, Predstavka br. 73797/01

Leander protiv Švedske, 26. mart 1987, Predstavka br. 9248/81

Leempoel & S.A. ED. Ciné Revue protiv Belgije, 9. novembar 2006, Predstavka br. 64772/01

Lehideux i Isorni protiv Francuske, 23. septembar 1998, Predstavka br. 24662/94

Leroy protiv Francuske, 2. oktobar 2008, Predstavka br. 36109/03

Lingens protiv Austrije, 8. jul 1986, Predstavka br. 9815/82

Lopes Gomes da Silva protiv Portugalije, 28. septembar 2000, Predstavka br. 37698/97

Manole i drugi protiv Moldavije, 17. septembar 2009, Predstavka br. 13936/02

Markt Intern Verlag GmbH i Klaus Beermann protiv Nemačke, 20. novembar 1989, Predstavka br. 10572/83

Marônek protiv Slovačke, 19. april 2001, Predstavka br. 32686/96

McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 9. jun 1998, Predmet br. 10/1997/794/995-996

Melnychuk protiv Ukrajine, 5. jul 2005, Predstavka br. 28743/03

Meltex Ltd i Mesrop Movsesyan protiv Jermenije, 17. jun 2008, Predstavka br. 32283/04

MGN Limited protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 18. januar 2011, Predstavka br. 39401/04

Mosley protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 10. maj 2011, Predstavka br. 48009/08

Mouvement raëlien suisse protiv Švajcarske, 13. jul 2012, Predstavka br. 16354/06

Müller i drugi protiv Švajcarske, 24. maj 1988, Predstavka br. 10737/84

Nikowitz i Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije, 22. februar 2007, Predstavka br. 5266/03

Nikula protiv Finske, 21. mart 2002, Predstavka br. 31611/96

Nilsen i Johnsen protiv Norveške, 25. novembar 1999, Predstavka br. 23118/93

Nordisk Film & TV A/S protiv Danske, 8. decembar 2005, Predstavka br. 40485/02

Norwood protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 16. novembar 2004, Predstavka br. 23131/03

Oberschlick protiv Austrije (br. 1), 23. maj 1991, Predstavka br. 11662/85

Oberschlick protiv Austrije (br. 2), 1. jul 1997, Predstavka br. 20834/92

Observer i Guardian protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 26. novembar 1991, Predstavka br. 13585/88

Obukhova protiv Rusije, 8. januar 2009, Predstavka br. 34736/03

Odièvre protiv Francuske, 13. februar 2003, Predstavka br. 42326/98

Open Door Counselling Ltd i Dublin Well Woman Centre Ltd protiv Irske, 29. oktobar 1992, Predstavke br. 14234/88 i 14235/88

Orban i drugi protiv Francuske, 15. januar 2009, Predstavka br. 20985/05

Österreichischer Rundfunk protiv Austrije, 7. decembar 2006, Predstavka br. 35841/02

Otto protiv Nemačke, 24. novembar 2005, Predstavka br. 27574/02

Otto-Preminger Institut protiv Austrije, 20. septembar 1994, Predstavka br. 13470/87

Özgür Gündem protiv Turske, 16. mart 2000, Predstavka br. 23144/93

Palomo Sánchez i drugi protiv Španije, 12. septembar 2011, Predstavke br. 28955/06, 28957/06, 28959/06 i 28964/06

Paturel protiv Francuske, 22. decembar 2005, Predstavka br. 54968/00

Pavel Ivanov protiv Rusije, 20. februar 2007, Predstavka br. 35222/04

Petropavlovskis protiv Letonije, 3. jun 2008, Predstavka br. 44230/06

Piermont protiv Francuske, 27. april 1995, Predstavka br. 15773/89 i 15774/89

Poyraz protiv Turske, 7. decembar 2010, Predstavka br. 15966/06

Prager i Oberschlick protiv Austrije, 26. april 1995, Predstavka br. 15974/90

Radio ABC protiv Austrije, 20. oktobar 1997, Predstavka br. 19736/92

Radio Twist a.s. protiv Slovačke, 19. decembar 2006, Predstavka br. 62202/00

Rekvényi protiv Mađarske, 20. maj 1999, Predstavka br. 25390/94

Roemen i Schmit protiv Luksemburga, 25. februar 2003, Predstavka br. 51772/99

Rumyana Ivanova protiv Bugarske, 14. februar 2008, Predstavka br. 36207/03

Saliyev protiv Rusije, 21. oktobar 2010, Predstavka br. 35016/03

Sanoma Uitgevers B.V protiv Holandije, 14. septembar 2010, Predstavka br. 38224/03

Sapan protiv Turske, 8. jun 2010, Predstavka br. 44102/04

Schöpfer protiv Švajcarske, 20. maj 1998, Predstavka br. 25405/94

Sdruženi Jihočeské Matky protiv Češke Republike, 10. jul 2006, Predstavka br. 19101/03

Şener protiv Turske, 18. jul 2000, Predstavka br. 26680/95

Sîrbu i drugi protiv Moldavije, 15. jun 2004, Predstavke br. 73562/01, 73565/01, 73712/01, 73744/01, 73972/01 i 73973/01

Standard Verlags GmbH protiv Austrije (br. 2) , 4. jun 2009, Predstavka br. 21277/05

Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 15. februar 2005, Predstavka br. 68416/01

Steur protiv Holandije, 28. oktobar 2003, Predstavka br. 39657/98

Stoll protiv Švajcarske, 10. decembar 2007, Predstavka br. 69698/01

Sunday Times (br. 1) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 26. april 1979, Predstavka br. 6538/74

Sürek i Özdemir protiv Turske, 8. jul 1999, Predstavke br. 23927/94 i 24277/94

Sürek protiv Turske (br. 3), 8. jul 1999, Predstavka br. 24735/94

Sürek protiv Turske (br. 4), 8. jul 1999, Predstavka br. 24762/94

Tammer protiv Estonije, 6. februar 2001, Predstavka br. 41205/98

Társaság A Szabadságjogokért protiv Mađarske, 14. april 2009, Predstavka br. 37374/05

Tele 1 Privatfernsehgesellschaft mbH protiv Austrije, 21. septembar 2000, Predstavka br. 32240/96

Thoma protiv Luksemburga, 29. mart 2001, Predstavka br. 38432/97

Thorgeir Thorgeirson protiv Islanda, 25. jun 1992, Predstavka br. 13778/88

Tillak protiv Belgije, 27. novembar 2007, Predstavka br. 20477/05

Times Newspapers Ltd (br. 1 i 2) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 10. mart 2009, Predstavke br. 3002/03 i 23676/03

Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 13. jul 1995, Predstavka br. 18139/91

TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti protiv Norveške, 11. decembar 2008, Predstavka br. 21132/05

Vajnai protiv Mađarske, 8. jul 2008, Predstavka br. 33629/06

Vejdeland protiv Švedske, 9. februar 2012, Predstavka br. 1813/07

Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs i Gubi protiv Austrije, 19. decembar 1994, Predstavka br. 15153/89

Vereniging Weekblad Bluf protiv Holandije, 9. februar 1995, Predstavka br. 16616/90

Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije, 14. decembar 2006, Predstavka br. 10520/02

Vogt protiv Nemačke, 26. septembar 1995, Predstavka br. 17851/91

Von Hannover protiv Nemačke (br. 2), 7. februar 2012, Predstavke br. 40660/08 i 60641/08

Von Hannover protiv Nemačke, 24. jun 2004, Predstavka br. 59320/00

Voskuil protiv Holandije, 22. novembar 2007, Predstavka br. 64752/01

White protiv Švedske, 19. septembar 2006, Predstavka br. 42435/02

Wille protiv Lihtenštajna, 29. oktobar 1999, Predstavka br. 28396/95

Willem protiv Francuske, 16. jul 2009, Predstavka br. 10883/05

Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 25. novembar 1996, Predstavka br. 17419/90

Women on Waves i drugi protiv Portugalije, 3. februar 2009, Predstavka br. 31276/05

Worm protiv Austrije, 29. avgust 1997, Predstavka br. 22714/93

Yılmaz i Kılıç protiv Turske, 17. jul 2008, Predstavka br. 68514/01

Zana protiv Turske, 25. novembar 1997, Predstavka br. 18954/91

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.727
341.231.14

МЕНДЕЛ, Тоби
Sloboda izražavanja : vodič za tumačenje člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i njegovog konteksta / Toby Mendel. - Beograd : Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, 2014 (Zemun : Kuća štampe). - 136 str. ; 21 cm

Prevod dela: Freedom of Expression. - Tiraž 500. - Abecedni spisak citiranih predmeta: str. 123-134. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-84437-63-3

a) Слобода изражавања b) Људска права - Међународна заштита
COBISS.SR-ID 206835212